

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ :
«ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΙΚΗ
ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ»

ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ :
«ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ, ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ,
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΧΩΡΑ ΤΗΣ Ν.
ΑΦΡΙΚΗΣ ΜΠΟΤΣΟΥΑΝΑ»

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ : ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΥΡΙΑΖΗΣ

ΒΟΛΟΣ, 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.:
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ – ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΙΟΝ (ΑΕΠ) (GROSS DOMESTIC PRODUCT – GDP)	5
1.1 Το οικονομικό σύστημα	5
1.2 Η θεωρία της ζήτησης και της προσφοράς	7
1.3. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) (Gross Domestic Product - GDP)	8
1.3.1. Ορισμός	8
1.3.2. Το ΑΕΠ ως δαπάνη	9
1.3.3. Το ΑΕΠ ως εισόδημα	12
1.4. Ονομαστικό και Πραγματικό ΑΕΠ	13
1.5. Η Προστιθέμενη Αξία	14
1.6. Η μεταβολή των τιμών στο ΑΕΠ	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	
ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ	17
2.1. Ορισμός	17
2.2. Ιστορική Αναδρομή	18
2.3. Στοιχεία του φόρου	21
2.3.1. Φορολογικοί Συντελεστές	21
2.3.2. Το Υποκείμενο του φόρου	21
2.3.3. Το Αντικείμενο του Φόρου	22
2.3.4. Εξαιρέσεις και Απαλλαγές από τον Φόρο	22
2.4. Διάκριση φόρων	22
2.4.1. Πραγματικοί και προσωπικοί φόροι	22

2.4.2. Άμεσοι και έμμεσοι φόροι	23
2.4.3. Πραγματικοί και τεκμαρτοί φόροι	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	
ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	25
3.1. Ορισμός	25
3.2. Παράγοντες που προσδιορίζουν την παραοικονομία	26
3.3. Επιδράσεις της παραοικονομίας	28
3.4. Η μέτρηση της παραοικονομίας	29
3.5. Μορφές της παραοικονομίας	31
3.6. Αιτίες παραοικονομίας και παράγοντες που επιδρούν αυξητικά	32
3.6.1. Φοροδιαφυγή - Υψηλοί Φόροι & Κοινωνική Ασφάλιση	33
3.6.2. Σύνθεση Εργατικού Δυναμικού- Αριθμός Αυτοαπασχολούμενων	34
3.6.3. Επίπεδο Ευσυνειδησίας Και Κοινωνικοοικονομικών Αξιών	34
3.7. Καταπολέμηση της παραοικονομίας	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	
ΔΙΑΦΘΟΡΑ	36
4.1. Ορισμός	36
4.2. Μορφές διαφθοράς	37
4.3. Παράγοντες Διαφθοράς	39
4.4. Διαφθορά και ανάπτυξη	41
4.5. Η διαφθορά στην Ελλάδα	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο	
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΜΠΟΤΣΟΥΑΝΑ	45
5.1. Μποτσουάνα γεωγραφία	45
5.2. Οικονομική κρίση και Μποτσουάνα	46
5.3. Η οικονομία της Μποτσουάνα μετά την οικονομική κρίση	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο	
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	56
6.1. Ιστορική αναδρομή	56
6.2. Αίτια οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα	58

6.3. Το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα	61
6.4. Η πολιτική δανεισμού στην Ελλάδα	65
6.5. Η δημοσιοοικονομική εξέλιξη το 2017	66
6.6. Δημόσιο χρέος 2017 – Φερεγγυότητα Ελληνικού δημοσίου	68
6.7. Εξέλιξη του ΑΕΠ	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο	
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΛΛΑΔΑ – ΜΠΟΝΤΣΟΥΑΝΑ	74
7.1. Οικονομική ελευθερία	74
7.2. Σύγκριση οικονομικής ελευθερίας Ελλάδας – Μποτσουάνας	75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο	
ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΡΙΣΗΣ ΠΟΥ ΠΕΡΑΣΕ ΕΛΛΑΔΑ – ΜΠΟΤΣΟΥΑΝΑ	78
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	80
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	81

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρακάτω εργασία μελετά τον τρόπο, που αντιμετώπισανε την οικονομική κρίση δύο διαφορετικά κράτη, η Ελλάδα, από την μια πλευρά και η Μποτσουάνα από την άλλη.

Σκοπό της εργασίας είναι να παρατηρήσουμε, πια από τις δύο χώρες, χειρίστηκε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, για τους πολίτες τις και για την οικονομία της, την οικονομική κρίση.

Η Ελλάδα, αναπτυγμένη χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Μποτσουάνα αναπτυσσόμενη χώρα της Αφρικής και οι δυο με μεγάλο εξωτερικό χρέος σε κατάσταση οικονομικής κρίσης. Η Ελλάδα δέχτηκε το ΔΝΤ και ότι επακολούθησε από αυστηρή λιτότητα, απολύσεις, μειώσεις θέσεων εργασίας, μειώσεις μισθών, αύξηση φορολογίας, αύξηση αυτοκτονιών, αύξηση ασθενειών και αύξηση της φτώχειας στην χώρα και μείωση του επιπέδου ζωής. Παρ' όλο που η Ελλάδα βγήκε στις αγορές εργασίας από τον Αύγουστο, δεν ανέβηκε ο οικονομικός δείκτης ελευθερίας και οι πολίτες τις δεν είδαν καμία διαφορά ακόμη. Η Μποτσουάνα έδωσε το ΔΝΤ, μείωσε τους φόρους, δημιούργησε νέες θέσεις εργασίας, αύξησε τους μισθούς και αυτή την στιγμή είναι μια χώρα με υψηλό οικονομικό δείκτη ελευθερίας.

Η εργασία αναπτύχθηκε σε οκτώ κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο οικονομικό σύστημα – ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ), το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στην φορολογία, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην παραοικονομία, στο τέταρτο στην διαφθορά, στην συνέχεια στο πέμπτο και στο έκτο κεφάλαιο αντίστοιχα αναπτύσσεται, η οικονομική κρίση στην Μποτσουάνα και η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, το έβδομο κεφάλαιο αναφέρεται στους οικονομικούς δείκτες ελευθερίας Ελλάδας και Μποτσουάνας και το όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο αναφέρεται στην σύγκριση της κρίσης στην Ελλάδα (που πέρασε) και στην Μποτσουάνα. Η εργασία κλείνει με τα συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ – ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΙΟΝ (ΑΕΠ) (GROSS DOMESTIC PRODUCT – GDP)

1.1 Το οικονομικό σύστημα

Η λειτουργία ενός οικονομικού συστήματος είναι μια ιδιαίτερα πολύπλοκη διαδικασία, αφού τα άτομα που δραστηριοποιούνται σε αυτό έχουν αντίθετα συμφέροντα μεταξύ τους. Η συνεχής κίνηση του συστήματος αυτού ονομάζεται οικονομικό κύκλωμα.

Σε μια κλειστή οικονομία, που δεν ασκεί οικονομικές συναλλαγές με τον υπόλοιπο κόσμο, το οικονομικό κύκλωμα είναι αρκετά απλό, αλλά όχι ρεαλιστικό. Αντίθετα, σε μια ανοικτή οικονομία, που ασκεί οικονομικές συναλλαγές με άλλες χώρες, το κύκλωμα γίνεται πιο σύνθετο.

Παρακάτω παρουσιάζεται η κυκλική ροή των κεφαλαίων που συνδέει τους τομείς της οικονομίας: τα νοικοκυριά, τις επιχειρήσεις, την κυβέρνηση και τον υπόλοιπο κόσμο μέσα από την αγορά των παραγωγικών συντελεστών, των αγαθών και υπηρεσιών, αλλά και τις χρηματοοικονομικές αγορές, συνεπώς το οικονομικό κύκλωμα μιας ανοικτής οικονομίας.

Σύμφωνα με τους Krugman και Wells (2009), τα οικονομούντα άτομα διακρίνονται σε νοικοκυριά και σε επιχειρήσεις. Η αλληλεξάρτηση ανάμεσα στους καταναλωτές και στους παραγωγούς είναι φανερή, αφού τα νοικοκυριά καταναλώνουν τα προϊόντα των επιχειρήσεων, ενώ ταυτόχρονα προσφέρουν την εργασία τους και άλλους παραγωγικούς συντελεστές σε αυτές για την παραγωγή των προϊόντων, εξασφαλίζοντας έτσι το εισόδημα που θα καταναλώσουν.

Τα νοικοκυριά συμμετέχουν ταυτόχρονα σε δύο αγορές. Στην αγορά συντελεστών παραγωγής, όπου προσφέρουν τις υπηρεσίες τους έναντι αντίστοιχης αμοιβής (ημερομίσθιο) και στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών, όπου για την απόκτηση προϊόντων δαπανούν το εισόδημά τους. Αντίστοιχα, οι επιχειρήσεις διαθέτουν χρηματικό κεφάλαιο για να αποκτήσουν τους συντελεστές παραγωγής κι έπειτα προσφέρουν στους καταναλωτές τα παραγόμενα προϊόντα ή υπηρεσίες στην αγορά αγαθών. Οι συνεχείς κινήσεις των παραγωγικών συντελεστών κι ακόμη των

αγαθών και υπηρεσιών συνοδεύονται από τη ροή χρήματος από τις επιχειρήσεις προς τα νοικοκυριά και στη συνέχεια προς τις επιχειρήσεις, με φορά αντίθετη από αυτή των συντελεστών και των αγαθών.

Όταν προστίθεται η παρέμβαση του κράτους και η αποταμίευση από την πλευρά των νοικοκυριών, το οικονομικό κύκλωμα γίνεται πιο περίπλοκο. Συνήθως, το εισόδημα δεν καταναλώνεται εξ ολοκλήρου από τα νοικοκυριά, αλλά ένα μέρος αυτού αποταμιεύεται.

Όταν η κατανάλωση των νοικοκυριών μειώνεται, αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μειωθεί η παραγωγή των καταναλωτικών αγαθών και να αποδεσμευθούν οι παραγωγικοί συντελεστές, έτσι ώστε να χρησιμοποιηθούν στην παραγωγή κεφαλαιούχων αγαθών (επενδύσεις). Επιπλέον, οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών εισέρχονται στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου και ταυτόχρονα διαφαίνεται η ζήτηση αποταμιεύσεων από τις επιχειρήσεις.

Το κράτος μέσω της φορολογίας (άμεση ή έμμεση) λαμβάνει εισόδημα από τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα προβαίνει σε δαπάνες με τις οποίες διοχετεύονται χρηματικά ποσά στο οικονομικό σύστημα. Κατ' αυτόν τον τρόπο στο κύκλωμα προστίθενται δύο ακόμη ροές χρήματος, μία από το κράτος προς τον υπόλοιπο κόσμο και μία προς την αντίθετη κατεύθυνση (Λιανός, Παπαβασιλείου, Χατζηανδρέου, 2011)

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ροές είναι συνεχείς, συμβαίνουν σε κάθε χρονική στιγμή και δεν έχουν πάντοτε το ίδιο μέγεθος, διότι ο όγκος των συναλλαγών μπορεί να μεταβάλλεται, καθώς η παραγωγική δραστηριότητα αυξάνεται ή μειώνεται.

Κάποιες από τις συναλλαγές του κράτους με τις υπόλοιπες χώρες αναφέρονται στο δανεισμό και τις αγοραπωλησίες χρεογράφων (μετοχές, ομόλογα) μέσω των χρηματοοικονομικών αγορών. Ακόμη, στις συναλλαγές των νοικοκυριών, επιχειρήσεων και της κυβέρνησης με τον υπόλοιπο κόσμο περιλαμβάνονται οι εισαγωγές, αλλά και οι εξαγωγές μέσα από την αγορά των αγαθών και υπηρεσιών. Οι εισαγωγές και οι εξαγωγές μιας χώρας χρίζουν ιδιαίτερης προσοχής, αφού περιλαμβάνονται στο ισοζύγιο πληρωμών και καθορίζουν έμμεσα τη δυνατότητα ανάπτυξης μιας οικονομίας (De Grauwe Paul, 2005).

1.2 Η θεωρία της ζήτησης και της προσφοράς

Η θεωρία της ζήτησης και της προσφοράς εξετάζει τη συμπεριφορά του αντιπροσωπευτικού καταναλωτή και του αντιπροσωπευτικού παραγωγού με βάση ορισμένες υποθέσεις, ώστε να προσδιοριστεί η τιμή ενός αγαθού στις διάφορες μορφές αγοράς. Η συγκεκριμένη αυτή ανάλυση ανήκει στη μικροοικονομική θεωρία. Παράλληλα με τον όρο μικροοικονομική χρησιμοποιείται και ο όρος θεωρία των τιμών, γιατί σημείο αναφοράς είναι ο προσδιορισμός της τιμής ενός αγαθού. Η μακροοικονομία εξετάζει τα οικονομικά προβλήματα ως ένα σύνολο αλληλοεξαρτώμενων μεγεθών, χωρίς να δίνει έμφαση στη συμπεριφορά κάθε μονάδας χωριστά.

Στην μακροοικονομική ανάλυση το επίκεντρο του ενδιαφέροντος είναι η συνολική παραγωγή μιας οικονομίας, το συνολικό εισόδημα, η συνολική κατανάλωση κ.τ.λ.. Παράλληλα με τον όρο μακροοικονομική ανάλυση χρησιμοποιείται συχνά ο όρος θεωρία του Εθνικού Εισοδήματος και της Απασχόλησης, γιατί κεντρικό σημείο της είναι ο προσδιορισμός του εθνικού εισοδήματος και της απασχόλησης του εργατικού δυναμικού. Η διαφορά, επομένως, ως προς τη μέθοδο μεταξύ μικροοικονομικής και μακροοικονομικής ανάλυσης οφείλεται στο ότι η μακροοικονομία εξετάζει τη συμπεριφορά της συνολικής οικονομίας, ενώ η μικροοικονομία εξετάζει τη συμπεριφορά του οικονομούντος ατόμου (Πετράκη Κώττη, Κώττης, 2001).

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που επιβάλλουν τη διάκριση της ανάλυσης της οικονομικής θεωρίας σε μικροοικονομικό και μακροοικονομικό επίπεδο. Ο σπουδαιότερος είναι το σφάλμα σύνθεσης. Το σφάλμα σύνθεσης συμβαίνει, όταν δεχόμαστε ότι εκείνο το οποίο ισχύει για τα άτομα ισχύει αναγκαστικά και για το σύνολο της οικονομίας. Το σφάλμα σύνθεσης είναι σφάλμα λογικής. Παράδειγμα: Στη μικροοικονομική ανάλυση γίνεται δεκτό ότι, όταν μειωθεί ο εργατικός μισθός (που αποτελεί στοιχείο του κόστους παραγωγής), η ατομική επιχείρηση μπορεί να αυξήσει το κέρδος της, εφόσον η τιμή του παραγόμενου προϊόντος παραμένει σταθερή. Από μακροοικονομική άποψη το συμπέρασμα αυτό δεν είναι αναγκαία αποδεκτό, γιατί, αν μειωθούν οι μισθοί σε όλους τους κλάδους για όλη την οικονομία, θα μειωθεί η αγοραστική δύναμη των καταναλωτών, με συνέπεια τη μείωση της συνολικής ζήτησης και στη συνέχεια των τιμών, άρα και των κερδών των επιχειρήσεων (Triplett, 1992).

1.3. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) (Gross Domestic Product - GDP)

1.3.1. Ορισμός

Οι συντελεστές παραγωγής που βρίσκονται στη διάθεση μιας οικονομίας της επιτρέπουν να παράγει οικονομικά αγαθά. Η ποσότητα των διάφορων αγαθών που παράγονται σε μια δεδομένη χρονική περίοδο (συνήθως έτος) είναι ένα καλό οικονομικό μέτρο του βιοτικού επιπέδου μιας χώρας. Η ποικιλία όμως των προϊόντων που παράγονται, από τα πιο απλά όπως τρόφιμα και ρούχα κ.α. μέχρι τα πιο πολυσύνθετα, όπως συνθετικές ίνες, εξαρτήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών κ.α., δεν επιτρέπουν τη σύγκριση της παραγωγικής ικανότητας μιας οικονομίας από περίοδο σε περίοδο, αν προηγουμένως δεν εκφραστούν τα ανομοιογενή αγαθά σε μια κοινή μονάδα μέτρησης. Είναι φανερό ότι δεν μπορούμε να προσθέσουμε πορτοκάλια και ασπιρίνες ή ηλεκτρονικούς υπολογιστές και υφάσματα (Brian, Planting, Kern, and Kish, 2004).

Η μετατροπή των αγαθών σε μετρήσιμες μονάδες γίνεται με την αποτίμηση της αξίας τους σε χρηματικές μονάδες. Αν πολλαπλασιάσουμε την ποσότητα ενός προϊόντος επί την τιμή του, έχουμε την συνολική αξία του σε χρηματικές μονάδες (Kendrick, and Jaycox, 1965).

Παράδειγμα:

Σε μια οικονομία παράγονται τρία αγαθά. Καθένα μετριέται σε διαφορετικές μονάδες, το X σε κιλά, το Ψ σε τεμάχια και το 6 σε τετραγωνικά μέτρα. Το κάθε αγαθό έχει μια τιμή ανά μονάδα. Η συνολική του αξία είναι το γινόμενο της τιμής του επί την ποσότητά του. Το άθροισμα της αξίας των επί μέρους αγαθών δίνει τη συνολική αξία για την οικονομία και ονομάζεται *Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν*.

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) είναι η συνολική αξία σε χρηματικές μονάδες των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα σ' ένα συγκεκριμένο έτος. Η χρησιμοποίηση του όρου "εγχώριο" έχει σημασία, γιατί η παραγωγή πρέπει να γίνεται μέσα στην επικράτεια μιας χώρας, ασχέτως αν ο παραγωγός μπορεί να είναι μόνιμος κάτοικος μιας άλλης χώρας. Για παράδειγμα: Αν ένα εργοστάσιο κατασκευής ψυγείων ανήκει σε Ιταλούς επιχειρηματίες, παράγει όμως στη χώρα μας, η παραγωγή του αποτελεί μέρος του εγχώριου προϊόντος της Ελλάδας (Landefeld, and Bruce, 2000).

Από τον ορισμό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος προκύπτει η ανάγκη να εξηγηθούν:

- Ο προσδιορισμός των αξιών των αγαθών του Α.Ε.Π., που προφανώς επηρεάζονται από τις μεταβολές των τιμών,
- Ο όρος "τελικά" αγαθά και υπηρεσίες και
- Ο όρος "εγχώριο" που αντιδιαστέλλεται από τον όρο "εθνικό" (Spring, Downey, and Kort, 2005).

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) ορίζεται ως το μέγεθος του συνολικού προϊόντος (παραγωγής) στους εθνικούς λογαριασμούς εισοδήματος. Το ΑΕΠ είναι η μέτρηση του συνολικού προϊόντος, είτε από την πλευρά της παραγωγής (συνολική παραγωγή) είτε από την πλευρά του εισοδήματος (συνολικό εισόδημα). Αξίζει να σημειωθεί ότι η συνολική παραγωγή και το συνολικό εισόδημα είναι πάντα ίσα. Από την πλευρά της παραγωγής, το ΑΕΠ είναι η αξία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται στην οικονομία κατά τη διάρκεια μιας δεδομένης χρονικής περιόδου κι επίσης, το άθροισμα των προστιθέμενων αξιών. Η αξία παραγωγής ενός προϊόντος μείον την αξία των ενδιάμεσων αγαθών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία ορίζεται ως προστιθέμενη αξία. Επιπλέον, από την πλευρά του εισοδήματος, το ΑΕΠ είναι το άθροισμα των εισοδημάτων στην οικονομία (Moulton, Brent and Seskin, 1999).

1.3.2. Το ΑΕΠ ως δαπάνη

Οι δαπάνες για την αγορά του προϊόντος μπορούν να διακριθούν σε ιδιωτική κατανάλωση, ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση και κρατική δαπάνη.

- Η ιδιωτική κατανάλωση αποτελείται από δαπάνες των νοικοκυριών (καταναλωτών) για αγορά καταναλωτικών αγαθών διαρκών ή μη διαρκών, όπως για τρόφιμα, ψυγεία, υπηρεσίες γιατρών, δικηγόρων κτλ.
- Η ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση περιλαμβάνει τρεις υποκατηγορίες :
  - Δαπάνες των επιχειρήσεων για κεφαλαιουχικό εξοπλισμό π.χ. κτίρια, μηχανήματα. Ο όρος επένδυση, όπως χρησιμοποιείται στην οικονομική επιστήμη, σημαίνει δημιουργία νέων κεφαλαιουχικών αγαθών. Περιλαμβάνει τόσο την προσθήκη νέων, όσο και την αντικατάσταση αυτών που έχουν φθαρεί λόγω της συμμετοχής τους στην παραγωγική διαδικασία και τα οποία πρέπει να

αντικατασταθούν, ώστε να διατηρήσει η οικονομία την παραγωγική της ικανότητα. Το μέρος του κεφαλαίου που καταστρέφεται (αναλώνεται) λέγεται απόσβεση του κεφαλαίου. Ο όρος ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση περιλαμβάνει τόσο την απόσβεση όσο και το υπόλοιπο μέρος της επένδυσης, που αποτελεί κατ' ουσίαν αύξηση του κεφαλαίου της οικονομίας. Αν από την ακαθάριστη επένδυση αφαιρεθεί η απόσβεση, το υπόλοιπο που απομένει είναι η καθαρή επένδυση. **(Καθαρή Επένδυση = Ακαθάριστη ιδιωτική επένδυση - Αποσβέσεις)**. Η καθαρή επένδυση είναι δυνατόν να είναι αρνητική, όταν οι αποσβέσεις είναι μεγαλύτερες από την ακαθάριστη επένδυση. Η οικονομική έννοια του όρου επένδυση δε συμπίπτει οπωσδήποτε με την καθημερινή χρήση του όρου. Αυτό που είναι επένδυση για ένα άτομο ή μια επιχείρηση δεν είναι αναγκαστικά επένδυση για την οικονομία ως σύνολο. Για παράδειγμα, η αγορά από μια επιχείρηση κτιρίων και μηχανημάτων άλλης επιχείρησης είναι επένδυση για την επιχείρηση που αγοράζει, αλλά για την οικονομία είναι μια απλή μεταβίβαση κυριότητας κεφαλαιουχικών αγαθών (Aman, Downey, and Panek, 2005).

- Δαπάνες των νοικοκυριών για απόκτηση νέων σπιτιών. Τα σπίτια είναι τα μόνα διαρκή αγαθά που βρίσκονται στην κατοχή νοικοκυριών και θεωρούνται κεφάλαιο για την οικονομία.
- Μεταβολές στα αποθέματα. Αποθέματα υπάρχουν στις επιχειρήσεις, αν μια ορισμένη ποσότητα του προϊόντος που παράγουν σε μια συγκεκριμένη περίοδο δε διατίθεται στην αγορά την ίδια περίοδο, αλλά είναι στη διάθεση της επιχείρησης για μελλοντική χρήση. Τα αρχικά αυτά αποθέματα μπορεί στο τέλος του έτους να έχουν αυξηθεί. Αν έχουν αυξηθεί, προστίθενται στο Α.Ε.Π., γιατί αποτελούν παραγωγή της τρέχουσας περιόδου, ενώ, αν έχουν μειωθεί, αφαιρούνται, γιατί αποτελούν παραγωγή προηγούμενων περιόδων.

Μεταβολή στα Αποθέματα = Τελικά Αποθέματα - Αρχικά Αποθέματα.

- Κρατική ή Δημόσια Δαπάνη Στην κρατική δαπάνη περιλαμβάνονται δαπάνες επενδυτικές και καταναλωτικές. Επενδύσεις του δημοσίου γίνονται σε έργα υποδομής (κατασκευή δρόμων, λιμανιών κ.τ.λ.) ή και σε επιχειρηματική δραστηριότητα. Το υπόλοιπο των δαπανών έχει καταναλωτικό χαρακτήρα, όπως μισθοί δημοσίων υπαλλήλων, προμήθεια υλικού, τροφοδοσία ενόπλων δυνάμεων κ.τ.λ. Δεν περιλαμβάνονται στις δημόσιες δαπάνες για τον υπολογισμό του Α.Ε.Π. οι

μεταβιβαστικές πληρωμές σε άτομα, όπως οι συντάξεις, τα διάφορα επιδόματα ανεργίας, υποτροφίες κ.τ.λ., επειδή οι πληρωμές αυτές είναι στην πραγματικότητα απλή ανακατανομή του υπάρχοντος εισοδήματος και δεν παρέχονται ως αντάλλαγμα για την παραγωγή αγαθών (Moyer, Planting, Kern, and Kish, 2004).

- Εξαγωγές μείον Εισαγωγές Οι τρεις προηγούμενες κατηγορίες δαπανών δίνουν το Α.Ε.Π. μιας οικονομίας, εφόσον αυτή δεν έχει συναλλαγές με άλλες χώρες. Στη σημερινή πραγματικότητα όλες οι οικονομίες είναι ανοιχτές, έχουν δηλαδή εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών, οι οποίες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για τον υπολογισμό του Α.Ε.Π.. Οι εξαγωγές προϊόντων και υπηρεσιών σε άλλες χώρες συνιστούν παραγωγή της οικονομίας και η αξία τους πρέπει να προστίθεται στο Α.Ε.Π.. Οι εισαγωγές, αντίθετα, δεν πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στον υπολογισμό του Α.Ε.Π., γιατί είναι παραγωγή άλλων χωρών. Για τον υπολογισμό επομένως του Α.Ε.Π. έχει σημασία η διαφορά: **Αξία εξαγωγών - Αξία των Εισαγωγών**. Συνοπτικά λοιπόν από την πλευρά της δαπάνης το Α.Ε.Π. μπορεί να υπολογιστεί ως εξής:

$$\text{GDP} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + (\text{X} - \text{M}),$$

όπου

GDP: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν,

- C: Κατανάλωση,** δηλαδή τα αγαθά και οι υπηρεσίες που αγοράστηκαν από τους καταναλωτές,
- I: Επένδυση,** είναι το σύνολο των στεγαστικών (κτιριακές εγκαταστάσεις) και μη στεγαστικών επενδύσεων (εξοπλισμός, μηχανήματα) ή διαφορετικά οι πάγιες επενδύσεις. Δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτή τη μεταβλητή οι επενδύσεις σε αποθέματα,
- G: Κρατικές δαπάνες,** δηλαδή η αγορά αγαθών και υπηρεσιών από το κράτος, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται οι κρατικές μεταβιβαστικές πληρωμές,
- X: Εξαγωγές,** είναι τα προϊόντα ή υπηρεσίες που παράχθηκαν εντός της χώρας, αλλά καταναλώθηκαν σε άλλες χώρες,
- M: Εισαγωγές,** είναι τα προϊόντα ή υπηρεσίες που καταναλώθηκαν μέσα σε μία χώρα, αλλά παράχθηκαν σε άλλες χώρες (Woodruff, Clifford, Panek, and Erickson, 2006).

1.3.3. Το ΑΕΠ ως εισόδημα

Τα εισοδήματα τα οποία δημιουργούνται σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο από την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών μπορούν να ταξινομηθούν σε τέσσερις γενικές κατηγορίες, δηλαδή σε μισθούς, προσόδους περιουσίας, τόκους και κέρδη. Η ταυτότητα του ΑΕΠ ως εισόδημα είναι η παρακάτω:

$$\text{GDP} = \text{W} + \text{Π} + \text{R} + \text{IN} + \text{D} + \text{T},$$

όπου

GDP: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν,

- W: Μισθοί,** είναι το σύνολο των αμοιβών του συντελεστή εργασίας για τη συμβολή του στην παραγωγική διαδικασία,
- Π: Κέρδη,** δηλαδή η διαφορά μεταξύ των συνολικών εισπράξεων και των συνολικών πληρωμών. Φυσικά, ένα μέρος των κερδών μπορεί να παραμείνει στην επιχείρηση για χρηματοδότηση επενδύσεων στο μέλλον,
- R: Έγγεια πρόσοδος,** είναι το σύνολο των εισοδημάτων που προέρχονται από την ενοικίαση εδάφους και κτιρίων,
- IN: Τόκοι,** είναι το εισόδημα που εισπράττουν οι κάτοχοι χρηματικού κεφαλαίου, αφού αποδέχονται να μη χρησιμοποιούν προσωρινά το κεφάλαιό τους, αλλά να το δανείσουν έναντι αμοιβής (τόκου),
- D: Αποσβέσεις,** είναι η σταδιακή μείωση της αξίας του κεφαλαίου λόγω φυσικής φθοράς,
- T: Έμμεσοι φόροι,** δηλαδή οι φόροι που επιβάλλονται στην παραγωγή και την κατανάλωση (ΦΠΑ, τέλη εγγραφής και διαδοχής, ειδικός φόρος κατανάλωσης, περιβαλλοντικοί φόροι) (Xu, 1996).

Πολλές φορές ο διαχωρισμός του εισοδήματος σε κατηγορίες παρουσιάζει δυσκολίες. Είναι δύσκολο να υπολογιστεί, για παράδειγμα, η αμοιβή ενός επιχειρηματία και να συμπεριληφθεί στους μισθούς αντί για τα κέρδη. Το ίδιο ισχύει και για τις αμοιβές των γεωργών. Λογικά οι πιο πάνω κατηγορίες του εισοδήματος ως άθροισμα πρέπει να είναι ίσες με το άθροισμα της δαπάνης.

Για να υπάρχει αυτή η ισότητα, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κάποια δεδομένα και να γίνουν κάποιες συμψηφιστικές ενέργειες.

1. Οι αποσβέσεις, οι οποίες, ενώ είναι κόστος παραγωγής των προϊόντων, ως χρηματικές αξίες παραμένουν στις επιχειρήσεις και δεν εμφανίζονται πουθενά ως εισόδημα. Γι' αυτό πρέπει να προστεθούν στο εισόδημα.
2. Στην τιμή πώλησης των προϊόντων και υπηρεσιών, όταν το ΑΕΠ υπολογίζεται ως δαπάνη, περιλαμβάνονται έμμεσοι φόροι που δεν εμφανίζονται πουθενά ως εισόδημα. Γι' αυτό πρέπει να προστεθούν στο εισόδημα.
3. Στα εισοδήματα των ιδιωτών και των επιχειρήσεων περιλαμβάνονται κρατικές επιδοτήσεις, οι οποίες δεν εμφανίζονται στις κρατικές δαπάνες. Γι' αυτό και πρέπει να αφαιρούνται από την πλευρά του εισοδήματος.
4. Οι τόκοι που πληρώνει το κράτος για χρήματα που δανείζεται αϊτό τους ιδιώτες, δηλαδή οι τόκοι του δημόσιου χρέους, ενώ περιλαμβάνονται στα εισοδήματα, δεν εμφανίζονται στις κρατικές δαπάνες. Γι' αυτό και πρέπει να αφαιρούνται από την πλευρά του εισοδήματος.
5. Σε μια ανοιχτή οικονομία υπάρχει και εισροή εισοδημάτων από το εξωτερικό, που δεν είναι αποτέλεσμα της εγχώριας παραγωγής, καθώς και εκροή εισοδημάτων προς το εξωτερικό που είναι αποτέλεσμα της εγχώριας παραγωγής. Η διαφορά μεταξύ αυτής της εισροής και της εκροής των εισοδημάτων είναι το "καθαρό εισόδημα από το εξωτερικό". Επειδή η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία έχει συμπεριλάβει στις διάφορες κατηγορίες εισοδήματος και το "καθαρό εισόδημα από το εξωτερικό", στις διάφορες κατηγορίες εισοδήματος και το "καθαρό εισόδημα από το εξωτερικό", το μέγεθος αυτό πρέπει να αφαιρείται (De Grauwe, 2005).

1.4. Ονομαστικό και Πραγματικό ΑΕΠ

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (GDP) διακρίνεται σε ονομαστικό και πραγματικό. Το ονομαστικό ΑΕΠ είναι το άθροισμα των ποσοτήτων των τελικών αγαθών που παρήχθησαν επί την τρέχουσα τιμή τους. Επομένως, το ονομαστικό ΑΕΠ αυξάνει σε διάρκεια χρόνου, αφού το ίδιο συμβαίνει στην παραγωγή και τις τιμές των περισσότερων αγαθών. Το πραγματικό ΑΕΠ είναι το άθροισμα των ποσοτήτων των τελικών αγαθών σε σταθερές τιμές, δηλαδή σε τιμές που επικράτησαν κατά τη διάρκεια ενός έτους, το οποίο χρησιμοποιείται ως έτος βάσης (Blanchard, 2009).

Η έννοια «πραγματικό ΑΕΠ» αφορά στο παρατηρούμενο (actual) πραγματικό ΑΕΠ και συμβολίζεται με Y . Δεν αναφέρεται στο δυνητικό (potential) πραγματικό

ΑΕΠ, δηλαδή σε αυτό που θα παραγόταν αν απασχολούνταν όλοι οι διαθέσιμοι συντελεστές παραγωγής. Το δυνητικό ΑΕΠ ονομάζεται και προϊόν πλήρους απασχόλησης (full employment output) και συμβολίζεται με Y_f (Barro, 2008).

Επιπροσθέτως, το πραγματικό ΑΕΠ σχετίζεται με το οικονομικό μέγεθος μιας χώρας. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το επίπεδο του πραγματικού κατά κεφαλή ΑΕΠ, δηλαδή ο λόγος του πραγματικού ΑΕΠ προς τον πληθυσμό μιας χώρας, αφού δείχνει το μέσο βιωτικό επίπεδο. Μία οικονομία μπορεί να έχει υψηλό ΑΕΠ ή υψηλό κατά κεφαλή ΑΕΠ, αλλά να αναπτύσσεται αργά (όπως η Ιαπωνία) και το αντίθετο, να έχει χαμηλό ΑΕΠ ή κατά κεφαλή ΑΕΠ και να αναπτύσσεται γρήγορα (όπως η Κίνα). Για να προσδιοριστεί η επίδοση μιας οικονομίας από έτος σε έτος πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην αύξηση του ΑΕΠ κι όχι στο ρυθμό ανάπτυξης του πραγματικού ΑΕΠ. Η περίοδος όπου χαρακτηρίζεται από θετική αύξηση του ΑΕΠ ονομάζεται ανάπτυξη, ενώ αντίθετα η περίοδος με αρνητική αύξηση του ΑΕΠ λέγεται ύφεση (Blanchard, 2009).

1.5. Η Προστιθέμενη Αξία

Μια άλλη διάκριση των αγαθών είναι σε τελικά και ενδιάμεσα. Τελικά είναι αυτά που αγοράζονται για τελική χρήση και όχι παραπέρα μετασηματισμό. Ενδιάμεσα είναι αυτά που αγοράζονται για περαιτέρω επεξεργασία και όχι τελική χρήση. Το Α.Ε.Π. περιλαμβάνει μόνον την αξία των τελικών προϊόντων και υπηρεσιών. Η επιμονή στη χρήση του όρου τελικά προϊόντα και υπηρεσίες γίνεται, για να αποφύγουμε να υπολογίζουμε δύο ή περισσότερες φορές την αξία ενός αγαθού, καθώς το μετράμε για τη συμμετοχή του στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Parker, 1997).

Για παράδειγμα, αν θέλουμε να συμπεριλάβουμε την αξία ενός ηλεκτρονικού ψυγείου στο Α.Ε.Π., δε θα πρέπει να περιλάβουμε χωριστά την αξία του μοτέρ του και στη συνέχεια πάλι την αξία του ως τμήμα της τελικής αξίας του ψυγείου, γιατί θα έχουμε διπλό υπολογισμό. Τα συστατικά μέρη του ψυγείου, μεταξύ αυτών και το μοτέρ, που πωλούνται στις βιομηχανίες ψυγείων είναι ενδιάμεσα αγαθά και δεν περιλαμβάνονται χωριστά στο Α.Ε.Π., αλλά συνολικά στην τελική αξία των ψυγείων. Με τον ίδιο τρόπο το αλεύρι που γίνεται ψωμί είναι ενδιάμεσο προϊόν και μετράμε μόνον την αξία του ψωμιού ως τμήμα του Α.Ε.Π. ενώ δεν υπολογίζουμε την αξία του

αλευριού που πωλήθηκε στον φούρναρη. Τι γίνεται όμως με το αλεύρι που πουλιέται για χρήση σ' ένα νοικοκυριό;

Αυτό υπολογίζεται ως τελικό προϊόν και συμμετέχει στο Α.Ε.Π., γιατί η πώληση έγινε για τελική χρήση.

Ένας άλλος τρόπος αποφυγής λαθών κατά τον υπολογισμό του Α.Ε.Π. είναι η χρήση της μεθόδου της Προστιθέμενης Αξίας. Συνήθως κάθε προϊόν δέχεται επεξεργασία σε διάφορα στάδια παραγωγής, πριν λάβει μορφή τελικού προϊόντος και διατεθεί στην αγορά. Για παράδειγμα, ένα έπιπλο που πωλείται στο εμπόριο, διέρχεται από τέσσερα στάδια επεξεργασίας. Λαμβάνουμε λοιπόν την αξία κάθε σταδίου παραγωγής, η οποία προστίθεται στο προϊόν και το άθροισμα των προστιθέμενων αξιών κάθε σταδίου αποτελεί και την τελική αξία του προϊόντος.

Φυσικά στο Α.Ε.Π. θα πρέπει να περιλαμβάνεται μόνον η αξία του τελικού προϊόντος ή η προστιθέμενη αξία κάθε σταδίου, αλλά ποτέ η συνολική αξία όλων των σταδίων. Αν στο Α.Ε.Π. συμπεριλαμβάνονταν και η αξία των ενδιάμεσων σταδίων, θα είχαμε πολλαπλούς υπολογισμούς στον προσδιορισμό του. Η αξία του πρώτου σταδίου θα υπολογιζόταν τέσσερις φορές, του δεύτερου τρεις και του τρίτου δύο. Για την οικονομία το άθροισμα της προστιθέμενης αξίας όλης της παραγωγής πρέπει ως σύνολο να είναι ίσο με την αξία αγοράς όλων των τελικών αγαθών και υπηρεσιών. Το Α.Ε.Π., επομένως, είναι η συνολική προστιθέμενη αξία της παραγωγής όλων των οικονομικών - παραγωγικών μονάδων της οικονομίας (Parker, and Seskin, 1997).

1.6. Η μεταβολή των τιμών στο ΑΕΠ

Σύμφωνα με τον ορισμό του Α.Ε.Π., χρησιμοποιώντας τις χρηματικές αξίες λύνουμε το πρόβλημα της μέτρησης ανομοιογενών προϊόντων και υπηρεσιών της παραγωγής μιας οικονομίας. Δημιουργείται, όμως, ένα άλλο πρόβλημα εξαιτίας της μεταβολής των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών. Το Α.Ε.Π. μπορεί να μεταβληθεί, είτε με μεταβολή ποσοτήτων, είτε με μεταβολή τιμών. Το Α.Ε.Π. που υπολογίζεται με αυτόν τον τρόπο δεν είναι καλό μέτρο εκτίμησης της πορείας μιας οικονομίας. Αν για παράδειγμα, όλες οι τιμές διπλασιαστούν χωρίς καμιά μεταβολή στις παραγόμενες ποσότητες, το Α.Ε.Π. θα διπλασιαστεί. Αλλά θα ήταν λάθος, αν πούμε ότι η ικανότητα της οικονομίας για ικανοποίηση των αναγκών σε αγαθά και υπηρεσίες διπλασιάστηκε, αφού οι παραγόμενες ποσότητες παρέμειναν αμετάβλητες.

Είμαστε, επομένως, υποχρεωμένοι να προσαρμόσουμε τις μετρήσεις, ώστε να απαλλαγούμε από την επίδραση της μεταβολής των τιμών (Renshaw, Vernon, Trott, and Friedenber, 1988).

Το Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές μετράει την αξία της συνολικής παραγωγής σε τιμές του έτους βάσης. Το Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές του έτους βάσης λέγεται πραγματικό και μετρά τις πραγματικές μεταβολές του προϊόντος οστό έτος σε έτος. Το πραγματικό Α.Ε.Π. διαφέρει από έτος σε έτος μόνον, αν κυμαίνονται οι παραγόμενες ποσότητες και είναι καλύτερο μέτρο σύγκριση της ευημερίας μιας οικονομίας απ' ό, τι το ονομαστικό Α.Ε.Π..

Στην πραγματικότητα σε μια οικονομία παράγονται χιλιάδες προϊόντα και υπηρεσίες. Στη χώρα μας υπεύθυνη για τη συλλογή πληροφοριών σε σχέση με την εξέλιξη των τιμών και της παραγωγής είναι η Υπηρεσία Εθνικών Λογαριασμών του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας. Για τον υπολογισμό του Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές χρησιμοποιείται ένας δείκτης τιμών που εκφράζει τις μεταβολές στο γενικό επίπεδο τιμών σε σχέση με το επίπεδο τιμών του έτους βάσης (t) και εκφράζεται ως ποσοστό επί τοις εκατό. Για να βρούμε λοιπόν το Α.Ε.Π. σε σταθερές τιμές, διαιρούμε το Α.Ε.Π. σε τρέχουσες τιμές με τον αντίστοιχο δείκτη τιμών και πολλαπλασιάζουμε επί εκατό.

Συνοψίζοντας, το ονομαστικό Α.Ε.Π. μετρά τη χρηματική αξία της παραγωγής μιας οικονομίας σε τρέχουσες τιμές. Το πραγματικό Α.Ε.Π. μετρά το μέγεθος της παραγωγής σε σταθερές τιμές (κάποιου τυχαία επιλεγμένου έτους βάσης). Το πραγματικό Α.Ε.Π. αυξάνεται μόνον, όταν η ποσότητα παραγόμενων αγαθών και υπηρεσιών έχει αυξηθεί, σε αντίθεση με το ονομαστικό Α.Ε.Π., που αυξάνεται είτε επειδή έχει αυξηθεί η παραγωγή είτε επειδή έχουν αυξηθεί οι τιμές ή έχουν αυξηθεί και τα δύο. Ο Δείκτης τιμών ή αποπληθωριστής τιμών του Α.Ε.Π. μετρά την τιμή του παραγόμενου προϊόντος σε σχέση με την τιμή του στο έτος βάσης (Triplett, 1992).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

2.1. Ορισμός

Σύμφωνα με τον Gaston Zeze, «ο φόρος αποτελεί αναγκαστική εισφορά που καταβάλλεται από τον πολίτη, χωρίς ειδική αντιπαροχή και την εισπράττει το κράτος για να αντιμετωπίσει τις δημόσιες δαπάνες (Βελέντζας, 2004)».

Οι δημόσιες δαπάνες διακρίνονται σε δυο κατηγορίες :

- οικονομικές διότι οι φόροι μπορούν να αποτελέσουν ένα ισχυρό εργαλείο στην επίλυση του προβλήματος της οικονομικής ύφεσης όπως και στην αντιμετώπιση των διαταραχών του οικονομικού συστήματος καθώς με την μείωση της φορολογίας υπάρχει η δυνατότητα να αυξηθεί η αγοραστική δύναμη των ιδιωτών και αυτή με τη σειρά της να οδηγήσει σε αύξηση της ζήτησης των αγαθών, και
- κοινωνικές διότι η φορολογία μπορεί να αποτελέσει ένα μέσο του κράτους για την αντιμετώπιση του σοβαρού κοινωνικού προβλήματος της ανισοκατανομής του πλούτου. Η βελτίωση της κατανομής του πλούτου είναι δυνατόν να επιδιωχθεί είτε μέσω της άμεσης είτε μέσω της έμμεσης φορολογίας με μεγαλύτερης σημασίας φορολογικό συντελεστή αυτόν του εισοδήματος (Βελέντζας, 2004).

Φορολογικό νομοσχέδιο είναι ο νόμος (ή για την ακρίβεια οι νόμοι) που ρυθμίζει την φορολογική πολιτική που εφαρμόζει ένα κράτος στην προσπάθειά του να έχει έσοδα από την περιουσία των πολιτών του. Το φορολογικό νομοσχέδιο καθορίζει το ποσό χρημάτων που θα πρέπει να καταβάλει ως φόρο στο κράτος κάθε φυσικό και νομικό πρόσωπο με βάση τα εισοδήματά του κατά το προηγούμενο οικονομικό έτος (έτσι το 2017 γίνεται η φορολόγηση των εισοδημάτων του 2016 κ.ο.κ) (Βελέντζας, 2004).

2.2. Ιστορική Αναδρομή

Η φορολογία υπάρχει από αρχαιοτάτων χρόνων με διαφορετικές μορφές και στόχους ανάλογα με την εποχή και τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε πολιτεία – κράτος. Η αλλαγή του τρόπου καταβολής του φόρου (από προϊόντα σε χρήματα) έγινε μετά την πρώτη «κοπή» νομισμάτων και δεν έγινε αμέσως αλλά σταδιακά. Αυτό που έμενε πάντα σταθερό ήταν η υποχρέωση των ανθρώπων να καταβάλλουν χρήματα ή προϊόντα – αντικείμενα στους άρχοντες ή στο κράτος (Λεοντάρης, 2008).

Στην αρχαία Αίγυπτο υπήρχε η υποχρέωση εισφοράς προς το κράτος ενός μέρους της ετήσιας σοδειάς. Γενικά, στις περισσότερες κοινωνίες τις αρχαιότητας (αρχαία Αθήνα, Σπάρτη, Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία) το ποσό του φόρου ήταν ανάλογο με τις εκτάσεις γης που κατείχε ο κάθε πολίτης. Η ανάγκη καθορισμού του αναλογούντος φόρου καθώς και είσπραξής του οδήγησε στη δημιουργία ειδικών οικονομικών υπηρεσιών. Αυτές οι υπηρεσίες μπορούσαν να επιβάλλουν και ποινές στις περιπτώσεις που υπήρχε προσπάθεια αποφυγής καταβολής του φόρου (φοροδιαφυγή). Άλλωστε, η φοροδιαφυγή αναπτύχθηκε ταυτόχρονα με την φορολόγηση.

Η καταβολή του φόρου πολλές φορές, γινόταν στις επιμέρους κοινότητες ή πόλεις ή ακόμη κι επαρχίες (σατραπείες στην περσική αυτοκρατορία, φέουδα στην μεσαιωνική Ευρώπη) στις οποίες ο τοπικός άρχοντας - διοικητής καθόριζε το ποσοστό φορολόγησης των πολιτών της περιοχής του. Συνήθως, αυτό το ποσοστό ήταν πολύ υψηλό ώστε και να είναι συνεπής ως προς τις υποχρεώσεις του απέναντι στην κεντρική εξουσία και να μπορεί ν' αποκομίζει τεράστια οικονομικά ποσά προς ίδιον όφελος (Λεοντάρης, 2008).

Μερικές φορές φόρο δεν πλήρωναν μόνο πολίτες αλλά και ολόκληρα κράτη. Σε αυτές τις περιπτώσεις (συνήθως έπειτα από πολεμικές επιχειρήσεις ή προς αποφυγή αυτών) ένα κράτος αναγκαζόταν να πληρώνει ένα ποσό ετησίως σ' ένα άλλο κράτος έπειτα από συμφωνία (συνθήκη) που είχε υπογραφεί μεταξύ τους. Όταν ένα κράτος, πέραν του φόρου, αναγκαζόταν να παραχωρήσει εδάφη και μέρος της κυριαρχίας του σ' ένα άλλο κυρίαρχο κράτος, τότε κατέβαλε το γνωστό φόρο υποτέλειας.

Άλλοι τρόπος αύξησης των δημοσίων εσόδων ήταν η εκμετάλλευση πλουτοπαραγωγικών πηγών (ορυχείων, δασών, αλυκών κτλ.) με τη μορφή κρατικού

μονοπωλίου ή η επιβολή εισφορών για εμπορικές συναλλαγές που γίνονταν μέσα στα σύνορα του καθώς και η επιβολή δασμών σε εισαγόμενα προϊόντα.

Η φορολογία εισοδήματος των νομικών προσώπων έχει επιβληθεί στην Ελλάδα με τον νόμο 3343\1958. Μέχρι και το οικονομικό έτος 1958 ίσχυε η προβλεπόμενη από το ν. 1640\1919 φορολογία καθαρών προσόδων.

Από το οικονομικό έτος 1959 τα εισοδήματα των ανωνύμων εταιριών, των συνεταιρισμών, των δημόσιων, δημοτικών και κοινοτικών επιχειρήσεων και των αλλοδαπών εταιριών υπήχθησαν στη φορολογία εισοδήματος νομικών προσώπων.

Με το φορολογικό σύστημα που καθιέρωσε το Ν.6. 3843\1958, προκειμένου για τις ανώνυμες εταιρίες και τους συνεταιρισμούς, δεν φορολογείται ολόκληρο το ποσό των κερδών στο όνομά του νομικού προσώπου, αλλά το μέρος των μη διανεμόμενων κερδών (κερδών που μεταφέρονται σε τακτικό, έκτακτο αποθεματικό υπόλοιπο κερδών εις νέον) φορολογείται στο όνομα της ανώνυμης εταιρείας ή του συνεταιρισμού, ενώ τα διανεμόμενα κέρδη (μερίσματα μετόχων, αμοιβές μελών διοικητικού συμβουλίου, αμοιβές, εκτός μισθού, διευθυντών, αμοιβές εργαζομένων, μερίσματα συνεταιρισμού) φορολογούνται στο όνομα των δικαιούχων μετοχών, συμβούλων, διευθυντών, εργαζομένων, μελών συνεταιρισμού (Λεοντάρης, 2008).

Στη συνέχεια, σε περίπτωση μεταγενέστερης διανομής των αδιανεμητών κερδών, τα κέρδη αυτοφορολογούνται στο όνομα των δικαιούχων που αποκτούσαν τα εισοδήματα αυτά, συμψηφίζομένου όμως του φόρου που είχε καταβληθεί από το νομικό πρόσωπο κατά το χρόνο που προέκυψαν τα κέρδη αυτά.

Με το ως άνω σύστημα φορολογίας αποφεύγεται η διπλή φορολογία εισοδήματος εφόσον σε κάθε περίπτωση τελικά τα κέρδη των ανωνύμων εταιριών και συνεταιρισμών φορολογούνται μόνο στο όνομα των δικαιούχων που αποκτούσαν αυτά.

Πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο πιο πάνω τρόπος φορολογίας δεν εφαρμόστηκε για τα υπόλοιπα νομικά πρόσωπα ΕΠΕ, προσωπικές εταιρίες κ.τ.λ. τα εισοδήματα αυτών, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν.6.3323\1955, εθεωρείτο ότι αποκτήθηκαν από τα μέλη των εταιριών αυτών και όχι από το νομικό πρόσωπο. Έτσι με το σύστημα αυτό φορολογίας δεν φορολογείται το νομικό πρόσωπο της ΕΠΕ, ΟΕ, ΕΕ κτλ., αλλά φορολογούνται οι δικαιούχοι εταίροι για το αναλογούν σε καθένα από αυτούς μερίδιο κερδών από τη συμμετοχή τους στην εταιρεία με βάση τις διατάξεις του Ν.6. 3323\1955.

Το παραπάνω σύστημα φορολογίας εισοδήματος ίσχυε μέχρι το 1992. Το 1992 έγιναν θεσμικές μεταβολές για τον τρόπο φορολογίας των φυσικών και νομικών προσώπων. Η σημαντικότερη ήταν η ενιαία φορολογία των κερδών όλων των νομικών προσώπων (ανωνύμων εταιριών, συνεταιρισμών, ΕΠΕ, ΟΕ, ΕΕ κτλ.) με ενιαίο συντελεστή σε ποσοστό 35% επί του συνόλου των φορολογητέων κερδών έτσι έπαψε να ισχύει η χωριστή φορολογία αδιανέμητων και διανεμόμενων κερδών προκειμένου για τις ανώνυμες εταιρίες και συνεταιρισμούς, καθώς επίσης και η φορολόγηση των εταιριών για τα κέρδη που αποκτούσαν από τη συμμετοχή τους σε ΕΠΕ και λοιπές εταιρίες (Λεοντάρης, 2008).

Για τις ΕΠΕ, ΟΕ και ΕΕ προβλέπεται η αφαίρεση επιχειρηματικής αμοιβής των φυσικών προσώπων που ασκούν διοίκηση όπως διαχειριστές εταίροι, ομόρρυθμοι εταίροι με ορισμένες προϋποθέσεις που ορίζει ο νόμος 2065\1992 και έτσι τα συνολικά δηλωμένα κέρδη των νομικών αυτών προσώπων μειώνονται κατά το ποσό της επιχειρηματικής αμοιβής των δικαιούχων εταίρων. Το ποσό της επιχειρηματικής αμοιβής αποτελεί εισόδημα από εμπορικές επιχειρήσεις για τους δικαιούχους εταίρους που φορολογείται στο όνομά τους συναθροιζόμενο με τα άλλα τυχόν εισοδήματά τους.

Τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της φορολογίας εισοδήματος νομικών προσώπων του Ν.6. 3843\1958 μετά τις μεταβολές του Ν. 2065\1992 είναι :

- Ο φόρος επιβάλλεται ενιαία στο συνολικό από κάθε πηγή καθαρό εισόδημα, το οποίο αποκτάται από τα ημεδαπά νομικά πρόσωπα κερδοσκοπικού χαρακτήρα, πλην των ομόρρυθμων, ετερόρρυθμων και λοιπόν υπόχρεων της παράγραφο 4 του άρθρου 2 του Ν. 2238\1994 και από τις αλλοδαπές εταιρίες και οργανισμούς.
- Ο φόρος επιβάλλεται σε ορισμένα εισοδήματα που αποκτούν τα ημεδαπά πρόσωπα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα.
- Ο φόρος επιβάλλεται σε κάθε οικονομικό έτος στο συνολικό καθαρό εισόδημα, το οποίο αποκτήθηκε από τα ημεδαπά και αλλοδαπά νομικά πρόσωπα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα για το εισόδημα που αποκτήθηκε κατά το αμέσως προηγούμενο ημερολογιακό έτος.
- Ο αναλογικός φορολογικός συντελεστής 35% για όλα τα ημεδαπά και αλλοδαπά πρόσωπα, που επιβάλλεται στα συνολικά φορολογητέα κέρδη, διανεμόμενα ή μη. Με την καταβολή του φόρου αυτού

επέρχεται εξάντληση της φορολογικής υποχρέωσης του νομικού προσώπου, αλλά και των λαμβανόντων τα διανεμόμενα κέρδη (μετόχων, συμβούλων, εργαζομένων, εταίρων, μελών συνεταιρισμού.)

Στα διανεμόμενα κέρδη με οποιαδήποτε μορφή όπως μέρισμα αμοιβές μελών Δ.Σ., αμοιβές εργαζομένων κ.α. δεν γίνεται παρακράτηση φόρου από την καταβάλλουσα τα ποσά αυτά εταιρία. Ούτε υπόκεινται σε περαιτέρω φορολογία, εξαντλούμενης της φορολογικής υποχρέωσης με την καταβολή του φόρου 35% στο όνομα του νομικού προσώπου. Δεν παρέχετε όμως η δυνατότητα στου δικαιούχους των εισοδημάτων αυτών, ανεξάρτητα αν έχουν μεγάλο ή μικρό εισόδημα, να συναθροίσουν τα εισοδήματα αυτά μετά των άλλων εισοδημάτων τους και να φορολογηθούν με τις γενικές διατάξεις φορολογίας εισοδήματος. Αντιθέτως τα εισοδήματα αυτά ως προερχόμενα από φορολογητέα κέρδη, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για δικαιολόγηση τεκμηρίων (Λεοντάρης, 2008).

2.3. Στοιχεία του φόρου

2.3.1. Φορολογικοί Συντελεστές

Ο φόρος που αντιστοιχεί σε κάθε μονάδα φορολογικής βάσης αποτελεί τον φορολογικό συντελεστή. Η διάκριση που γίνεται στους φορολογικούς συντελεστές είναι σε μέσους δηλαδή το συνολικό ποσό του φόρου που καταβάλλεται από τον υπόχρεο στο φόρο προς το συνολικό ποσό της φορολογητέας ύλης και σε οριακούς όπου αντίθετα είναι το επιπλέον ποσό φόρου που θα πρέπει να καταβάλλει ο υπόχρεος για την αύξηση της φορολογητέας ύλης κατά μία μονάδα. Ο οριακός συντελεστής συμπίπτει με τον μέσο την αναλογική φορολογία ενώ στην προοδευτική φορολογία έχουμε μεγαλύτερο οριακό από μέσο συντελεστή (Περδίκης 1986; Τάτσος, 2012).

2.3.2. Το Υποκείμενο του φόρου

Το άτομο του οποίου τα οικονομικά στοιχεία λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό των φόρων αποτελεί το υποκείμενο του φόρου. Αν και συνήθως το υποκείμενο του φόρου είναι αυτό που έχει την υποχρέωση να καταβάλει τον φόρο

στο δημόσιο υπάρχουν και περιπτώσεις που αυτό δεν είναι απαραίτητο ή υποχρεωτικό από τον νόμο. Το σύστημα που ισχύει στην χώρα μας είναι πως το υποκείμενο του φόρου μπορεί να είναι είτε φυσικό είτε νομικό πρόσωπο γεγονός αρκετά αμφισβητούμενο από πολλές κατευθύνσεις (Περδίκης 1986; Τάτσος, 2012).

2.3.3. Το Αντικείμενο του Φόρου

Το μέγεθος με βάση το οποίο υπολογίζεται ο φόρος που είναι υποχρεωμένος να καταβάλει ο φορολογούμενος αποτελεί το αντικείμενο του φόρου η αλλιώς την φορολογική βάση. Σήμερα αντικείμενο του φόρου αποτελούν όλα τα οικονομικά στοιχεία του υποκείμενου στο φόρο όπως το εισόδημα του, οι συναλλαγές του, η περιουσία του κ.α. (Περδίκης 1986; Τάτσος, 2012).

2.3.4. Εξαιρέσεις και Απαλλαγές από τον Φόρο

Πολλές είναι οι φορές που για λόγους κυρίως κοινωνικούς, οικονομικούς ή και πολιτικούς θεσπίζονται από το νόμο απαλλαγές και εξαιρέσεις από τον φόρο για ορισμένες περιπτώσεις πολιτών. Οι απαλλαγές αυτές μπορούν να συναντηθούν με τη μορφή της έκπτωσης ποσού του οφειλόμενου φόρου ή με τη μορφή της μη υποβολής στο φόρο αν και σε ορισμένες περιπτώσεις οι απαλλαγές και οι εξαιρέσεις αυτές είναι πέραν της λογικής θεμελίωσης το νόμου και πραγματοποιούνται κατόπιν πιέσεων συγκεκριμένων πολιτικών και κοινωνικών ομάδων (Περδίκης 1986; Τάτσος, 2012).

2.4. Διάκριση φόρων

2.4.1. Πραγματικοί και προσωπικοί φόροι

Τα βασικά κριτήρια της διάκρισης αυτής είναι το ύψος της φορολογητέας ύλης καθώς και η προσωπική κατάσταση του φορολογούμενου. Πραγματικοί φόροι θεωρούνται αυτοί που επιβάλλονται χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η προσωπική κατάσταση του φορολογούμενου καθώς και η οικονομική του δύναμη. Είδη τέτοιων φόρων αποτελούν ο ΦΠΑ, ο Φόρος μεταβίβασης ακινήτων και άλλοι ειδικοί φόροι κατανάλωσης αφού για τον υπολογισμό τους δεν λαμβάνονται υπόψη στοιχεία της

προσωπικής κατάστασης του φορολογούμενου (Γκίνογλου, 2004; Θεοχαρόπουλος, 2002).

Προσωπικοί φόροι θεωρούνται αυτοί που για τον υπολογισμό τους λαμβάνονται στοιχεία της προσωπικής κατάστασης του φορολογούμενου όπως η οικογενειακή κατάσταση, η συγγένεια με άλλον φορολογούμενο εν ζωή ή όχι, η ανάγκη για δαπάνες νοσοκομειακής περίθαλψης ή εκπαίδευσης των τέκνων κ.τ.λ. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν ο φόρος κληρονομιάς, ο φόρος δωρεάς αλλά φυσικά χαρακτηριστικό παράδειγμα για την κατηγορία αυτή αποτελεί ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων αφού δεν εξαρτώνται μόνο από το ύψος της φορολογητέας ύλης αλλά και από άλλους διάφορους προσωπικούς παράγοντες του φορολογούμενου (Γκίνογλου, 2004; Θεοχαρόπουλος, 2002).

2.4.2. Άμεσοι και έμμεσοι φόροι

Οι άμεσοι και έμμεσοι φόροι, αποτελούν την πιο παλαιά διάκριση φόρων ενώ ένα από τα βασικά κριτήρια της διάκρισης είναι η δυνατότητα μετάθεσης του οικονομικού βάρους. Έτσι άμεσοι φόροι χαρακτηρίζονται αυτοί για την βεβαίωση των οποίων πραγματοποιούνται ονομαστικοί κατάλογοι προερχόμενοι από σταθερού χαρακτήρα πηγές με σταθερή δηλαδή φορολογική ύλη όπου η ανανέωση της γίνεται με κάποια περιοδικότητα. Βασικός φόρος της κατηγορίας αυτής είναι ο φόρος εισοδήματος και γενικά φόροι ικανότητας.

Έμμεσοι φόροι χαρακτηρίζονται αυτοί που εισπράττονται χωρίς ονομαστικούς καταλόγους με βασικότερους στην κατηγορία αυτή τους φόρους κατανάλωσης και γενικά φόρους που επιβάλλονται και έμμεσα μόνο φανερώνεται η φοροδοτική ικανότητα του φορολογούμενου (Γκίνογλου, 2004; Θεοχαρόπουλος, 2002).

2.4.3. Πραγματικοί και τεκμαρτοί φόροι

Η διάκριση αυτή γίνεται με βάση τον τρόπο καθορισμού της φορολογητέας ύλης από τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις. Λόγω της μεγάλης φοροδιαφυγής που συναντάται θεσπίζεται σε ορισμένες περιπτώσεις η φορολογική υποχρέωση του φορολογούμενου να προσδιορίζεται με βάση ορισμένα τεκμήρια. Σε αυτή την περίπτωση, η φορολογητέα ύλη προσδιορίζεται με βάση συγκεκριμένα στοιχεία του

φορολογούμενου τα οποία οδηγούν στο συμπέρασμα ύπαρξης συγκεκριμένης φοροδοτικής ικανότητας. Λαμβάνονται υπόψη εσωτερικά τεκμήρια με βάση τους συντελεστές καθαρού κέρδους για τους ελεύθερους επαγγελματίες αλλά και τεκμήρια απόκτησης περιουσιακών στοιχείων που όμως η χρήση τους μπορεί να κρύβει κινδύνους ανακρίβειας ενώ για τον λόγο αυτόν πρέπει η χρήση τους να πραγματοποιείται με μεγάλη προσοχή.

Στην περίπτωση της πραγματικής φορολογίας όπου η φοροδοτική ικανότητα υπολογίζεται με βάση την πραγματική φορολογητέα ύλη και όχι την τεκμαρτή έχουμε κάποια βασικά παραδείγματα όπως η παρακράτηση φόρου από τον εργοδότη στην πηγή των μισθωτών και των συνταξιούχων από τον εκάστοτε ασφαλιστικό οργανισμό και την απόδοσή του στο κράτος (Γκίνογλου, 2004; Θεοχαρόπουλος, 2002).

Εδώ γίνεται μία ακόμη διάκριση σε ειδικευμένους φόρους οι οποίοι επιβάλλονται με βάση την αξία του αντικειμένου της φορολογίας όπως οι φόροι εισοδήματος, δωρεών, κληρονομιών κ.λπ. αλλά και οι ειδικευμένοι φόροι οι οποίοι είναι αυτοί που επιβάλλονται με βάση συγκεκριμένα στοιχεία που καθορίζονται από τον νόμο όπως ο όγκος, το βάρος και χρησιμοποιούνται συνήθως στην φορολογία οινοπνεύματος κ.λπ.

Τελευταία διάκριση των φόρων είναι αυτήν σε αναλογικούς και προοδευτικούς με βάση τους προβλεπόμενους συντελεστές. Οι αναλογικοί φόροι είναι αυτοί όπου οι συντελεστές παραμένουν σταθεροί ανεξαρτήτως του ποσού της φορολογητέας ύλης (Γκίνογλου, 2004; Θεοχαρόπουλος, 2002).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

3.1. Ορισμός

Η λέξη παραοικονομία στη διεθνή βιβλιογραφία ονομάζεται «shadow economy - σκιώδης», «informal economy - άτυπη οικονομία», «hidden - κρυφή», «parallel - παράλληλη», «black - μαύρη», «moonlight - οικονομία του λυκόφωτος», «unrecorded - μη καταγραφόμενη», υπόγεια (underground), «γκρίζα - grey», «δυναδική - dual», «μη παρατηρήσιμη - unobserved» κ.τ.λ. (Παυλόπουλος, 2002).

Ο Schneider, (1986 & 1990), ορίζει ως παραοικονομία τις οικονομικές δραστηριότητες που δημιουργούν προστιθεμένη αξία και άρα θα έπρεπε να περιλαμβάνονται στο εθνικό εισόδημα, αλλά δεν καταγράφονται από τις αρμόδιες εθνικές υπηρεσίες μέτρησης. Για να υπάρχει παραοικονομία απαραίτητη προϋπόθεση είναι η παραγωγική δραστηριότητα να δημιουργεί προστιθεμένη αξία, δηλαδή να βελτιώνει την ευημερία αυτών που την ασκούν. Ο Tanzi (2000), ορίζει, ότι είναι το ΑΕΠ που δεν μετριέται από τις επίσημες στατιστικές επειδή είτε δεν δηλώνεται καθόλου, είτε δηλώνεται μερικώς, ενώ ο Macafee (1980) ορίζει την παραοικονομία ως το μη καταγεγραμμένο εισόδημα συντελεστών παραγωγής που περιλαμβάνεται στο GDP. Επίσης ο Blades (1982), περιλαμβάνει στον ορισμό της παραοικονομίας τις οικονομικές δραστηριότητες που θα έπρεπε να καλύπτονται από το ΑΕΠ, αλλά στην πράξη μπορεί να παραλείπονται γιατί αποκρύπτονται από τις δημόσιες αρχές. Ο Feige (1979) ορίζει ως παραοικονομία το σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται αλλά που δεν καταγράφονται από τις υφιστάμενες τεχνικές μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας μιας κοινωνίας. Σ' αυτό τον ορισμό περιλαμβάνονται στοιχεία τα οποία δεν περιλαμβάνονται στους εθνικούς λογαριασμούς, όπως η αυτοεξυπηρέτηση και η οικιακή εργασία ενώ στους ορισμούς των Tanzi και Macafee περιλαμβάνονται μόνο στοιχεία τα οποία θα ήταν τμήμα της εθνικο-λογιστικής διαδικασίας αλλά δεν μετρούνται. Ο Τάτσος, (2001) αναφέρει, ότι στην παραοικονομία καλύπτονται οι δραστηριότητες εκείνες, που θα έπρεπε να περιλαμβάνονται στο ΑΕΠ, ωστόσο δεν περιλαμβάνονται, γιατί κάποιος ή κάποιιοι από αυτούς που έχουν συμμετοχή στην πραγματοποίησή αυτών των δραστηριοτήτων,

προσπάθησε να τις αποκρύψει από τις δημόσιες αρχές. Η παραοικονομία επίσης σύμφωνα με τους Παλαιολόγου Ι, Κασσάρ Γ, (2003) περιλαμβάνει όλη τη μη μετρούμενη οικονομική δραστηριότητα που είναι :

- η αδήλωτη
- η αδήλωτη παραγωγή σε είδος που αναφέρεται σε κλοπές από τους εργαζομένους σε χώρους εργασίας και
- η παράνομη παραγωγική δραστηριότητα που δημιουργεί προστιθεμένη αξία.

3.2. Παράγοντες που προσδιορίζουν την παραοικονομία

Η συνολική οικονομική δραστηριότητα αποτελείται από την επίσημη ή ορατή οικονομική δραστηριότητα, την παραοικονομία, και από την άτυπη οικονομική δραστηριότητα. Επομένως οι παράγοντες που προσδιορίζουν την συνολική οικονομική δραστηριότητα επηρεάζουν και την παραοικονομία είναι (Παυλόπουλος, 2002) :

- Το μέγεθος της φορολογικής επιβάρυνσης: Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές άμεσης και έμμεσης φορολογίας (Φ.Π.Α., φόρος κύκλου εργασιών) και το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης, απόρροια του διογκωμένου δημοσίου τομέα, θεωρούνται ότι αποτελούν βασικούς προσδιοριστικούς παράγοντες της παραοικονομίας.

Οι παραγωγικές μονάδες προκειμένου να αποφύγουν υψηλή φορολογική επιβάρυνση αποκρύπτουν ένα σημαντικό τμήμα της οικονομικής τους δραστηριότητας. Αν και χα δύο είδη φορολογίας (άμεσοι και έμμεσοι φόροι) συμβάλλουν στην ανάπτυξη της παραοικονομίας, ωστόσο οι έμμεσοι φόροι αποτελούν πιο ισχυρό κίνητρο, συγκριτικά με τους άμεσους φόρους, για την ανάπτυξη της παραοικονομίας, και αυτό διότι η φοροδιαφυγή με την οποία σχετίζεται η παραοικονομία ωφελεί συγχρόνως τόσο τους πωλητές, όσο και τους αγοραστές. Όσον αφορά το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης τονίζεται ότι από το επίπεδο αυτό εξαρτάται η ροπή (τάση) των φορολογουμένων για φοροδιαφυγή και επομένως το μέγεθος της φοροδιαφυγής.

- Το μέγεθος της ανεργίας: Τα κίνητρα προς αναζήτηση εργασίας επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από το ύψος της ανεργίας, και τα κίνητρα αυτά είναι περισσότερο ισχυρά, όταν στους άνεργους παρέχονται επιδόματα ανεργίας. Αυτό συμβαίνει διότι όταν οι άνεργοι λαμβάνουν επίδομα ανεργίας είναι περισσότερο πρόθυμοι να δεχθούν προτάσεις για προσφορά των υπηρεσιών τους στην παραοικονομία με μικρότερη αμοιβή. Αλλά και ο βαθμός ελαστικότητας (δυσκαμψίας) της αγοράς εργασίας επηρεάζει το μέγεθος της παραοικονομίας και αυξάνει το κόστος εργασίας. Αυτό οδηγεί τις επιχειρήσεις στην ανεύρεση ανειδίκευτης εργασίας στην μη επίσημη αγορά εργασίας. Σε αγορές εργασίας που διακρίνονται για την δυσκαμψία τους, όπως συμβαίνει στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό ανεργίας, τόσο μεγαλύτερη είναι η παραοικονομία.
- Θεσμικοί περιορισμοί και έλεγχοι: Οι περιορισμοί που επιβάλλονται στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες θεσμικού χαρακτήρα για λόγους κοινωνικοοικονομικούς (π.χ. προστασία εργασίας κ.ά.) ή επειδή ορισμένες δραστηριότητες είναι μη νόμιμες (π.χ. λαθρεμπόριο, πορνεία, τοκογλυφία, κ.ά.) συμβάλλουν στην ανάπτυξη της παραοικονομίας ακόμα και όταν δεν υπάρχει φορολογία. Οι περιορισμοί αυτοί αυξάνουν το κόστος εργασίας με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να αναζητούν εργασία από την δευτερεύουσα αγορά εργασίας (π.χ. παράνομοι μετανάστες, συνταξιούχοι κ.ά.)
- Το μέγεθος της παρεχομένης κοινωνικής ασφάλισης: Το μέγεθος της παραοικονομίας επηρεάζεται σημαντικά από τις εισφορές της κοινωνικής ασφάλισης που καταβάλλονται από τους εργοδότες και τους εργαζομένους. Είναι αναμενόμενο οι υψηλές εισφορές από την πλευρά των εργοδοτών να οδηγούν σε αύξηση της παραοικονομίας. Ένας μεγάλος αριθμός ατόμων έχει κίνητρο να δραστηριοποιείται στην παραοικονομία και να δηλώνει ότι ανήκει στην κατηγορία των χαμηλών εισοδημάτων, προκειμένου να καρπώνεται τις κοινωνικές παροχές.
- Ο βαθμός ανάπτυξης της οικονομίας: Ο βαθμός της οικονομικής ανάπτυξης συμβάλλει στην ανάπτυξη της παραοικονομίας. Όταν το κατά κεφαλήν εισόδημα είναι χαμηλό, τότε τα άτομα οδηγούνται στην παραοικονομία - κυρίως του τριτογενούς τομέα (τομέα υπηρεσιών) - για την αύξηση του εισοδήματός τους.

- Ο ρόλος του κράτους και ο βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας: Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι θα πρέπει να καταβάλλεται προσπάθεια από τους αρμόδιους φορείς της οικονομικής πολιτικής περιορισμού του φαινομένου της παραοικονομίας. Ωστόσο, πολλές φορές οι κρατικές υπηρεσίες ανέχονται την παραοικονομία, διότι αφ' ενός εξυπηρετεί τα συμφέροντα ορισμένων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων που επηρεάζουν τις αποφάσεις των αρμοδίων οργάνων της κρατικής πολιτικής, και αφ' ετέρου διότι μέσω της παραοικονομίας ικανοποιούνται βασικοί στόχοι της οικονομικής πολιτικής (π.χ. οικονομική ανάπτυξη, αύξηση απασχόλησης, κ.ά.). Τα φαινόμενα αυτά παρατηρούνται στις περιπτώσεις όπου οι έλεγχοι και οι απαγορεύσεις ατονούν, όπως συμβαίνει κυρίως τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα με την περίπτωση της παράνομης μετανάστευσης (Παυλόπουλος, 2002) :

3.3. Επιδράσεις της παραοικονομίας

Η εκτεταμένη παραοικονομία ασκεί σημαντικές επιδράσεις τόσο στο σχεδιασμό όσο και στην αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής, επηρεάζοντας τον καθορισμό των στόχων και των μέσων της, καθώς και των περιορισμών του οικονομικού συστήματος . Πιο αναλυτικά η παραοικονομία κυρίως επιδρά (Βαβούρας & Μανωλάς, 2004):

Στην αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων στα οποία στηρίζεται ο σχεδιασμός της οικονομικής πολιτικής. Είναι προφανές ότι όσο περισσότερο εκτεταμένη είναι η παραοικονομία σε μια χώρα, τόσο αυτή περιορίζει την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων, τα οποία καλύπτουν τμήμα μόνον της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας.

Εξαιτίας αυτού του φαινομένου, σημαντικά πραγματικά μακροοικονομικά μεγέθη όπως το ΑΕΠ, η κατανάλωση, η αποταμίευση , οι επενδύσεις και η απασχόληση, είναι κατά κανόνα υψηλότερα από τα επίσημα εκτιμώμενα. Τα ανακριβή επίσημα στατιστικά στοιχεία περιορίζουν παράλληλα την αξιοπιστία και των δεικτών παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας που εκτιμούνται από αυτά και είναι ιδιαίτερης σημασίας στην οικονομική ανάλυση και το σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής.

Τα ανακριβή στατιστικά στοιχεία και οι περιορισμένης αξιοπιστίας οικονομικοί και κοινωνικοί δείκτες ασκούν αρνητικές επιδράσεις στη διαδικασία του οικονομικού προγραμματισμού, κυρίως γιατί δεν επιτρέπουν την ορθή σύλληψη της υφιστάμενης κατάστασης της οικονομίας, όπως και τις ορθές εκτιμήσεις ως προς τις δυνατότητες του οικονομικού συστήματος, οδηγώντας έτσι τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην επιλογή διαφορετικών μέσων και στόχων από ότι υπαγορεύουν οι πραγματικές οικονομικές συνθήκες

Σε όλους τους επιμέρους τομείς της οικονομικής πολιτικής . Η παραοικονομία επιδρά καταρχήν στη δημοσιονομική πολιτική και μάλιστα τόσο στην πλευρά των δημόσιων εσόδων όσο και στην πλευρά των δημοσίων δαπανών περιορίζοντας τα έσοδα και αυξάνοντας τις δαπάνες. Σημαντικές επιδράσεις ασκεί η παραοικονομία και νομισματοπιστωτική πολιτική κυρίως διαμέσου της παρααγοράς χρήματος που αναπτύσσεται παράλληλα με την παρααγορά προϊόντων και υπηρεσιών. Η παραοικονομία επηρεάζει εξάλλου και την πολιτική διανομής του εισοδήματος, αφού οδηγεί στην επιλογή στρατηγικών απασχόλησης, κλαδικής πολιτικής και αναδιανομής του εισοδήματος διαφορετικών από εκείνες που υπαγορεύει η οικονομική πραγματικότητα.

3.4. Η μέτρηση της παραοικονομίας

Οι προσπάθειες για την μέτρηση της παραοικονομίας επιχειρούν «να ορίσουν το μη ορατό τμήμα της οικονομικής δραστηριότητας». Χρησιμοποιούνται, για αυτό, τρόποι και μέθοδοι που έμμεσα, και συχνά με τη βοήθεια ηρωικών υποθέσεων, πείθουν ότι είναι σε θέση να εκτιμήσουν μικρότερο η μεγαλύτερο ποσοστό της αντιοικονομικής δραστηριότητας. Γενικά γίνεται δεκτό πως οι πολυάριθμες μέθοδο-εκτίμησης της παραοικονομίας υποεκτιμούν (Βαβούρας & Μανωλάς, 2006).

Η βασική διάκριση σε “άμεσες μεθόδους” και “έμμεσες μεθόδους” στηρίζεται στο αν η συγκεκριμένη μέθοδος προσπαθεί να προσεγγίσει το μέγεθος της παραοικονομίας άμεσα η έμμεσα, μέσα από τα ίχνη που αφήνει το φαινόμενο σε διάφορες σφαίρες της μετρούμενης οικονομικής πραγματικότητας.

Κοινό χαρακτηριστικό των άμεσων μεθόδων είναι ότι στηρίζονται στη δειγματοληπτική έρευνα (συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια). Η εκτίμηση της παραοικονομίας προσδιορίζεται από απαντήσεις που δίνουν τα επιλεγέντα άτομα του

δείγματος (είτε εθελοντικά είτε εξαναγκαζόμενα υπό την απειλή ποινών και φορολογικών ελέγχων), σε σχέση με το κατά πόσο ανέπτυξαν μακροοικονομική δραστηριότητα σε μία δεδομένη περίοδο (Βαβούρας & Μανωλάς, 2006).

Αντίθετα, κοινό χαρακτηριστικό των έμμεσων μεθόδων είναι ότι στηρίζουν την εκτίμηση της παραοικονομίας στα ίχνη που αφήνει το φαινόμενο σε διάφορες σφαίρες της μετρούμενης οικονομικής πραγματικότητας και στηρίζονται στη χρησιμοποίηση δεικτών (η μέθοδος των αποκλίσεων μεταξύ εισοδήματος και δαπάνης, η μέθοδος των αποκλίσεων μεταξύ επίσημου και πραγματικού εργατικού προσωπικού και η συναλλακτική μέθοδος).

Τέλος, η τρίτη κατηγορία στηρίζεται στη χρησιμοποίηση οικονομικών αιτιωδών υποδειγμάτων (η μέθοδος ζήτησης χρήματος, η μέθοδος της κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος και η μέθοδος των υποδειγμάτων με πολυμεταβλητά συστήματα) (Βαβούρας & Μανωλάς, 2006).

Πιο αναλυτικά η μέθοδος των αποκλίσεων μεταξύ εισοδήματος και δαπάνης στηρίζεται στο γεγονός ότι, με βάση το σύστημα των εθνικών λογαριασμών, το ΑΕΠ που υπολογίζεται από την πλευρά της δαπάνης ισούται με το ΑΕΠ που υπολογίζεται από την πλευρά των εισοδημάτων.

Η πιθανή απόκλιση μεταξύ των δυο αυτών προσεγγίσεων εκτίμησης του ΑΕΠ αποτελεί μια ένδειξη μη δηλούμενων εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής. Η μέθοδος αυτή στηρίζεται σε δύο βασικές υποθέσεις. Πρώτον, ότι τα μεγέθη του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης και από την πλευρά των εισοδημάτων έχουν εκτιμηθεί αξιόπιστα με τρόπους μεταξύ τους ανεξάρτητους, και δεύτερον, ότι, ακόμη και όταν η παραοικονομία επηρεάζει την εκτίμηση του συνολικού εισοδήματος, η εκτίμηση της συνολικής δαπάνης είναι σχετικά ακριβής (Βαβούρας & Μανωλάς, 2006).

Η μέθοδος των αποκλίσεων μεταξύ επίσημου και θεωρούμενου ως πραγματιστικού ποσοστού συμμετοχής του εργατικού δυναμικού. Η μέθοδος αυτή στηρίζεται στην παραδοχή ότι η παραοικονομία μπορεί να εκτιμηθεί με βάση τα ίχνη που αφήνει στην αγορά εργασίας, τα οποία παρουσιάζονται με τη μορφή χαμηλών επίσημων ποσοστών συμμετοχής του εργατικού δυναμικού στο συνολικό πληθυσμό.

Με την υπόθεση ότι το συνολικό ποσοστό συμμετοχής του εργατικού δυναμικού στην οικονομία παραμένει διαχρονικά σταθερό, η μέθοδος των αποκλίσεων μεταξύ επίσημου και πραγματικού στην οικονομία παραμένει διαχρονικά σταθερό, η μέθοδος των αποκλίσεων μεταξύ επίσημου και πραγματικού εργατικού δυναμικού στηρίζεται στην υπόθεση ότι μια μείωση του ποσοστού συμμετοχής του

εργατικού δυναμικού στην επίσημη οικονομία είναι μια ένδειξη της αύξησης του ποσοστού συμμετοχής του εργατικού δυναμικού στην παραοικονομία (Βαβούρας & Μανωλάς, 2006).

Η συναλλακτική μέθοδος υποθέτει ότι, αν δεν υπήρχε παραοικονομία, ο λόγος μεταξύ της συνολικής αξίας των συναλλαγών και του επίσημου ΑΕΠ, θα παρέμενε διαχρονικά σταθερός. Έτσι εκτιμάται το συνολικό εισόδημα (επίσημο και παραοικονομίας) με βάση το μέγεθος των συναλλαγών που από το ΑΕΠ που εκτιμούν οι εθνικοί λογαριασμοί αποτελεί το μέγεθος της παραοικονομίας.

Τα οικονομετρικά υποδείγματα που στηρίζονται στη μέθοδο της αναζήτησης χρήματος εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία. Η βασική ιδέα όλων αυτών των υποδειγμάτων είναι ότι οι συναλλαγές που σχετίζονται με την παραοικονομία διενεργούνται εξολοκλήρου σε μετρητά (Βαβούρας & Μανωλάς, 2006).

Έτσι, κάθε αύξηση του λόγου μέτρησης προς καταθέσεις, αύξησης που δεν εξηγείται από παράγοντες όπως η μεταβολή των επιτοκίων, η αύξηση του εισοδήματος, οι αλλαγές στις συνήθειες πληρωμών κτλ, οφείλεται στην αύξηση της παραοικονομίας. Επειδή τα υποδείγματα αυτά μετρούν τη "μεταβολή" της παραοικονομίας και όχι το απόλυτο μέγεθος της, κάνουν υποθέσεις για το ύψος της σε κάποιο έτος εντός της περιόδου εκτίμησης. Η συνήθης υπόθεση που γίνεται είναι ότι η παραοικονομία ήταν μηδενική στο έτος βάσης.

Ένα επίσης συχνά χρησιμοποιούμενο υπόδειγμα είναι αυτό της κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος, που υποθέτει ότι το πραγματικό ΑΕΠ (καταγραμμένο και παραοικονομίας) αυξάνει παράλληλα με την κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας (Βαβούρας & Μανωλάς, 2006).

3.5. Μορφές της παραοικονομίας

Οι κυριότερες μορφές παραοικονομίας στην χώρα μας είναι:

- Οι λαϊκές αγορές
- Τα παζάρια ή οι εμποροπανηγύρεις
- Οι καταναλωτικές εκθέσεις
- Το υπαίθριο εμπόριο

Άλλες μορφές της παραοικονομίας στην χώρα μας χωρίς θεσμοθέτηση είναι οι τηλεπωλήσεις, προσφορές μεγάλων αλυσίδων και υπερμάρκετ, καλλυντικά, κεντήματα, εσώρουχα και ρούχα από το εξωτερικό, τσιγάρα στους δρόμους, τσάντες, ιδιαίτερα μαθήματα, κομμώτριες στο σπίτι, τα πετρέλαια, τα καύσιμα, τα ναρκωτικά και τέλος η διάθεση cd και dvd από πολλούς οικονομικούς μετανάστες (Γέροντας Α., 2005).

3.6. Αιτίες παραοικονομίας και παράγοντες που επιδρούν αυξητικά

Ως κυριότερες αιτίες ύπαρξης αυτού του φαινομένου θεωρούνται (Γέροντας Α., 2005; Παυλόπουλος, 2002) :

- Ο βαθμός του κρατικού παρεμβατισμού (περιορισμοί, αλλαγές νόμων, μέγεθος δημόσιου τομέα)
- Η κρατική γραφειοκρατία
- Η υψηλή φορολογική επιβάρυνση (φόροι, εισφορές κοινωνικής ασφάλισης)
- Η φοροδιαφυγή
- Το υψηλό ποσοστό των ελεύθερων επαγγελματιών στην οικονομία, σε σχέση με το ποσοστό εκείνων οι οποίοι προσφέρουν εξαρτημένη εργασία
- Η ανεργία
- Το επίπεδο ευσυνειδησίας και κοινωνικοοικονομικών αξιών των ηγετών και των μελών της κοινωνίας
- Η ύπαρξη «βρώμικου» χρήματος το οποίο μπορεί να προέρχεται από ναρκωτικά, πορνεία, εμπόριο όπλων, καταχρήσεις δημοσίου χρήματος, κ.ά.
- Η μη ορθολογική χρησιμοποίηση εκ μέρους του κράτους του προϊόντος των φορολογιών
- Η επιεικής τιμωρία των παρανομούντων

Άλλοι δείκτες παραοικονομίας αποτελούν ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ, ο λόγος της συμμετοχής του εργατικού δυναμικού στην επίσημη οικονομία και η αναλογία της ρευστότητας της εκάστοτε χώρας.

Από όλα τα παραπάνω, έχει βρεθεί σε διάφορες έρευνες ότι οι πιο σημαντικές αιτίες για τη δημιουργία παραοικονομίας σε πολλές χώρες είναι η φορολογική επιβάρυνση, οι πολλοί ελεύθεροι επαγγελματίες και οι κρατικοί περιορισμοί.

3.6.1. Φοροδιαφυγή - Υψηλοί Φόροι & Κοινωνική Ασφάλιση

Η φοροδιαφυγή, όπως προαναφέρθηκε, είναι το σύνολο των παράνομων ενεργειών των ιδιωτικών φορέων, με τις οποίες αποβλέπουν στη μείωση ή εξάλειψη της φορολογικής τους υποχρέωσης (δηλαδή την πληρωμή φόρων). Επειδή οι φόροι είναι μονομερείς παροχές των ιδιωτικών φορέων προς τους δημόσιους και δεν συντρέχει αντίστοιχη ειδική αντιπαροχή, η φοροδιαφυγή αποτελεί αντίδραση από την πλευρά των φορολογουμένων προς το κράτος (Γέροντας Α., 2005; Παυλόπουλος, 2002).

Τέτοιες παράνομες ενέργειες είναι, για παράδειγμα, η παράλειψη υποβολής δήλωσης, η δήλωση στη φορολογούσα αρχή (Δ.Ο.Υ) μικρότερου εισοδήματος από το πραγματοποιηθέν κατά τον υπολογισμό του φόρου εισοδήματος, η δήλωση περιουσίας μικρότερης της πραγματικής, η απόκρυψη πωλήσεων από τις επιχειρήσεις, με σκοπό τη μείωση των οφειλόμενων έμμεσων φόρων, η εμφάνιση από τις επιχειρήσεις ακαθάριστων εσόδων (τζίρος) μικρότερων από τα πραγματοποιηθέντα κατά τον υπολογισμό του φόρου κατανάλωσης, η λαθραία εισαγωγή ειδών από το εξωτερικό για να μη πληρωθούν δασμοί κλπ.

Η φοροδιαφυγή, δυστυχώς, υπάρχει σε όλες τις χώρες, και ειδικά στην Ελλάδα, η έκταση της όμως εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί ενδεικτικά είναι (Γέροντας Α., 2005; Παυλόπουλος, 2002):

- Το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού.
- Το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης του ατόμου σε σχέση με το εισόδημα του.
- Ο τρόπος κατανομής των φορολογικών βαρών.
- Η διάρθρωση του φορολογικού συστήματος.
- Ο τρόπος διαχείρισης του δημόσιου χρήματος.
- Ο βαθμός οργάνωσης της αγοράς και των επιχειρήσεων.
- Το ύψος των ποινών που επιβάλλονται.
- Η ικανότητα της φορολογούσας αρχής.

3.6.2. Σύνθεση Εργατικού Δυναμικού- Αριθμός Αυτοαπασχολούμενων

Η σύνθεση του εργατικού δυναμικού της Ελλάδας παίζει ρόλο στη δημιουργία και ενίσχυση της παραοικονομίας. Αυτό συμβαίνει καθώς ο κλάδος της γεωργίας και συναφείς κλάδοι, καθώς επίσης ο τομέας του τουρισμού, απασχολούν ένα υψηλό ποσοστό αδήλων εργαζομένων. Έτσι, παρόλο που αυτά τα άτομα παράγουν έργο, αυτό δεν εμφανίζεται στα επίσημα στατιστικά στοιχεία του ΑΕΠ και δεν πληρώνονται οι ασφαλιστικές τους εισφορές παρά τις διάφορες επιχορηγήσεις και διευκολύνσεις που προσφέρονται από το κράτος και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Γέροντας Α., 2005; Παυλόπουλος, 2002).

Επιπροσθέτως, οι αυτοαπασχολούμενοι είναι εκείνοι που συμβάλουν κατά πολύ στην αύξηση της παραοικονομίας σύμφωνα με διάφορες μελέτες. Υποστηρίζεται ότι αποτελούν ένα από τους σημαντικότερους παράγοντες της παραοικονομίας άσχετα με το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης

Στην Ελλάδα το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων είναι το μεγαλύτερο στην ΕΕ- 24 βάσει των πιο πρόσφατων στοιχείων και συγκεκριμένα το 2006 κυμαινόταν στο 22%, σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό μέσο όρο που κυμαίνεται αυτή την περίοδο περίπου στο 10% (<http://ec.europa.eu/ellada/>).

Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν πολλές πιθανότητες αυτοί οι επαγγελματίες να μη δηλώνουν όλες τις εργασίες τους και να εργάζονται στην παράλληλη οικονομία, αφού έχουν ένα μεγαλύτερο αριθμό εκπιπτόμενων δαπανών, τόσο από τη φορολογική τους βάση, όσο και από τη φορολογία του προσωπικού τους εισοδήματος και υφίστανται λιγότερους εσωτερικούς και εξωτερικούς ελέγχους από ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις.

3.6.3. Επίπεδο Ευσυνειδησίας Και Κοινωνικοοικονομικών Αξιών

Κίνητρο για να δραστηριοποιείται κανείς στην επίσημη και όχι στην παράλληλη οικονομία είναι το ηθικό κόστος που εμπεριέχεται σε αυτού του είδους τις ενέργειες. Ο καλός πολίτης έχει ηθικούς φραγμούς ως προς το να αναλάβει μια απαγορευμένη δραστηριότητα. Αυτό το ηθικό κόστος, λοιπόν, είναι στενά συνδεδεμένο με τη «φορολογική ηθική» (tax morale) που παρακινεί τους πολίτες να πληρώνουν αυτά που πρέπει στο κράτος. Δυστυχώς, όμως, οι Έλληνες πολίτες και πολιτικοί δε χαρακτηρίζονται από αυτή την ηθική και αυτό αποδεικνύει για άλλη μια

φορά ότι η κρίση που περνάει η Ελλάδα αυτή την περίοδο δεν είναι οικονομική κρίση, αλλά κρίση αξιών (Γέροντας Α., 2005; Παυλόπουλος, 2002).

3.7. Καταπολέμηση της παραοικονομίας

Σύμφωνα με τον Γέροντα, (2005), η καταπολέμηση της παραοικονομίας γίνεται με :

- Εφαρμογή των νόμων
- Οι άδειες στις λαϊκές αγορές να εκδίδονται από ειδικές επιτροπές και όχι από την τοπική αυτοδιοίκηση.
- Οι μικροπωλητές να εγγράφονται στα επιμελητήρια σε ειδικό μητρώο.
- Να δημιουργηθούν μόνιμες εγκαταστάσεις για λαϊκές αγορές και παζάρια ώστε να ελέγχονται πιο εύκολα.
- Να ενισχυθεί η Δημοτική Αστυνομία για να υπάρχει ουσιαστικότερος έλεγχος.
- Να οργανωθούν οι λαϊκές αγορές καλύτερα ώστε να καταπολεμηθεί η ανεργία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΔΙΑΦΘΟΡΑ

4.1. Ορισμός

Σύμφωνα με τους Βαβούρα (2010), η διαφθορά, είναι φαινόμενο γνωστό από πολύ παλιά εφόσον όποιος κατέχει θέση που ασκεί δημόσια εξουσία, μπαίνει στον πειρασμό να την χρησιμοποιήσει προς όφελος του. Αποτελεί ο έλεγχος της διαφθοράς δείκτη της καλής διακυβέρνησης κατά το Ινστιτούτο της Παγκόσμιας Τράπεζας. Μαύρη οικονομία εμφανίζεται ως διαφθορά σε διαγωνισμούς, ιδιωτικοποιήσεις, με την εμφάνιση φωτογραφικών θέσεων, με φωτογραφικούς νόμους, όταν δεν εφαρμόζονται οι νόμοι, σε ευνοϊκές δικαστικές αποφάσεις, σε προσλήψεις για ψηφοθηρία στις κρατικές επιχειρήσεις, όταν υπάρχουν δωροδοκίες και χρηματισμός (Μπιτζένης Α., 2009). Η διαφθορά ενισχύει τις κοινωνικές ανισότητες, δηλητηριάζει την κοινωνική συμβίωση, το πολιτικό σύστημα, τις ανθρώπινες σχέσεις και έχει μεγάλο οικονομικό κόστος. Το ενδιαφέρον για την ανάλυση της, προέκυψε από την σημασία που δόθηκε σ' αυτό το φαινόμενο από διεθνείς οργανισμούς (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμια Τράπεζα, Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) και μη κυβερνητικές οργανώσεις (Διεθνής Διαφάνεια). Η διαφθορά παρουσιάζεται στο δημόσιο, στον ιδιωτικό τομέα και στο διεθνές περιβάλλον. Στον ιδιωτικό τομέα μιλάμε για διαφθορά ιδιώτη-προς-ιδιώτη, στον δημόσιο τομέα για διαφθορά ιδιώτη- προς-δημόσιο λειτουργό, αλλά και από δημόσιο λειτουργό-προς-δημόσιο λειτουργό. Τέλος έχουμε διαφθορά στο διεθνές περιβάλλον που είναι μεταξύ είτε διεθνούς οργανισμού προς διεθνή οργανισμό δηλαδή διαφθορά που εμφανίζεται μέσα στα όρια των διεθνών οργανισμών είτε μεταξύ διεθνούς οργανισμού προς εγχώριο οργανισμό (δημόσιο ή ιδιωτικό) όπου σ' αυτή την περίπτωση η εξάπλωσή της είναι αποτέλεσμα του κατά πόσο ευάλωτοι ή επιρρεπείς είναι οι εσωτερικοί παράγοντες και ιδιαίτερα οι πολιτικοί και δημόσιοι λειτουργοί της χώρας. Αναλυτικότερα στον ιδιωτικό τομέα η διαφθορά «λαμβάνει χώρα όταν ένας μάνατζερ ή ένας υπάλληλος εξασκεί μια ορισμένη δύναμη ή μια επιρροή πάνω στην απόδοση μιας λειτουργίας, ενός στόχου ή ενός καθήκοντος μέσα σε μια ιδιωτική οργάνωση ή μια εταιρία. Επειδή έχει μια διακριτική ευχέρεια, μπορεί να επιλέξει να ενεργήσει αντίθετα

προς τα καθήκοντα και τις ευθύνες της θέσης ή της εργασίας του, και τοιουτοτρόπως άμεσα ή έμμεσα να βλάψει την επιχείρηση ή οργάνωση προς όφελος του ιδίου ή ενός άλλου προσώπου, ή επιχείρησης ή οργάνωσης». Στον δημόσιο τομέα και στο διεθνές περιβάλλον η διαφθορά είναι «η χρήση της κρατικής εξουσίας για «ιδιωτικό όφελος» και αναφέρεται στο «δημόσιο λειτουργό (διορισμένος ή εκλεγμένος) που χρησιμοποιεί την εξουσία του αντιδεοντολογικά ή παράνομα για να προωθήσει τα δικά του συμφέροντα». Στον δημόσιο τομέα συναντάται διαφθορά και μεταξύ διαφόρων κλάδων εξουσίας της κυβέρνησης δηλαδή μεταξύ εκτελεστικής, νομοθετικής, δικαστικής καθώς και μεταξύ πολιτικών και διοικητικών-γραφειοκρατικών θεσμών όπως μεταξύ δημόσιων υπηρεσιών, τοπικών αρχών και ημι-κρατικών οργανισμών (Ρέππας Π. Α., 2010). Είναι δυνατόν να εμφανιστεί διαφθορά σε διαγωνισμούς, σε ιδιωτικοποιήσεις, με την εμφάνιση φωτογραφικών θέσεων, με φωτογραφικούς νόμους, ενώ επίσης εμφανίζεται όταν δεν εφαρμόζονται οι νόμοι, όταν υπάρχουν ευνοϊκές δικαστικές αποφάσεις, όταν γίνονται προσλήψεις σε κρατικές επιχειρήσεις για ψηφοθηρία καθώς και όταν υπάρχουν δωροδοκίες και χρηματισμός. Κάθε δωροδοκία βέβαια είναι διαφθορά, όμως κάθε μορφή διαφθοράς δεν σχετίζεται απαραίτητως με δωροδοκία. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζας, η διαφθορά στον δημόσιο τομέα ορίζεται ως κατάχρηση δημόσιας εξουσίας για ιδιωτικό όφελος.

4.2. Μορφές διαφθοράς

Σύμφωνα με τον Μπιτζένη (2003), οι μορφές διαφθοράς ποικίλλουν: περιλαμβάνουν :

- Τη δωροδοκία :

Χρειάζονται δύο πρόσωπα για την προσφορά και την αποδοχή δωροδοκιών. Σε μερικές χώρες ο πολιτισμός της δωροδοκίας επεκτείνεται σε κάθε πτυχή της δημόσιας ζωής, καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη την λειτουργία των επιχειρήσεων χωρίς την δωροδοκία, που τα προσχήματα την παρουσιάζουν ως φιλοδωρήματα. Οι δωροδοκίες μπορούν να απαιτηθούν από έναν ανώτερο υπάλληλο ώστε να κάνει κάτι που πληρώνεται ήδη να το κάνει. Μπορούν επίσης να απαιτηθούν φιλοδωρήματα προκειμένου να παρακαμφθούν οι νόμοι και οι κανονισμοί (Hernandez-Vargas, 2009).

- Τον εκβιασμό

Ενώ οι δωροδοκίες απαιτούνται προκειμένου να γίνει κάτι, ο χρηματισμός απαιτείται από τους διεφθαρμένους ανώτερους υπαλλήλους, που ειδάλλως απειλούν να κάνουν παράνομη χρήση της κρατικής δύναμης προκειμένου να επιβληθεί ζημιά. Αυτό είναι παρόμοιο και ισάξιο νομικά με τον εκβιασμό από τις οργανωμένες ομάδες εγκλήματος. Η παράνομη χρήση της κρατικής δύναμης μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για την ολοκληρωτική ένοπλη ληστεία. Αυτό εμφανίζεται συνήθως στα ασταθή κράτη με έλλειψη του στρατιωτικού ελέγχου και της αστυνομίας. Οι λιγότερο ανοικτές μορφές δωροδοκίας προτιμώνται στα σταθερότερα κράτη.

- Το νεποτισμό

Το να ευνοούνται οι συγγενείς (νεποτισμός) ή οι προσωπικοί φίλοι, εις βάρος των υπολοίπων, είναι διαφθορά. Αυτό μπορεί να συνδυαστεί με τη δωροδοκία, παραδείγματος χάριν όταν μια επιχείρηση απαιτεί την πρόσληψη ενός συγγενή, ο οποίος δεν ειδικεύεται πουθενά και δεν είναι χρήσιμος, με αποτέλεσμα η πρόσληψη του να έχει επιπτώσεις στην επιχείρηση, αλλά παρόλα αυτά να προσλαμβάνεται (Hernandez-Vargas ,2009).

- Την πλαστογραφία

Η πλαστογραφία είναι ολοκληρωτική κλοπή των εμπιστευμένων κεφαλαίων. Γενικά, η διαφθορά μπορεί να διευκολύνει την εγκληματική επιχειρηματικότητα όπως την εμπορία ναρκωτικών, τα «ξεπλυμένα» χρήματα, και την παράνομη διακίνηση προϊόντων, δεν περιορίζεται μονάχα σε κυβερνητικούς υπαλλήλους, αλλά επεκτείνεται και σε οργανώσεις που πραγματοποιούν εγκλήματα. Σε μερικά έθνη η διαφθορά είναι τόσο κοινή, που αναμένεται όταν αλληλεπιδρούν οι μικρές επιχειρήσεις ή οι απλοί πολίτες με τους κυβερνητικούς ανώτερους υπαλλήλους. Η διαφθορά διαφέρει ανάλογα με τη χώρα ή την εξουσία. Ορισμένες πολιτικές πρακτικές χρηματοδότησης που είναι νόμιμες σε μια χώρα μπορούν να είναι παράνομες σε άλλη. Σε μερικές χώρες, οι κυβερνητικοί ανώτεροι υπάλληλοι έχουν τόσο ευρείες δυνάμεις, που τα όρια μεταξύ του νόμιμου και του παράνομου είναι αρκετά δύσκολο να ορισθούν. Από αυτόν τον καθορισμό δεν πρέπει να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η διαφθορά δεν μπορεί να υπάρξει μέσα στις δραστηριότητες του ιδιωτικού τομέα. Ειδικά, στις μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις, η διαφθορά σαφώς υπάρχει, όπως παραδείγματος χάριν στην προμήθεια ή ακόμα και στη μίσθωση (Hernandez-Vargas ,2009).

- Τον χρηματισμό

Ο χρηματισμός είναι η αθέμιτη εκμετάλλευση ενός αξιώματος για προσπορισμό κερδών. Ενώ το «φιλοδώρημα» βασίζεται σε προσχήματα τα οποία έχουν ως αποτέλεσμα το προσωπικό κέρδος, το οποίο με τη σειρά είναι δύσκολο να αποδειχθεί ότι πρόκειται για αθέμιτο κέρδος, ο χρηματισμός καθορίζει ότι ο ανώτερος υπάλληλος κερδίζει κάποιο αγαθό αξίας κατά τη διάρκεια της εργασίας του. Τα μεγάλα «δώρα» μπορούν να θεωρηθούν ως χρηματισμός, και οι περισσότερες χώρες έχουν νόμους εναντίον τους (Hernandez-Vargas ,2009).

- Την κατάχρηση

Η παράνομη χρήση της κρατικής δύναμης μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για την ολοκληρωτική ένοπλη ληστεία. Αυτό εμφανίζεται συνήθως στα ασταθή κράτη με έλλειψη του στρατιωτικού ελέγχου και της αστυνομίας. Οι λιγότερο ανοικτές μορφές δωροδοκίας προτιμώνται στα σταθερότερα κράτη.

4.3. Παράγοντες Διαφθοράς

Οι ακόλουθοι όροι ευνοούν την διαφθορά:

- 1.1. Έλλειψη κυβερνητικής διαφάνειας.
  - 1.2. Έλλειψη της νομικής ελευθερίας των πληροφοριών.
  - 1.3. Περιφρόνηση ή αμέλεια της άσκησης της ελευθερίας του λόγου και της ελευθερίας του Τύπου.
  - 1.4. Αδύνατες πρακτικές λογιστικής, συμπεριλαμβανομένης της έλλειψης έγκαιρης οικονομικής διαχείρισης (Arvate, Curi et al. 2010)
- 2. Έλλειψη του ελέγχου και της υπευθυνότητας της κυβέρνησης.**
- 2.1. Δημοκρατία απύσχα ή δυσλειτουργική.
  - 2.2. Έλλειψη μιας πολιτικά σκεπτόμενης κοινωνίας και εκείνων των μη υβερνητικών οργανώσεων, οι οποίες ελέγχουν ή κρίνουν την κυβέρνηση.
  - 2.3. Ένας μεμονωμένος ψηφοφόρος μπορεί να έχει άγνοια σχετικά με την πολιτική, ειδικά σε εκλογές εθνικού επιπέδου, δεδομένου ότι κάθε ψηφοφορία έχει λίγη βαρύτητα.
  - 2.4. Ασθενές κράτος δικαίου.
  - 2.5. Ασθενής δικαστική ανεξαρτησία.

2.6. Έλλειψη αξιολόγησης, η οποία είναι συνεχής λεπτομερής αξιολόγηση της εργασίας και της σύγκρισής της με άλλους που κάνουν παρόμοια πράγματα, και ιδιαίτερα σύγκριση με εκείνους που κάνουν την καλύτερη εργασία (Arvate, Curi et al. 2010)

3. Ευκαιρίες και κίνητρα

3.1. Ο δημόσιος τομέας και πολλοί κανονισμοί αυξάνουν τις ευκαιρίες για τη δωροδοκία.

3.2. Κακοπληρωμένοι κυβερνητικοί ανώτεροι υπάλληλοι.

3.3. Η μακροπρόθεσμη εργασία στην ίδια πολιτική θέση μπορεί να δημιουργήσει σχέσεις μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνίας που ενθαρρύνουν και βοηθούν να κρυφθεί η δωροδοκία και η επιλεκτικότητα. Οι κυβερνητικοί ανώτεροι υπάλληλοι, οι οποίοι τοποθετούνται σε διαφορετικές θέσεις και γεωγραφικές περιοχές και αντικαθίστανται από άλλους συναδέλφους τους αρκετά συχνά, μπορούν να βοηθήσουν να αποτραπούν τέτοια γεγονότα.

3.4. Δαπανηρές πολιτικές εκστρατείες, με δαπάνες που υπερβαίνουν τις κανονικές πηγές πολιτικής χρηματοδότησης.

3.5. Η μικρή αλληλεπίδραση με τους ανώτερους υπαλλήλους μειώνει τις ευκαιρίες για τη διαφθορά. Για παράδειγμα, η χρησιμοποίηση του διαδικτύου για την αποστολή των απαραίτητων πληροφοριών, όπως αιτήσεων και φορολογικών εντύπων, και έπειτα η επεξεργασία αυτών με αυτοματοποιημένα υπολογιστικά συστήματα. Αυτό μπορεί επίσης να επιταχύνει την επεξεργασία και να μειώσει τα ακούσια ανθρώπινα λάθη (Tanzi, 1998).

4. Κοινωνικές καταστάσεις

4.1. Κλειστές ομάδες που αποσκοπούν στο ίδιο συμφέρον και δίκτυα πρώην συμμαθητών ή συμφοιτητών.

4.2. Κοινωνίες όπου η προσωπικότητα εκτιμάται περισσότερο από άλλα χαρακτηριστικά.

4.3. Έλλειψη βασικής εκπαίδευσης, και γενικά εκπαίδευσης μεταξύ του πληθυσμού.

4.4. Διαφθορά και ανάπτυξη

Η διαφθορά δεν είναι μόνο ηθικολογικό ζήτημα για μια κοινωνία, αλλά κυρίως λειτουργικό.

Όταν πλουτίζει κανείς παρανομώντας και συνεπώς εύκολα, δεν υποβάλλεται στον κόπο να αναπτύξει τις ικανότητές του. Η διαφθορά αφαιρεί πόρους που προβλέπονταν για παραγωγικές επενδύσεις και υποδομές και τους διοχετεύει σε σκοτεινές δραστηριότητες. Έτσι κλείνει ο δρόμος προς την ανάπτυξη οριστικά και αμετάκλητα, αφού η διαφθορά και η ανάπτυξη αποτελούν σε κάθε κοινωνία τα δύο σκέλη μια συνάρτησης που όσο μεγαλώνει το ένα μικραίνει το άλλο και το αντίστροφο (Clotfelter, 1983). Για παράδειγμα, η λιμοκτονία στις χώρες της Αφρικής οφείλεται πρωτίστως στη διαφθορά και σε καμία περίπτωση στην έλλειψη φυσικών πόρων, διότι ορισμένες από αυτές διαθέτουν τεράστιους φυσικούς πόρους. Περίπου το 80 τοις εκατό των Αφρικανών ζουν με λιγότερο από 2 δολάρια την ημέρα. Η διαφθορά είναι ένας παράγοντας διαίωσισης της φτώχειας. Η φτώχεια και η διαφθορά συνδυάζουν την ισχύ τους κάνοντας στους ανθρώπους αδύνατες τις επιλογές όπως: «Να αγοράσω τροφή για την οικογένεια μου σήμερα, ή να πληρώσω φακελάκι για να με φροντίσουν καλύτερα στο νοσοκομείο;». Οι φτωχοί άνθρωποι έχουν συχνά χαμηλή πρόσβαση στην εκπαίδευση και παραμένουν απληροφόρητοι σχετικά με τα δικαιώματά τους και αυτό τους αφήνει απροστάτευτους και γίνονται πιο εύκολα θύματα εκμετάλλευσης. Για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της περιθωριοποίησης, οι φτωχοί πολίτες χρειάζονται ένα χώρο, όπου θα γίνεται διάλογος με τις αρχές.

Το πρόγραμμα «Η φτώχεια και η διαφθορά στην Αφρική (PCA)» της Διεθνούς Διαφάνειας, επέτρεψε σε άτομα που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση να ενταχθούν στις διαδικασίες ανάπτυξης, ανοίγοντας διάλογο μεταξύ αυτών και των κυβερνήσεών τους. Οι κοινότητες επικεντρώθηκαν σε πιο σημαντικά ζητήματα όπως η γεωργική στήριξη, η παροχή νερού ή δωρεάν φαρμάκων και όλα στηρίχτηκαν στις κοινές αρχές της κοινοτικής συμμετοχής. Με τις προσαρμοστικές μεθόδους του, το πρόγραμμα εφαρμόζεται σε κοινότητες και πέρα από το πεδίο αρχικής εφαρμογής του. Εάν τα άτομα έχουν λόγο στον τρόπο που διοικούνται από τις κυβερνήσεις (συμμετοχική διακυβέρνηση) και οι κυβερνητικοί υπάλληλοι είναι υπόλογοι στο λαό που εξυπηρετούν (κοινωνική λογοδοσία), οι φτωχοί άνθρωποι θα συνειδητοποιήσουν την εξουσία και τη δύναμη που έχουν οι φωνές όταν υψώνονται. Τα εργαλεία

συμμετοχικής κοινωνικής λογοδοσίας, αυξάνουν την επαφή μεταξύ των πολιτών και κυβερνήσεων, και, επομένως, αυξάνεται η διαφάνεια, η λογοδοσία και η σωστή διακυβέρνηση. Μειώνουν τις πιθανότητες να γίνει κατάχρηση της εξουσίας από τις κυβερνήσεις (Cowell & Gordon, 1988). Αυξημένη συμμετοχή των πολιτών σημαίνει καλύτερη ενημέρωση των κοινοτήτων, δημόσια εποπτεία των κυβερνήσεων και λιγότερη διαφθορά, στον προγραμματισμό και την παρακολούθηση της τοπικής ανάπτυξης. Αυτό δημιουργεί μια θετική κατάσταση: οι φτωχοί ωφελούνται από την τοπική ανάπτυξη, ενώ παράλληλα, οι άνθρωποι στην εξουσία χαρακτηρίζονται από ακεραιότητα και η κοινότητα ευδοκιμεί.

4.5. Η διαφθορά στην Ελλάδα

«Η διαφθορά υπονομεύει τις προσπάθειες δημιουργίας κράτους δικαίου και επηρεάζει την πολιτική σταθερότητα, ενώ ταυτόχρονα συντηρεί την ανισότητα και την έλλειψη κοινωνικής συνοχής (Παπαπανάγου, 2015)».

Ελλιπώς εξοπλισμένα σχολεία, πλημμελείς υπηρεσίες υγείας και εκλογές κατευθυνόμενες από το επιχειρηματικό κατεστημένο, αποτελούν μερικές μόνο από τις συνέπειες της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα. Η δωροδοκία και οι παράνομες δοσοληψίες, όχι μόνο αποστερούν πολύτιμα αγαθά από εκείνους που τα έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, αλλά υποσκάπτουν παράλληλα την οικονομική ανάπτυξη και το κράτος δικαίου, καταστρέφοντας την εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης στην κυβέρνηση και τους πολιτικούς ηγέτες.

Η διαφθορά στην Ελλάδα σύμφωνα με την Αλίκη Μουρίκη, κοινωνιολόγο στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, είναι «ζωντανή» (TheGuardian 2016). Η κατάταξη της χώρας στην Πρόβλεψη της διαφθοράς στο δημόσιο, είναι και πάλι η χειρότερη στην Ευρώπη, μαζί με την Ιταλία. Για πέμπτη συνεχόμενη χρονιά από την έναρξη της κρίσης στη χώρα, οι Έλληνες συνεχίζουν να αποκρύπτουν τα εισοδήματά τους, να αποφεύγουν την φορολογία και να δωροδοκούν, στηριζόμενοι κυρίως στην έλλειψη ελέγχων και τιμωρίας των παραβατών. Σύμφωνα με τον Κων/νο Μπακούρη, επικεφαλής του Ελληνικού παρατηρητηρίου, οι χώρες που έχουν προσβληθεί από την κρίση, παραμένουν περιχαρακωμένες και σε μια κρίση αξιών. *«Υπάρχουν δύο πόλεμοι που πρέπει να κερδίσει η Ελλάδα. Ο πρώτος είναι να μετασχηματιστεί σε κοινωνία που σέβεται τον νόμο και την τάξη. Σε μια ευνομούμενη πολιτεία, οι πολίτες*

συμπεριφέρονται ορθά, διαφορετικά ο νόμος αναλαμβάνει. Ο δεύτερος αγώνας, αφορά στην ενστάλαξη στα άτομα αξιών, στην μετατροπή τους σε υγιείς πολίτες, αγώνας που θα κρατήσει κατ' ελάχιστον μία γενιά. Ακόμη και οργανισμοί όπως ο ΟΚΑΝΑ που ασχολείται με το ευαίσθητο αντικείμενο της εξάρτησης από τα ναρκωτικά, έχει βρεθεί να έχει υπεξαιρέσει χρήματα και επιχορηγήσεις σε μαζική κλίμακα, παραδέχτηκε ο Χάρης Τζάλας πρώην πρόεδρος του ΚΕΘΕΑ, του μεγαλύτερου δικτύου απεξάρτησης στην Ελλάδα (TheGuardian 2014)».

Τα παραπάνω δεδομένα, οδηγούν τους πολίτες να αναρωτιούνται γιατί πρέπει να πληρώνουν φόρους σε ένα κράτος που κάνει τόσο λίγα πράγματα στον τομέα της κοινωνικής μέριμνας, δημιουργώντας και συντηρώντας με τον τρόπο αυτό ένα κύκλο διαφθοράς και φαυλότητας σε μια χώρα που μαστίζεται από την οικονομική κρίση. Όπως αναφέρει ο Θόδωρος Σκυλακάκης (2015), «σ' αυτό το κλίμα με ποια επιχειρήματα θα πεισθεί ο οποιοσδήποτε πολίτης να πληρώσει τους φόρους του σε ένα κράτος που γνωρίζει από προσωπική εμπειρία ότι είναι διεφθαρμένο; Ποιός κανόνας και ποιός νόμος μπορεί να τηρηθεί; Πού θα σταθεί και πώς θα προχωρήσει οποιαδήποτε εκσυγχρονιστική προσπάθεια; Πόση εμπιστοσύνη μπορεί να υπάρξει στην πολιτική διαδικασία και στους δημοκρατικούς θεσμούς;»

Η καταπολέμηση της διαφθοράς ασφαλώς και δεν είναι εύκολη. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που έχει ριζώσει στη χώρα μας, αποτελώντας πλέον κομμάτι της καθημερινής λειτουργίας των πολιτών, αλλά και της κοινωνίας ως σύνολο.

Αν και τα εργαλεία καταπολέμησης της διαφθοράς είναι πολλά και ποικίλα, αφορούν μεταρρυθμίσεις που έχουν εφαρμογή σε παγκόσμιο επίπεδο, τόσο στο πλαίσιο της ανάληψης δράσης από τις κυβερνήσεις και τους κυριότερους θεσμούς του δημοσίου, όσο και σε ατομικό επίπεδο, στην ευρύτερη προσπάθεια ανάπτυξης και διατήρησης ενός κράτους δικαίου, ισονομίας και ίσης μεταχείρισης (Βαρόμετρο της Διαφθοράς, 2013).

Μέτρα όπως η θεσμοθέτηση κανόνων χρηματοδότησης των εκλογικών εκστρατειών των κομμάτων, το πόθεν έσχες εκλεγμένων προσώπων, η αντιμετώπιση της γραφειοκρατίας στη παροχή δημόσιων υπηρεσιών, η εξάλειψη περιττών ρυθμίσεων για έκδοση αδειών που δημιουργούν ευκαιρίες χρηματισμού, η δημιουργία ανεξάρτητων συστημάτων παρακολούθησης για διασφάλιση της απόδοσης και ανάληψης ευθυνών, καθώς και ενός Γενικού Ελεγκτή με επαρκή ανεξαρτησία, εξουσίες και μέσα, η θεσμοθέτηση των λεγόμενων «νησίδων ακεραιότητας», η προσφορά επαρκούς προστασίας σε όσους αποκαλύπτουν δημόσια τη διαφθορά, η

ανεξαρτησία του δικαστικού κλάδου και η ελευθερία έκφρασης των ΜΜΕ, η ελεύθερη δραστηριοποίηση ΜΚΟ για τον έλεγχο του κυβερνητικού έργου και ο ενδεδειγμένος έλεγχος των πολιτών μέσω της χρήσης του πλαστικού χρήματος, αποτελούν σίγουρα κινήσεις προς την σωστή κατεύθυνση, με βραχυπρόθεσμα ή μέσο-μακροπρόθεσμα αποτελέσματα (Βαρόμετρο της Διαφθοράς, 2013).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΜΠΟΤΣΟΥΑΝΑ

5.1. Μποτσουάνα γεωγραφία

Εικόνα 1. Μποτσουάνα

Η Μποτσουάνα, (Botswana), Δημοκρατία της Μποτσουάνας (αγγλικά: *Republic of Botswana*, στη γλώσσα Τσουάνα ή Σετσουάνα: *Lefatse la Botswana*), είναι μεσόγεια χώρα στη νότια Αφρική. Έχει έκταση 581.730 τ. χλμ. και πληθυσμό 2.302.878 κατοίκους, σύμφωνα με επίσημη εκτίμηση του 2018 και είναι μια από τις πιο αραιοκατοικημένες χώρες στο κόσμο (<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CF%80%CE%BF%CF%84%CF%83%CE%BF%CF%85%CE%AC%CE%BD%CE%B1>)

Οι πολίτες της Μποτσουάνα λέγονται *Μπατσάνα* (στον ενικό *Μοτσάνα*), ανεξαρτήτως εθνικότητας. Περίπου το 10% του πληθυσμού κατοικεί στην πρωτεύουσα Γκαμπορόνε (Gaborone). Παλαιότερα βρετανικό προτεκτοράτο Μπετσουαναλάνδη, η Μποτσουάνα πήρε το όνομά της όταν έγινε ανεξάρτητη εντός της Κοινοπολιτείας στις 30 Σεπτεμβρίου 1966. Η οικονομία της χώρας είναι στενά

συνδεδεμένη με την οικονομία της Νότιας Αφρικής και σε αυτήν κυριαρχούν τα ορυκτά (κυρίως διαμάντια), ο τουρισμός και η κτηνοτροφία.

Η χώρα είναι σε μεγάλο βαθμό επίπεδη και μέχρι το 70% καλύπτεται από την έρημο Καλαχάρι. Συνορεύει με τη Νότια Αφρική στα νότια και νοτιοανατολικά, τη Ναμίμπια στα δυτικά, τη Ζάμπια στα βόρεια και τη Ζιμπάμπουε στα βορειοανατολικά. Μεγάλο μέρος της χώρας καλύπτεται από άγρια φύση και αποτελεί τουριστικό πόλο έλξης. Το 1986 υπήρχαν έξι μεγάλα εθνικά πάρκα και 40 ελεγχόμενες οργανωμένες περιοχές για φωτογραφήσεις και έξι περιοχές για σαφάρι και κυνήγι (<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CF%80%CE%BF%CF%84%CF%83%CE%BF%CF%85%CE%AC%CE%BD%CE%B1>).

Η Μποτσουάνα ήταν μία από τις πιο φτωχές χώρες στο κόσμο, με κατά κεφαλήν εισόδημα περίπου 70\$ το χρόνο στα τέλη της δεκαετίας του 1960, αλλά μεταμορφώθηκε σε μία από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες οικονομίες του κόσμου, με κατά κεφαλήν εισόδημα περίπου 16.400\$ το χρόνο το 2013 (HDRO, 2017)

Η Μποτσουάνα διαιρείται σε 9 περιφέρειες (districts) και 6 πόλεις, οι οποίες υποδιαιρούνται σε 28 επαρχίες.

Στη χώρα επικρατεί ο χριστιανισμός, αλλά το Σύνταγμα εγγυάται το δικαίωμα της ανεξιθρησκίας

Επίσημες γλώσσες είναι οι : Kalanga, η Sekgalagadi, καθώς και άλλες αφρικανικές, ασιατικές και ευρωπαϊκές γλώσσες.

5.2. Οικονομική κρίση και Μποτσουάνα

Σύμφωνα με τον τότε Υπουργό Οικονομικών και Αναπτυξιακού Σχεδιασμού της Μποτσουάνα, η παγκόσμια οικονομική κρίση απειλούσε μεν την οικονομία της χώρας το 1980 αλλά οι τράπεζες ήταν ακόμα υγιείς, με δυνατά ισοζύγια, επαρκή ρευστότητα και υψηλής ποιότητας ενεργητικό.

Ωστόσο, υπήρχε ανάγκη για άμεση επιτάχυνση των οικονομικών μεταρρυθμίσεων, κυρίως προς εξασφάλιση αποτελεσματικής εφαρμογής των πολιτικών προώθησης των ξένων άμεσων επενδύσεων και ανάπτυξης του ιδιωτικού τομέα, με σκοπό την επέκταση των οικονομικών δραστηριοτήτων και την οικονομική ανάπτυξη.

Οι οικονομικές προκλήσεις που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η χώρα ήταν οι εξής:

- ανεπαρκείς επενδύσεις
- μικρή τοπική αγορά
- δυσαναλογία εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού και αναγκών της αγοράς
- χαμηλή παραγωγικότητα
- μη ανταγωνιστικές τιμές παραγωγής
- μεγάλη γραφειοκρατία, ιδιαίτερα στην εγκατάσταση εταιρειών και στην έκδοση επαγγελματικών και κατοικίας αδειών
- υψηλό μεταφορικό κόστος
- υψηλά επιτόκια και ασταθές συνάλλαγμα
- έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού
- προβλήματα στην παροχή ηλεκτρικής ενέργειας.

Δυο αγαθά που εμπορευόταν παρουσίασαν προβλήματα. Παρατηρήθηκε μια απότομη πτώση του κάρβουνου που αποτελούσε μια από τις εξαγωγές της, η οποία έφθινε και η οποία συνοδεύτηκε από την κατάρρευση της τιμής των διαμαντιών. Η οικονομική κατάσταση της χώρας ήταν ολέθρια και γι' αυτό στράφηκε στο ΔΝΤ για βοήθεια.

Όπως έχει χρησιμοποιήσει ως παράδειγμα πολλές φορές ο Τζόζεφ Στίγκλιτς: *«Κατά τα τελευταία χρόνια, η οργάνωση Ford τους είχε πει: "Προσέξτε, εμπορεύεστε αγαθά ζωτικής σημασίας, θα πρέπει να δημιουργήσετε στρατηγικά αποθέματα. Και τώρα που ήρθατε αντιμέτωποι με την κρίση θα πρέπει να τα χρησιμοποιήσετε. Θα ήταν όμως ωφέλιμο να εξασφαλίσετε την αρωγή του ΔΝΤ για να συμπληρώσετε τις εφεδρείες σας και να βοηθηθείτε, ώστε να συνεχίσετε να αναπτύσσετε"».*

Το ΔΝΤ πρότεινε: *"Δεν πρέπει ν' αγγίζετε τα στρατηγικά σας αποθέματα. Πρέπει να σφίξετε τη ζώνη σας και να περιορίσετε τις κοινωνικές δαπάνες, τις δαπάνες για την παιδεία και ούτω καθ' εξής". Μετά από μια εκτενή συζήτηση, η Μποτσουάνα είπε στο ΔΝΤ να γυρίσει σπίτι του. Είπαν πως, "Είναι πολύ επικίνδυνο για την εύθραυστη δημοκρατία μας να συμπεριφερθούμε έτσι στους ανθρώπους μας. Θα προτιμούσαμε να σφίξουμε το ζωνάρι μας, να χρησιμοποιήσουμε κάποιες από τις εφεδρείες μας και να μην έχουμε τη βοήθειά σας". Και τα κατάφεραν να ξεπεράσουν την κρίση και ν' αρχίσουν να αναπτύσσονται και πάλι κι έχουν περάσει από τότε είκοσι πολύ επιτυχημένα χρόνια».*

5.3. Η οικονομία της Μποτσουάνα μετά την οικονομική κρίση

Η Μποτσουάνα το 2008 ήταν αναπτυσσόμενη χώρα μεσαίου εισοδήματος με κατά κεφαλήν ΑΕΠ 15.800 δολ. ΗΠΑ, με άφθονο φυσικό πλούτο (κυρίως διαμάντια), ανεπτυγμένους τομείς χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, τουρισμού και βιομηχανίας.

Το 2008 ήταν μία από τις πλουσιότερες μη πετρελαιοπαραγωγούς χώρες της αφρικανικής ηπείρου, με ρυθμό ανάπτυξης 5,2%, έναν από τους μεγαλύτερους του κόσμου. Η Μποτσουάνα παραμένει πλήρως εξαρτημένη από την παραγωγή διαμαντιών, η οποία καταλαμβάνει τα 3/4 των εξαγωγών και το 1/3 του ΑΕΠ, το 1/2 των κρατικών εσόδων και απασχολεί επισήμως το 3% των εργαζομένων. Υπάρχουν τρία ορυχεία διαμαντιών, το Jwaneng στη νοτιότερη Καλαχάρι, και τα Orapa και Letlhakane στην κεντρική Καλαχάρι, τα εισοδήματα των οποίων υπολογίζονται στο 77% των συνολικών εξαγωγών και στο 45% του ΑΕΠ. Τα ορυχεία ανήκουν από κοινού στην εξορυκτική εταιρεία DeBeers και στην κυβέρνηση της Μποτσουάνα.

Η οικονομική ανάπτυξη της Μποτσουάνα αποδίδεται στις εξαγωγές ορυκτών, βοοειδών, στον τουρισμό και στην αναπτυξιακή βοήθεια. Το 2008 η γεωργία αφορούσε στη διαμόρφωση μόνο του 1,6% του ΑΕΠ, αλλά εξακολουθεί να συνεισφέρει σημαντικά στο αγροτικό εισόδημα και απασχολεί το 20% του εργαζόμενου πληθυσμού.

Το 2008, η βιομηχανία καταλάμβανε το 52,6% (περιλαμβανομένης της μεταλλουργίας 36%), ενώ οι υπηρεσίες το 45,8% του ΑΕΠ. Ο τουρισμός, επίσης, συνεισφέρει σημαντικά στο ΑΕΠ της χώρας, με συμμετοχή 5%, είναι ο δεύτερος σε σημασία τομέας, μετά τα διαμάντια, και απασχολεί περίπου 10.000 εργαζομένους. Εν τούτοις, η χώρα είχε να αντιμετωπίσει τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, πληθωρισμού και φτώχειας. Το 2008 η ανεργία έφθασε το 24%, με το 1/3 του πληθυσμού να διαβίει με ημερήσιο εισόδημα λιγότερο του ενός δολαρίου (ανεπισήμως υπολογίζεται στο 40% περίπου), ενώ και ο πληθωρισμός παραμένει σε υψηλά επίπεδα, 12,6%.

Μέχρι το 2008 η νομισματική πολιτική επικεντρωνόταν στον ετήσιο πληθωρισμό. Από το 2008 και για τρία χρόνια, ο πληθωρισμός εξετάζεται πλέον κάθε εξάμηνο (medium term). Τα παρελθόντα έτη ακολουθήθηκε σφιχτή πολιτική, κυρίως λόγω του υψηλού πληθωρισμού. Καθώς ο πληθωρισμός μειωνόταν, η πολιτική χαλάρωσε, εξ ου και η μείωση των τραπεζικών επιτοκίων από 15,5% σε 15% τον Δεκέμβριο 2008. Η συνεχιζόμενη μείωση του πληθωρισμού αναμένεται να επιφέρει και περαιτέρω μείωση των επιτοκίων το 2009. Η αύξηση του πληθωρισμού το 2007

οφειλόταν στις υψηλές τιμές τροφίμων και καυσίμων στην παγκόσμια αγορά, γεγονός που επηρέασε και την εγχώρια αγορά. Από τον Αύγουστο 2008 η τάση άλλαξε, καθώς οι πληθωριστικές πιέσεις μετριάστηκαν, με μία και μοναδική αύξηση στον φόρο στα ποτά τον Νοέμβριο 2008 και τον Δεκέμβριο 2008. Ο ετήσιος πληθωρισμός το 2008 ήταν 12,6% σε σχέση με το 7,1% το 2007.

Άλλα οικονομικά μεγέθη:

ΑΕΠ (αγοραστική δύναμη)	29,17 δις δολ ΗΠΑ
ΑΕΠ (συνάλλαγμα)	13,81 δις δολ ΗΠΑ
Επενδύσεις	23,9 % του ΑΕΠ
Προϋπολογισμός:	
έσοδα	4,556 δις δολ ΗΠΑ
δαπάνες	4,127 δις δολ ΗΠΑ
Δημόσιο χρέος	5,1% του ΑΕΠ

Το 2008 το Pula ανατιμήθηκε έναντι του Ραντ κατά 10%, ενώ υποτιμήθηκε 20,1% έναντι του αμερικανικού δολαρίου. Όσον αφορά το ισοζύγιο πληρωμών σημειώθηκε πλεόνασμα Ρ9 δις στον τρέχοντα λογαριασμό έναντι Ρ14,9 δις το 2007. Οι εξαγωγές εμπορευμάτων γενικώς παρέμειναν σταθερές, στα Ρ31δις. Η αξία των εισαγωγών αυξήθηκε κατά 37% σε Ρ 29 δις, αντικατοπτρίζοντας τις αυξημένες τιμές τροφίμων και καυσίμων και τις αυξανόμενες από το 2007 εισαγωγές μηχανών και εξοπλισμού, κυρίως για την κοπή διαμαντιών, κάτι που αντανακλά την σημασία του κλάδου για την Οικονομία της χώρας, η οποία ενισχύθηκε από την ανάπτυξη στις εξαγωγές υπηρεσιών και τις εισπράξεις από τη SACU.

Με το δημοσιονομικό έλλειμμα να αυξάνεται από Ρ2,7 δις σε Ρ3,9 δις, το συνολικό ισοζύγιο πληρωμών παρουσιάζει πλεόνασμα Ρ9,3 δις το 2008, σε σχέση με Ρ10,7 δις το 2007.

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών το 2008 ανήλθε στα 1,611 δις δολ. ΗΠΑ, ενώ τα συναλλαγματικά αποθέματα της χώρας ήσαν 10,28 δις δολ. ΗΠΑ (31/12/2008). Το εξωτερικό χρέος την ίδια περίοδο ανήλθε σε 395 εκ. δολ. ΗΠΑ και η συναλλαγματική ισοτιμία 1 δολ. ΗΠΑ = 6,7907 pula.

Σύμφωνα με έρευνα (Formal Sector Employment Survey), ο συνολικός επίσημος εργασιακός τομέας αυξήθηκε κατά 2,2% από 301.978 εργαζομένους τον

Μάρτιο 2007 σε 308.617 τον Μάρτιο 2008. Σε απόλυτους όρους, 6.639 πρόσθετες θέσεις εργασίας δημιουργήθηκαν αυτή την περίοδο. Οι τομείς με την μεγαλύτερη απασχόληση ήταν ο χρηματοοικονομικός τομέας, οι κοινοτικές υπηρεσίες και η εκπαίδευση. Μείωση σημειώθηκε στους τομείς των μεταφορών και τηλεπικοινωνιών, στον εξορυκτικό τομέα, στην υδροδότηση και ηλεκτροδότηση, καθώς και στον ξενοδοχειακό τομέα. Η κυβέρνηση προωθεί τον ανεπίσημο τομέα προκειμένου να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας.

Το δημοσιονομικό έτος 2007/8, η πλειοψηφία των εμπορικών δημόσιων επιχειρήσεων εξακολούθησε να είναι επικερδής. Το μέσο καθαρό κέρδος 11 μεγάλων επιχειρήσεων του δημοσίου ήταν 16% σε σχέση με 21% το προηγούμενο χρόνο. Αναλυτικότερα, οι εν λόγω επιχειρήσεις παρουσίασαν κέρδη που ποικίλουν από P1 εκ., της Botswana Post, έως P208 εκ., της Water Utilities Corporation. Η Botswana Agricultural Marketing Board παρουσίασε το 2008 καθαρό κέρδος P3,5 εκ. (έναντι καθαρού ελλείμματος P3,5 εκ. το 2007). Η National Development Bank (NDB) αύξησε το καθαρό κέρδος της από P11,3 εκ. σε P33,6 εκ. το 2008. Η Air Botswana παρουσίασε καθαρό κέρδος 9% (P17,5 εκ.), έναντι του αρνητικού 24% το 2007 (P39,9 εκ.). Η Botswana Telecommunications Corporation (BTC) παρουσίασε καθαρό κέρδος 7% (P58,3 εκ.), από 16% (P117,8 εκ.) το 2007. Όσον αφορά την Botswana Railways (BR) η κυβέρνηση αποφάσισε την αποκεφαλαιοποίησή της, λόγω του υψηλού λειτουργικού της κόστους.

Η κυβέρνηση κυριαρχεί ακόμα στην οικονομία, παρά τις προσπάθειες των τελευταίων χρόνων για εφαρμογή της πολιτικής ιδιωτικοποιήσεων.

Η Public Enterprises Evaluation and Privatisation Agency (PEEPA) δημιουργήθηκε το 2001 με συμβουλευτικό ρόλο στην εφαρμογή της πολιτικής ιδιωτικοποιήσεων, η οποία άρχισε ουσιαστικά να εφαρμόζεται το 2005, παράλληλα με την πολιτική Public-Private Partnership (PPP). Κάποιες κρατικές εταιρείες, όπως η Air Botswana και η Botswana Telecommunications Corporation, ιδιωτικοποιούνται αλλά με αργό ρυθμό. Ωστόσο, παρά τις όποιες κρατικές προσπάθειες, η ιδιωτικοποίηση προχωρεί με πολύ αργούς ρυθμούς σε σχέση με τις άλλες χώρες της περιοχής.

Ο ιδιωτικός τομέας υλοποιεί όλα τα αναπτυξιακά έργα και κατεξοχήν αναλαμβάνει τη συντήρησή τους. Το οδικό δίκτυο είναι ανεπτυγμένο, ενώ από το 2006 εισήχθησαν διόδια προς συντήρησή του. Από την άλλη, το εναέριο δίκτυο είναι περιορισμένο, αλλά η κυβέρνηση προβαίνει σε φιλελευθεροποίηση, σύμφωνα προς το

SADC Protocol on Transport, Communication and Meteorology. Τούτο συνάδει προς τον στόχο της χώρας να γίνει το κέντρο εμπορίας διαμαντιών, εξ ου και η ίδρυση της εταιρείας Botswana Diamond Trade Company το 2006. Οι τηλεπικοινωνίες είναι αρκετά ανεπτυγμένες, αν και χρειάζονται περαιτέρω επέκταση.

Μεγάλη έμφαση δίδεται, επίσης, στον ενεργειακό τομέα και στην ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (η Μποτσουάνα είναι μέλος της Johannesburg Renewable Energy Coalition). Η χώρα εισάγει πάνω από 70% ηλεκτρικής ενέργειας από το Southern African Power Pool, το οποίο όμως δεν έχει πλέον δυνατότητα πλεονάσματος.

Ειδικότερα, όσον αφορά τον δημόσιο τομέα, η κυβέρνηση προβαίνει σε νομοθετικές ρυθμίσεις, καθώς και στην υλοποίηση προγραμμάτων, προς ενίσχυση και αποτελεσματικότερη λειτουργία του.

Κυβερνητικές πρωτοβουλίες, όπως το Labour Intensive Public Works Programme labour και το Integrated Support Programme for Arable Agriculture Development (ISPAAD), αφορούν στην βελτίωση των συνθηκών ζωής, την δημιουργία θέσεων εργασίας, την βελτίωση της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα, την ενίσχυση της εθνικής ασφάλειας τροφίμων.

Πέραν της οικονομικής βελτίωσης, η χώρα προσανατολίζεται στην κοινωνική ανάπτυξη, τη μείωση της φτώχειας και την καταπολέμηση του HIV/AIDS και της φυματίωσης. Η Μποτσουάνα έχει από τους υψηλότερους ρυθμούς εξάπλωσης του HIV/AIDS, με συνέπεια την επιδείνωση της φτώχειας, ανεργίας και ανισότητας. Η καταπολέμηση του HIV/AIDS είναι βασικός στόχος της επίσημης αναπτυξιακής βοήθειας (ODA) στην Μποτσουάνα και λαμβάνει χρηματοδότηση από τον ιδιωτικό τομέα και κυρίως από τις ΗΠΑ, Η.Ε. και Σουηδία. Η Ε.Ε., από τους σημαντικότερους αναπτυξιακούς εταίρους, δίδει για την περίοδο 2008-2013 περίπου 56 εκατ. Ευρώ, λίγα σε σχέση με τον προϋπολογισμό της χώρας. Τομείς που χρηματοδοτούνται είναι:

- ανθρώπινη ανάπτυξη (48 εκατ Ευρώ, ήτοι 86%), μέσω παιδείας και εκπαίδευσης
- χρηστή διακυβέρνηση, ανθρώπινα δικαιώματα, οικονομικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις, εμπόριο και ενσωμάτωση περιφέρειας, περιβάλλον, υγεία, ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών (5 εκατ Ευρώ)
- technical cooperation facility (3 εκατ Ευρώ)
- άλλα προγράμματα (8 εκατ Ευρώ, ήτοι 14%).

Οι αναπτυξιακοί στόχοι της Μποτσουάνα αντικατοπτρίζονται στο Σχέδιο “Vision 2016”, όπου δίδεται έμφαση στην παιδεία, την καταπολέμηση του HIV/AIDS και τη μείωση της φτώχειας. Το 9 Εθνικό Αναπτυξιακό Σχέδιο (9th National Development Plan – NDP 9, 2003/4-2008/9) διέκρινε τέσσερις τομείς επέκτασης της οικονομικής δραστηριότητας και δημιουργίας θέσεων εργασίας: γεωργία, τουρισμό, μεταποίηση και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Η κυβέρνηση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, κυρίως στην εκπαίδευση, απόκτηση δεξιοτήτων, καινοτομία και τεχνολογία, επιχειρηματική ανάπτυξη κ.α., για να αντιμετωπίσει προβλήματα, όπως η χαμηλή παραγωγικότητα, και για να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητα της χώρας στην περιφερειακή και παγκόσμια αγορά. Επίσης, τελευταίως επικεντρώνεται στην προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων, ως προϋπόθεση βιώσιμης ανάπτυξης.

Το 10^ο Εθνικό Αναπτυξιακό Σχέδιο (NDP 10), με θέμα *Accelerating Vision 2016 Towards Prosperity for All*, καλύπτει περίοδο επτά ετών, από τον Απρίλιο 2009 έως τον Μάρτιο 2016, και συζητήθηκε στη Βουλή τον Ιούλιο του τρέχοντος έτους. Επικεντρώνεται στην επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης, τη μείωση της φτώχειας, την μείωση των επιχειρηματικών κινδύνων, με σκοπό την διεύρυνση του φάσματος δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων, καθώς και την δημιουργία θέσεων εργασίας. Υπό αυτό το πνεύμα, ο Προϋπολογισμός 2009, με θέμα *Turning Challenges into Opportunities-Building on the Achievements of NDP 9*, επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη έξι δραστηριοτήτων:

- εξόρυξη διαμαντιών,
- καινοτομία, εκπαίδευση,
- υγεία,
- τουρισμός,
- μεταφορές.

Αλλά απαιτούνταν ρυθμός ανάπτυξης 7,5 % για να πραγματοποιηθούν οι στόχοι του Vision 2016.

Ο Δημοσιονομικός Νόμος (Fiscal Rule), εγκεκριμένος από την Mid Term Review (MTR) του NDP 9, προέβλεπε, προκειμένου να διατηρηθεί η δημοσιονομική σταθερότητα, η κυβέρνηση να μην ξεπεράσει σε δαπάνες το 40% του προβλεπόμενου ΑΕΠ. Η MTR θέτει τον διαχωρισμό των κυβερνητικών εξόδων σε δαπάνες για τον

Επαναληπτικό Προϋπολογισμό και σε Αναπτυξιακό Προϋπολογισμό σε 70% και 30% αντιστοίχως του συνολικού προϋπολογισμού, μέχρι το τέλος του NDP 9.

Ο Προϋπολογισμός 2007/2008 παρουσίασε πλεόνασμα ύψους P3.81 δις, συνεπεία της σφιχτής οικονομικής πολιτικής όσον αφορά τις δαπάνες. Τα συνολικά έσοδα και οι επιχορηγήσεις (grants) έφθασαν τα P28.63 δις, σημειώνοντας αύξηση P1.45 δις ή 5.35% από ό,τι προβλεπόταν. Τα έσοδα από την εξόρυξη και εμπορία των ορυκτών (φόροι, πνευματικά δικαιώματα, μετοχές) ανήλθαν στα P12.33 δις, ήτοι 43.08% των συνολικών εσόδων και επιχορηγήσεων. Τα έσοδα από τη συγκέντρωση φόρων αγαθών και υπηρεσιών (Φ.Π.Α.) ανήλθαν στο 13.2%. Τα συνολικά έξοδα και ο καθαρός δανεισμός ανήλθαν στα P24.82 δις, σημειώνοντας μείωση κατά P1.57 δις, ήτοι 5.95% περίπου. Τα αναπτυξιακά έξοδα ανήλθαν σε P6.55 δις, που σημαίνει μείωση των εξόδων κατά P1.17 δις, ήτοι 15.19%.

Ο Προϋπολογισμός 2008/9 παρουσιάζει μικρό έλλειμμα της τάξεως των P331.19 εκ., εξαιτίας κυρίως των αυξήσεων στον Επαναληπτικό Προϋπολογισμό (Recurrent Budget), κατά P1.66 δις, και στον Αναπτυξιακό Προϋπολογισμό, κατά P 3.99 δις. Τα συνολικά έσοδα μειώθηκαν κατά P 207.61 εκ. Οι μεγαλύτερες δαπάνες, στον Επαναληπτικό Προϋπολογισμό, ήταν P915 εκ. για το Ministry of Education and Skills Development, προκειμένου να αυξήσει τις υποτροφίες Post Secondary Schools Bursaries, P 196 εκ. για το Ministry of Works and Transport, προκειμένου να αντιμετωπισθεί η αύξηση των τιμών πετρελαίου, και P191 εκ. για το Ministry of Local Government, κυρίως για να αντιμετωπισθεί η αύξηση στις προσωπικές απολαβές, λόγω της 15% αύξησης των μισθών από τον Απρίλιο 2008. Επιπρόσθετα, P 140 εκ. εγκρίθηκαν από το Ministry of Finance and Development Planning για να αντιμετωπισθεί η αύξηση δανεισμού και αναδιάρθρωσης της Citizen Entrepreneurial Development Agency (CEDA).

Ο Αναπτυξιακός Προϋπολογισμός παρουσίασε αύξηση P 4 δις από τον αρχικό προϋπολογισμό του έτους. Οι μεγαλύτερες δαπάνες ήταν P 1.85 δις για το Ministry of Minerals, Energy and Water Resources, εκ των οποίων το ποσό των P 1.5 δις ήταν για την επέκταση του Morupule Power Station, ενώ ποσό ύψους P 464.8 εκ., διατέθηκε για έκτακτα προγράμματα παροχής πόσιμου νερού (Emergency Water Supply projects), προκειμένου αντιμετωπισθεί η κρίση (water crisis) σε 76 χωριά, καθώς και P 224 εκ. για το Ministry of Agriculture, εκ των οποίων τα P 190.8 εκ. διατέθηκαν προς υλοποίηση του Integrated Support Programme for Rainfed Arable Agriculture Development (ISPAAD), P 50 εκ. για την υλοποίηση μέτρων που στοχεύουν στην

άμβλυνση της κρίσης στα τρόφιμα (food crisis), η οποία προέκυψε από την αύξηση στις τιμές τροφίμων, P 905 εκ. για να αντιμετωπισθεί το ξέσπασμα της Foot and Mouth Disease σε κάποια μέρη της χώρας. Τα συνολικά έξοδα και ο καθαρός δανεισμός ανήλθαν στα P 35.88 δις, με τον Αναπτυξιακό Προϋπολογισμό στα P12.49 δις, και τον Επαναληπτικό Προϋπολογισμό στα P23.50 δις.

Ο Προϋπολογισμός 2009/2010 άρχισε να σχεδιάζεται τον Σεπτέμβριο 2008, όταν ξέσπασε η παγκόσμια οικονομική κρίση. Το προβλεπόμενο ΑΕΠ, στις τρέχουσες τιμές, που χρησιμοποιήθηκαν για τον προτεινόμενο προϋπολογισμό, προβλέπουν ρυθμό ανάπτυξης 13%, σε σχέση με το 2008/2009, ήτοι P96 δις για το οικονομικό έτος 2009/2010. Αναλυτικότερα, οι προβλέψεις για τις δαπάνες του Επαναληπτικού και Αναπτυξιακού Προϋπολογισμού έφθασαν σχεδόν τον στόχο 70/30, με 72.15% και 27.85% αντιστοίχως για το 2009/2010.

Ο προϋπολογισμός 2009/2010 φιλοδοξούσε να δημιουργήσει εργασιακές ευκαιρίες και να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής στην Μποτσουάνα. Απαιτούσε δημοσιονομική πειθαρχία και σταθερότητα προϋπολογισμού, καθώς και αποτελεσματική πολιτική δαπανών. Το δημοσιονομικό έλλειμμα θα αντιμετωπιζόταν με τα κυβερνητικά αποθέματα, καθώς και εγχώριο και διεθνή δανεισμό.

Ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ επιβραδύνθηκε στο 2,4% το 2017 λόγω της μείωσης της παραγωγής χαλκού και νικελίου και της μικρότερης δραστηριότητας στον τομέα των κατασκευών και του εμπορίου, ενώ οι δημοσιονομικοί και εξωτερικοί λογαριασμοί ήταν σχεδόν εξισορροπημένοι.

Σήμερα πλέον και αφού η χώρα έδωσε το ΔΝΤ κατατάσσεται συστηματικά μεταξύ των χωρών της Αφρικής με την ισχυρότερη διακυβέρνηση, ιδίως όσον αφορά στον περιορισμό της διαφθοράς, ενώ στην περιφέρειά της, έχει την υψηλότερη βαθμολογία Δικαίου με βάση τόσο την παγκόσμια τράπεζα όσο και τον δείκτη νομοθεσίας. Μετά από μια σειρά σκανδάλων στις αρχές της δεκαετίας του '90, η κυβέρνηση δημιούργησε την Διεύθυνση Διαφθοράς και Οικονομικού Εγκλήματος (DCEC) το 1994, η οποία συνεχίζει να διερευνά και να διώκει αξιωματούχους που κατηγορούνται για διαφθορά.

Η χώρα είναι γνωστή για την ύπαρξη ισχυρών προσωπικών ελευθεριών, ιδιαίτερα όσον αφορά στην ελευθερία του Τύπου και στα δικαιώματα προσωπικής ιδιοκτησίας. Αυτή η ελευθερία επεκτείνεται στις καθημερινές σχέσεις. *«Οι άνθρωποι της Μποτσουάνα είναι άνετοι, πιστεύουν στον ανοιχτό διάλογο και δεν ανέχονται κρυφές ατζέντες. Είναι σκόπιμο να είστε ανοιχτοί και να συζητάτε θέματα για την*

επίλυση τους», δήλωσε ο Ptoilego ντόπιος της Μποτσουάνα και συντονιστής της εταιρείας σαφάρι Sanctuary Retreats στο BBC. «Είμαστε επίσης μια πολύ φιλελεύθερη κοινωνία όπου δεν παίζει κανένα ρόλο το χρώμα, η θρησκεία και το φύλο, και θα αντιμετωπίσουμε άμεσα οποιαδήποτε μορφή αδικίας».

Το ΔΝΤ επισκέπτεται τη Μποτσουάνα και βεβαίως κάνει τις δικές του εκθέσεις. Για το 2018 εκτιμά ότι η χώρα συνεχίζει να αναπτύσσεται με ικανοποιητικούς ρυθμούς και βεβαίως είναι ικανοποιημένο γιατί ετοιμάζεται για ιδιωτικοποιήσεις.

Το ΔΝΤ είναι ικανοποιημένο, γιατί θα ληφθούν άμεσα μέτρα που επιτρέπουν την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα, μειώνουν την ανεργία, μειώνουν την εισοδηματική ανισότητα και διαφοροποιούν τις εξαγωγές σε επιλεγμένους τομείς.

Ο πληθωρισμός ήταν περίπου 3%, η συναλλαγματική ισοτιμία ήταν σταθερή ο τομέας παρέμεινε υγιής και κεφαλαιοποιήθηκε και το δημόσιο χρέος εξακολούθησε να είναι χαμηλό. Ωστόσο το ΔΝΤ συνεχίζει να κάνει τις δικές του προτάσεις και θέλει να καταργηθούν πολλές φορολογικές απαλλαγές, να αυξηθεί η φορολογία της περιουσίας και να εξεταστεί το ενδεχόμενο να καταστεί ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων πιο προοδευτικός. Όσον αφορά τις δαπάνες, για το ΔΝΤ είναι σημαντικό να περιοριστεί η αύξηση των περιοδικών δαπανών, να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα των κοινωνικών προγραμμάτων και να προστατευθούν οι δημόσιες επενδύσεις, δίνοντας προτεραιότητα στα έργα με τις υψηλότερες αποδόσεις.

Η Μποτσουάνα έχει την δική της πολιτική και δεν υπακούει στις εντολές του ΔΝΤ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

6.1. Ιστορική αναδρομή

Από τη δεκαετία 1930 και μετά, κάθε φορά που ο κόσμος έφθανε στο χείλος της οικονομικής καταστροφής οι αρμόδιες Αρχές επενέβαιναν για να τον σώσουν. Στις 15 Σεπτεμβρίου του 2008 επιτράπη στη Lehman Brothers να καταρρεύσει. Μέσα σε λίγες ημέρες, το σύνολο του χρηματοπιστωτικού συστήματος υπέστη το αντίστοιχο της καρδιακής ανακοπής και χρειάστηκε να τεθεί σε μηχανική υποστήριξη. Οι επιπτώσεις για την παγκόσμια οικονομία ήταν ανάλογη της κατάρρευσης του τραπεζικού συστήματος κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης, παρ' ότι το εύρος των επιπτώσεων δεν έχει γίνει ακόμη αισθητό (Dupont, C. and Passy, F., 2012).

Το 2008 η Lehman Brothers άρχισε να συσσωρεύει ζημιές από την κρίση των στεγαστικών δανείων. Παρουσίασε απώλειες 2,8 δις. δολαρίων το δεύτερο τρίμηνο και αναγκάστηκε να πουλήσει ενεργητικό 6 δις. Δολαρίων (Dupont, C. and Passy, F., 2012). Το α' εξάμηνο η μετοχή της είχε υποχωρήσει 73%. Μετά την αποτυχημένη προσπάθεια της ελεγχόμενης από το κορεατικό δημόσιο τράπεζας Korea Development Bank να αγοράσει στα τέλη Αυγούστου του 2008 την Lehman, η αντίστροφη μέτρηση είχε αρχίσει. Στις 9 η μετοχή κρίσης χάνει 45% σε μια μέρα, στα 7,79 δολάρια. Την επομένη η Lehman ανακοίνωνε ζημιές 3,9 δις. δολαρίων, με τον τίτλο να υποχωρεί ξανά 7%. Στις 11 Σεπτεμβρίου έπεσε 40%. Το Σάββατο 13 Σεπτεμβρίου ο τότε πρόεδρος της Federal Reserve της Νέας Υόρκης και νυν υπουργός Οικονομικών Τίμοθι Γκάιτνερ συγκαλεί σύσκεψη με στόχο τη σωτηρία της. Λίγες ημέρες πριν είχε προηγηθεί η κρατικοποίηση της Fannie Mae, της μεγαλύτερης εταιρείας εγγυήσεων των στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ. Τη Δευτέρα 15 Σεπτεμβρίου έσκασε η «βόμβα». Η Lehman Brothers καταθέτει αίτηση πτώχευσης, υπό το βάρος χρεών 768 δις. δολαρίων έναντι ενεργητικού 639 δις. δολαρίων. Η μετοχή της υποχωρούσε πάνω από 90%, ενώ ο δείκτης Dow Jones έχανε 500 μονάδες καταγράφοντας τη μεγαλύτερη ημερήσια πτώση από την αποφράδα 11 Σεπτεμβρίου του 2001 (Kotios, A. et al., 2011).

Κατά την κρίση του χρέους των αναπτυσσόμενων χωρών της δεκαετίας του ογδόντα, η ευθύνη αυτή μεταφέρθηκε στο δανειολήπτες, οι οποίοι είχαν δανειστεί απερίσκεπτα και είχαν χρησιμοποιήσει τα δανειακά κεφάλαια ανεπαρκώς. Αλλά τώρα, όταν ο κύριος δανειολήπτης είναι οι Ηνωμένες Πολιτείες, η ευθύνη δεν βρίσκεται στους δανειολήπτες αλλά στις χώρες που εξαφανίζουν υψηλά ποσοστά αποταμίευσης, και ιδιαίτερα την Κίνα (Kotios, A. et al., 2011). Προβάλλεται το επιχείρημα ότι η Κίνα δεν θα έπρεπε να έχει τόσο υψηλά πλεονάσματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, φθάνοντας το 11% του ΑΕΠ το 2007. Εδώ πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι η Κίνα, ενώ ήταν ο μεγαλύτερος εξαγωγέας των κεφαλαίων το 2007, αυτές αποτελούσαν μόλις το 21,4% του συνολικού κεφαλαίου των εξαγωγών. Υπήρχαν πολλοί άλλοι εξαγωγείς κεφαλαίου, ιδίως η Ιαπωνία, επί μακρό χρονικό διάστημα, η Γερμανία και από το 2003 οι χώρες εξαγωγείς πετρελαίου. Μια προσεκτική μελέτη θα μπορούσε να υποδηλώνει ότι η Κίνα θα ήταν συνετό να αυξήσει την εγχώρια κατανάλωση (Kotios, A. et al., 2011). Από την άλλη πλευρά, είναι εύλογο για μια ταχέως αναπτυσσόμενη μεγάλη χώρα όπως η Κίνα να κατευθύνει τις επενδύσεις της προσωρινά με τη μορφή αποταμίευσης στο εξωτερικό. Είναι η ευθύνη των διαφόρων επιχειρήσεων στη διεθνή αγορά κεφαλαίων, ιδίως τραπεζών, στο ενδιάμεσο των ροών κεφαλαίων από τους δανειστές στους δανειολήπτες να είναι όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικές. Πάντα θα υπάρχουν οι αποταμιευτές που θέλουν να δώσουν και άλλοι που θέλουν να δανειστούν, είτε εντός μιας χώρας ή εκτός συνόρων. Αυτή είναι μια μορφή του διαχρονικού εμπορίου και υπάρχουν δυνητικά οφέλη από αυτές τις συναλλαγές, στα πλαίσια του εμπορίου αγαθών και υπηρεσιών (Kotios, A. et al., 2011).

Θα πρέπει επίσης να μην ξεχνάμε ότι στις χώρες με ταχεία γήρανση του πληθυσμού (κυρίως στην Ιαπωνία και τη Γερμανία) είναι πολύ πιθανό, με μια επιμελώς ορθολογική διαχείριση, να έχουν ένα υψηλό επίπεδο αποταμίευσης σε σχέση με το εισόδημα, για ορισμένα χρονικά διαστήματα (Sakellariopoulos, S., 2012). Επομένως, ενδέχεται να έχουν πλεονάσματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Μπορούμε να περιμένουμε πάντα περιόδους όπου ορισμένες χώρες έχουν υψηλά επίπεδα αποταμίευσης, ίσως προσωρινά, ενώ άλλες έχουν ανάπτυξη των επενδύσεων που οδηγούν σε ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών (Sakellariopoulos, S., 2012). Ένα σχέδιο θα πρέπει να εφαρμοστεί στο διεθνές οικονομικό σύστημα, ώστε να μπορούν να υπάρχουν παγκόσμιες ανισοροπίες, συνήθως παροδικά, αλλά χωρίς κρίσεις. Υπάρχουν σημαντικά παραδείγματα του δέκατου ένατου και των αρχών του εικοστού

αιώνα, όταν υπήρχαν σημαντικές τέτοιες ανισοροπίες. Αλλά είναι βέβαιο ότι το επιθυμητό έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών σε διάφορες χώρες προέρχεται από τη χρησιμοποίηση των κεφαλαίων για επενδύσεις και όχι για κατανάλωση, εκτός από τη περίοδο πολέμων και περιβαλλοντικών καταστροφών. Οι συνέπειες και οι ελλείψεις σε αυτή την πρόσφατη κρίση δεν σχετίζονται τελικά με τους δανειστές ή δανειολήπτες αλλά με τους ενδιάμεσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς (Sakellariopoulos, S., 2012).

6.2. Αίτια οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Τα αίτια της κρίσης πρέπει να αναζητηθούν αφενός στα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα και τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν αλλά και στη διεθνή συγκυρία της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης που τα ανέδειξε με εντονότερο και οξύτερο τρόπο. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό της οικονομίας μας είναι ύπαρξη διαρθρωτικών προβλημάτων πολύ πριν την εμφάνιση της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης, τα οποία διογκώθηκαν τα τελευταία χρόνια με την εμμονή στην άσκηση πολιτικών στη κατεύθυνση των αυτορυθμιζόμενων αγορών (Μπούρας & Λυκούρας, 2011).

Η κρίση στη χώρα μας αναμένεται να έχει μεγαλύτερο βάθος και διάρκεια από ότι σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακριβώς γιατί η δομή και τα διαρθρωτικά της προβλήματα όχι μόνο είναι διαφορετικά, αλλά διατηρούνται και καθημερινά γίνονται μεγαλύτερα και οξύτερα, αντί να αμβλύνονται, κάτω και από τις συνθήκες της διεθνούς κρίσης (Kallianiotis, I., 2012).

Η παραγωγική βάση της Ελληνικής Οικονομίας είναι ισχνή καθώς στηρίχθηκε, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, σε τομείς όπως ο τουρισμός, η ναυτιλία και η οικοδομή, κλάδοι που πλήττονται πρώτοι και με ιδιαίτερη ένταση από την κρίση (Kallianiotis, I., 2012). Ακόμη, οι Τράπεζες το πιο ισχυρό τμήμα του ελληνικού κεφαλαίου, οι οποίες λειτούργησαν με πρωτόγνωρους ρυθμούς πιστωτικής επέκτασης, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, με την επέκτασή τους στα Βαλκάνια και τη Νοτιοανατολική Ευρώπη, μαζί με άλλες μεγάλες ελληνικές επιχειρήσεις, είναι εκτεθειμένες στην διεθνή κρίση με την ανάληψη υψηλών κινδύνων, καθώς η κρίση αυτή πλήττει με ιδιαίτερη σφοδρότητα τις χώρες αυτές (Τσουφίδης 2010).

Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα ξεκίνησε από την ταυτόχρονη συνύπαρξη των ακόλουθων τριών παραγόντων (Rady, D., 2012) :

- Η φούσκα στις τιμές των ακινήτων σε πολλές περιοχές των ΗΠΑ, η οποία διευκόλυνε την υπέρ-κατανάλωση, με αποτέλεσμα την υπέρ-θέρμανση της οικονομίας και την αύξηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών, όπως πολλές φορές συμβαίνει σε παρόμοιες κρίσεις.
- Η ραγδαία εξάπλωση στεγαστικών δανείων υψηλού κινδύνου, από 9% των συνολικών στεγαστικών το 2003 σε 24% το 2007, δηλαδή μια αχαλίνωτη πιστωτική επέκταση σε κατηγορίες νοικοκυριών που υπό κανονικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να έχουν δανειοδοτηθεί. Οι τράπεζες παρείχαν δάνεια με μόνη εγγύηση την αναμενόμενη αύξηση στην τιμή της κατοικίας, ενώ διευκόλυναν τα νοικοκυριά με ελκυστικά χαμηλά επιτόκια στα πρώτα χρόνια, τα οποία όμως θα αναπροσαρμόζονταν στη συνέχεια. Πολλές φορές οι τράπεζες αναλάμβαναν να πληρώσουν το δάνειο του νοικοκυριού από άλλη τράπεζα, επειδή το νοικοκυριό είχε πρόβλημα αποπληρωμής.
- Η μεταφορά του ρίσκου από τους ισολογισμούς των τραπεζών στο κοινό και τους επενδυτές μέσω τιτλοποιήσεων, πολλοί από τους οποίους αγνοούσαν το ύψος του κινδύνου και υπήρξαν επιρρεπείς στις τότε υψηλές αποδόσεις. Η μεταφορά αυτή του ρίσκου επέτρεπε στις τράπεζες να δανείζουν άφοβα σε μη φερέγγυους δανειολήπτες και στη συνέχεια να αποκτούν ρευστότητα για επιπλέον δανειοδοτήσεις, χωρίς να χρειάζεται να βρουν νέους καταθέτες.

Εκτός από τα παραπάνω, οι αιτίες της ελληνικής δημοσιονομικής κρίσης πρέπει να εντοπιστούν σε τρεις επιπλέον παράγοντες (Tsarouhas, D., 2012):

- Στις πολιτικές δραστηκής μείωσης των φορολογικών εσόδων που ακολούθησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις για πάνω από μια δεκαετία πριν την κρίση.
- Στη νεοφιλελεύθερη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που απέκλειε τη στήριξη των δημόσιων οικονομικών της Ευρωζώνης με απευθείας δανεισμό από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, αλλά υποχρέωνε τις κυβερνήσεις να αντλούν δάνεια μόνο από τις εμπορικές τράπεζες και γενικότερα τις χρηματοπιστωτικές αγορές, με αποτέλεσμα την εκτίναξη των επιτοκίων δανεισμού στη συγκυρία της κρίσης. Στην εμμονή παράλληλα της ελληνικής κυβέρνησης στις νεοφιλελεύθερες συνταγές διαχείρισης της οικονομίας. Όταν οι χρηματαγορές απέσυραν την εμπιστοσύνη τους προς την ελληνική οικονομία, τα επιτόκια δανεισμού του Δημοσίου εκτινάχθηκαν σε

δυσβάσταχτα ύψη. Τον Φεβρουάριο 2010 αποφασίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η διαμόρφωση ενός πακέτου δανειακής στήριξης του ελληνικού Δημοσίου με την εμπλοκή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), υπό τον όρο ότι η χώρα θα ακολουθούσε ένα αυστηρό πρόγραμμα περιστολής των δημόσιων δαπανών. Η κυβέρνηση προσανατολίστηκε στον περιορισμό των μισθιακών δαπανών του δημοσίου και στην περιστολή του κοινωνικού κράτους, με παράλληλη αύξηση των εσόδων κυρίως από έμμεσους φόρους (αύξηση ΦΠΑ). Άφησε αμετάβλητες τις συνθήκες αναφορικά με άλλες πηγές εσόδων ή δαπανών. Στις 23 Απριλίου 2010 η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε την ενεργοποίηση του μηχανισμού δανειακής στήριξης εκ μέρους της ΕΕ και του ΔΝΤ, εγκαινιάζοντας παράλληλα πολιτικές «συρρίκνωσης του κράτους» αναφορικά με το ασφαλιστικό σύστημα, τις συντάξεις, την τοπική αυτοδιοίκηση.

- Στην ίδια την ύπαρξη του ευρώ που, πριν την κρίση, διευκόλυνε τη μεταφορά πόρων προς τις χώρες που αναπτύσσονταν ταχύτερα. Οι κεφαλαιακές αυτές εισροές ισοσκελίζουν το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας, δηλαδή επέτρεπαν πριν την κρίση στην Ελλάδα και άλλες χώρες της λεγόμενης «ευρωπαϊκής περιφέρειας» να διατηρούν ένα σημαντικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Με το ξέσπασμα της κρίσης η δυνατότητα αυτή ξανεμίσθηκε, καθώς συρρικνώθηκαν οι κεφαλαιακές εισροές.

Τέλος, στο διάστημα 1996-2008 η Ελλάδα σημείωσε υψηλή πραγματική αύξηση του ΑΕΠ κατά 61,0%, η Ισπανία κατά 56,0% και η Ιρλανδία κατά 124,1%, σε αντίθεση με τις περισσότερο αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Το αντίστοιχο ποσοστό για την Γερμανία ήταν 19,5%, την Ιταλία 17,8% και για τη Γαλλία 30,8%. Οι χώρες που σημείωσαν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης κατά βάση κατέληξαν με σημαντικά ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές. χώριζε από πιο προηγμένες χώρες του ευρωπαϊκού κέντρου (Suciú, M.-C. et al., 2012).

Έμμεσες και περιορισμένες ήταν οι επιδράσεις των αναταράξεων στις διεθνείς πιστωτικές αγορές επί της ελληνικής αγοράς, σύμφωνα με τα όσα δήλωσε ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, κ. Νικόλαος Γκαργκάνας, στο πλαίσιο ομιλίας του στο ΕλληνοΑμερικανικό Εμπορικό Επιμελητήριο: (Γκαργκάνας, Ν., 2008) «Οι επιδράσεις των αναταράξεων στις διεθνείς πιστωτικές αγορές το 2008 ήταν ήπιες μορφής, κυρίως επειδή οι ελληνικές τράπεζες έχουν εστιάσει τις προσπάθειες τους αφενός στον εγχώριο δανεισμό και αφετέρου στην επέκταση των δραστηριοτήτων τους σε γειτονικές οικονομίες που παρουσιάζουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης (με

εξαίρεση το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο). Επομένως, οι δυσμενείς επιδράσεις στις ελληνικές τράπεζες από τις εξελίξεις στις διεθνείς αγορές είχαν μέχρι το 2008 περιοριστεί σε μια αύξηση του κόστους δανειακών πόρων με ελαφρά μειωτική επίδραση στη κερδοφορία τους, καθώς και σε ζημίες λόγω αποτίμησης (valuation losses) που αντανακλούν τη γενική μείωση των τιμών των δομημένων προϊόντων, οι οποίες επίσης έχουν σχετικά μικρή μειωτική επίδραση στη συνολική ετήσια κερδοφορία τους (Sakellariopoulos, S., 2012). Το ενδεχόμενο αυτό υπογραμμίζει την ανάγκη για οικονομικές πολιτικές που στοχεύουν στη διόρθωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών και διαρθρωτικών αδυναμιών, ώστε η οικονομία μας να είναι σε καλύτερη θέση να αντιμετωπίσει μια επιδείνωση του εξωτερικού οικονομικού περιβάλλοντός της. Επίσης, είναι αναγκαίο οι ελληνικές τράπεζες να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για την περαιτέρω βελτίωση της ποιότητας του χαρτοφυλακίου τους και την επαρκή κάλυψη των πιστωτικών και άλλων κινδύνων που ενδεχομένως θα αντιμετωπίσουν, περιλαμβανομένων εκείνων που απορρέουν τόσο από τις παραδοσιακές δραστηριότητες τους στην εγχώρια αγορά όσο και από την επέκτασή τους στις αναδύμενες οικονομίες της Ν.Α. Ευρώπης» (Sakellariopoulos, S., 2012). Όσον αφορά στη ζώνη του ευρώ και την Ελλάδα, ορισμένοι παράγοντες θα τείνουν να μετριάσουν ενδεχόμενες δυσμενείς επιπτώσεις για το τραπεζικό σύστημα και, επομένως, για την οικονομική δραστηριότητα. Καταρχήν, οι προοπτικές για την οικονομική δραστηριότητα παραμένουν βασικά ευνοϊκές. Επίσης, οι ισολογισμοί των επιχειρήσεων και νοικοκυριών είναι βασικά υγιείς, ενώ το τραπεζικό σύστημα ως σύνολο έχει ικανοποιητική κεφαλαιακή επάρκεια (Kotios, A. et al., 2011). Βέβαια, δεν υπάρχει περιθώριο για επανάπαυση σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από απρόβλεπτες μεταβολές συνθηκών. Επομένως, οι τράπεζες θα πρέπει να εντείνουν τις προσπάθειές τους ώστε να διαχειριστούν αποτελεσματικά τους οποιουσδήποτε μελλοντικούς κινδύνους.

6.3. Το δημόσιο χρέος στην Ελλάδα

Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται ως μια χώρα με το μεγαλύτερο δημόσιο χρέος εντός της ευρωζώνης και με το εξίσου σοβαρό του δημόσιου ελλείμματος να παραμένει ακόμα. Έως και τις αρχές του 2006, η αντιμετώπιση του δημοσίου χρέους για την Ελλάδα, ευτυχώς περιορίστηκε μόνο σε συστάσεις. Στο τέλος όμως του έτους

2006 και όταν το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους δημοσιοποίησε οικονομικά στοιχεία που έδειχναν ότι παρά τις πολλές αποκρατικοποιήσεις και τις προσπάθειες για μια περαιτέρω δημοσιονομική συμμόρφωση, το δημόσιο χρέος διαμορφώθηκε σε υψηλά επίπεδα. Σύμφωνα με αυτά τα στοιχεία, στο τέλος του 2007 το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης διαμορφώθηκε σε 215,415 δις ευρώ (Harvey's, R., Ραπάνος, Θ. και Καπλανόγλου, Γ., 2009), ένα μέγεθος το οποίο διαφέρει από το επονομαζόμενο δημόσιο χρέος το οποίο παρακολουθεί η Ευρωπαϊκή Κοινότητα και το οποίο προκύπτει με την αφαίρεση των πλεονασμάτων των ασφαλιστικών ταμείων από τις επιδόσεις κεντρικής κυβέρνησης. Τον Οκτωβρίου 2009 η τότε κυβέρνηση προχώρησε σε αναθεώρηση των στοιχείων για το δημοσιονομικό έλλειμμα, το οποίο προσδιορίστηκε στο 12,7% του ΑΕΠ. Έκτοτε άρχισε μια συνεχής επιτήρηση της ελληνικής οικονομίας αφού η Ελλάδα δεν είχε λάβει τα απαραίτητα μέτρα για τη μείωση του υπερβολικού ελλείμματος. Τον Ιανουάριο του 2010 η κυβέρνηση υπέβαλε στην Ευρωπαϊκή Ένωση το Επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης το οποίο στην ουσία είχαν συντάξει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το 2010 η χώρα μας υπέβαλε αίτηση για διμερή δάνεια από τα υπόλοιπα κράτη μέλη της Ευρωζώνης σύμφωνα με τους όρους των ως άνω Δηλώσεων της 25ης Μαρτίου 2010 και της 11ης Απριλίου 2010. Σύμφωνα με το αίτημα αυτό «οι εκπρόσωποι των κρατών-μελών» της Ευρωζώνης αποφάσισαν να παρέχουν χρηματοδοτική στήριξη στην Ελλάδα σε διακυβερνητικό πλαίσιο μέσω κοινά οργανωμένων διμερών δανείων. Τα εν λόγω δάνεια ύψους 80 δις. ευρώ αποφασίστηκε να χορηγηθούν σε συνδυασμό με αντίστοιχη χρηματοδότηση από το ΔΝΤ ύψους 30 δις.ευρώ βάσει ενός διακανονισμού χρηματοδότησης άμεσης ετοιμότητας.

Η ελληνική οικονομία ταλανίζεται από μακροχρόνιες ανισοροπίες, οι οποίες γίνονται ιδιαίτερα εμφανείς, στη διάρκεια της διεθνούς κρίσης. Το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας είναι ίσως το βαθύτερο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας, αφού είναι διάχυτο παντού, σε ποικίλους τομείς, αγορές, δραστηριότητες και οικονομικές σχέσεις.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του 2008 της Παγκόσμιας Τράπεζας, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 96η θέση σε σύνολο 181 χωρών ως προς την ευκολία άσκησης επιχειρηματικής δραστηριότητας, παρουσιάζοντας μεν μία αύξηση 10 θέσεων σε σχέση με το 2007, αλλά παραμένοντας τελευταία ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ- 27. Η κατάταξη της ελληνικής οικονομίας και στις επιμέρους κατηγορίες είναι

απογοητευτική παρά την μικρή βελτίωση σε κάποιες από αυτές. Μια απλή συσχέτιση του βιοτικού επιπέδου των χωρών με τη διεθνή κατάταξή τους στην ανταγωνιστικότητα δείχνει το μέγεθος του προβλήματος.

Όπως βλέπουμε και στον Πίνακα η τάση του δημοσίου χρέους στην Ελλάδα είναι αυξητική. Από το 20,8% που βρισκόταν το 1974, το 2011 έφτασε στο 150,2%. Παρατηρήθηκε μία μεγάλη αύξηση ανάμεσα στα έτη 1989 και 1993 όπου το δημόσιο χρέος έφτασε στο 98,3% του ΑΕΠ. Σε αυτό το επίπεδο αυξήθηκε, με αποτέλεσμα λόγω και της οικονομικής κρίσης που πλήτει την Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, έφτασε στο 150,2% του ΑΕΠ.

ΕΤΟΣ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ % ΑΕΠ   ΜΕΣΗ ΕΤΗΣΙΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗ %

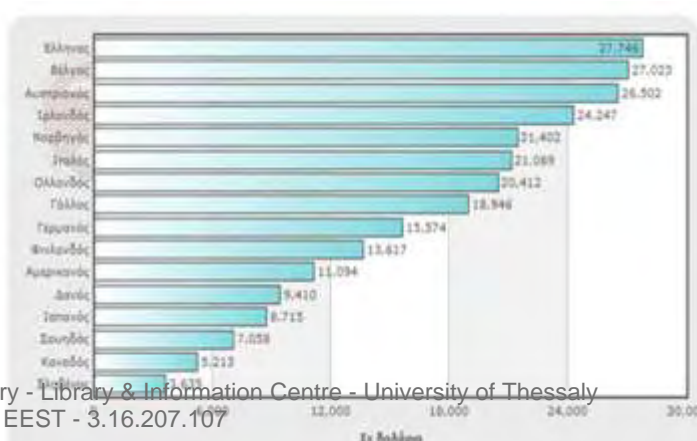
1974	20,8	-
1981	26,5	3,9
1989	64,2	17,8
1993	98,3	13,3
2004	98,9	0,2
2009	126,8	5,6
2011	150,2	9,2

Πίνακας 1: Μέση ετήσια μεταβολή Δημοσίου Χρέους, 1974-2011

Πηγή: Επιτροπή Λογιστικού Ελέγχου (www.elegr.gr)

Στο Διάγραμμα παρουσιάζεται το κατά κεφαλήν δημόσιο χρέος της χώρας ως προς τους δανειστές της. Η νομισματική μονάδα στην οποία έχει υπολογιστεί το κατά κεφαλήν δημόσιο χρέος είναι το δολάριο. Παρατηρούμε επομένως ότι το μεγαλύτερο

κατά κεφαλήν δημόσιο χρέος για το 2011 το κατέχει ο Έλληνας πολίτης. Σε λίγο χαμηλότερο επίπεδο

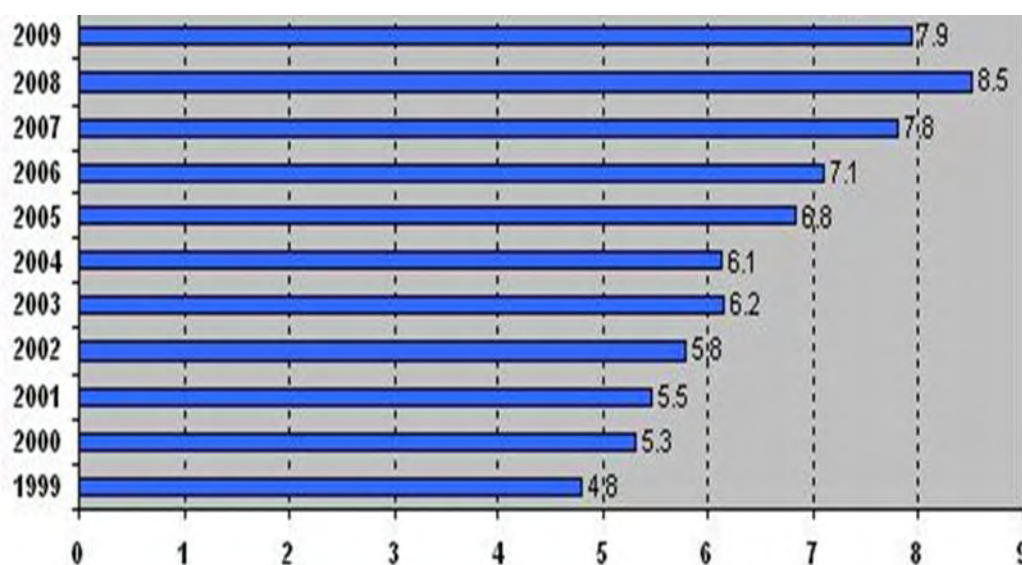

βρίσκεται ο Βέλγος και ο Αυστριακός πολίτης. Στην χαμηλότερη θέση βρίσκεται Σλοβένος, ο Καναδός και ο Σουηδός πολίτης.

Διάγραμμα 1: Κατά κεφαλήν χρέος ως προς τους δανειστές της χώρας, 2010

Πηγή: *Newsweek*

Στο Διάγραμμα παρουσιάζεται το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης από το 1999 έως το 2009 και στο Διάγραμμα 3 η εξέλιξη του μέσου σταθμικού κόστους και της διάρκειας δανεισμού ανά έτος από το 2000 έως το 2010.

Διάγραμμα 2: Χρέος κεντρικής κυβέρνησης

Πηγή: *Επιτροπή Λογιστικού Ελέγχου (www.elegr.gr)*

6.4. Η πολιτική δανεισμού στην Ελλάδα

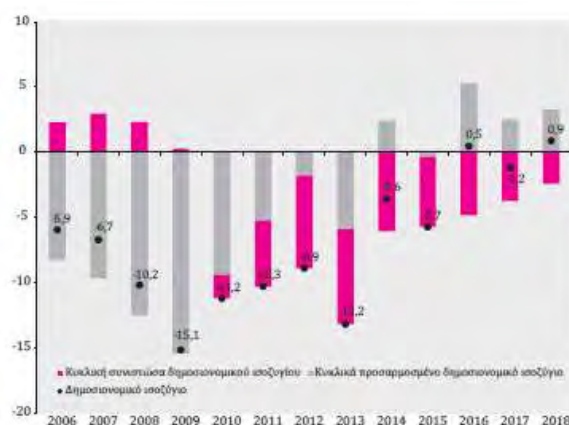
Η πολιτική δανεισμού έχει ως στόχο την κάλυψη των ταμειακών αναγκών του Δημοσίου με το χαμηλότερο δυνατό κόστος, λαμβάνοντας πάντα υπόψη την επενδυτική ζήτηση. Πρωταρχικό κριτήριο της πολιτικής δανεισμού είναι η διαμόρφωση μιας αγοράς ελληνικών ομολόγων η οποία να χαρακτηρίζεται από υψηλή ρευστότητα και αποτελεσματικότητα (market efficiency) (Φινοκαλιώτης, Κ., Μπάρμπας, Ν., 2001).

Συγκεκριμένοι στόχοι είναι:

- Διαφάνεια στην πρωτογενή αγορά ομολόγων με την ανακοίνωση του ετήσιου δανειακού προγράμματος του Ελληνικού Δημοσίου σε τακτική βάση
- Αποτελεσματική δευτερογενής αγορά με υψηλούς ημερήσιους όγκους συναλλαγών και μικρά περιθώρια τιμών αγοράς πώλησης
- Συμμετοχή σε Δείκτες Κυβερνητικών Ομολόγων της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης
- Συνεχής επικοινωνία με βασικούς διαπραγματευτές και θεσμικούς επενδυτές
- Ο δανεισμός πραγματοποιείται μέσω κοινοπρακτικών ομολογιακών εκδόσεων, δημοπρασιών ομολόγων και εντόκων γραμματίων, στρατηγικών εκδόσεων, ιδιωτικών τοποθετήσεων και ευρωπαϊκών εμπορικών χρεογράφων (Euro Commercial Paper).

6.5. Η δημοσιοοικονομική εξέλιξη το 2017

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφέρει, ότι τα στοιχεία υποδηλώνουν τη σταδιακή μετάβαση της Ελλάδας από ένα καθεστώς υπερβολικών δημοσιονομικών ανισορροπιών σε ένα ισοσκελισμένων ή πλεονασματικών προϋπολογισμών, γεγονός που πιστοποιήθηκε και από την έξοδο της χώρας από τη Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος (ΔΥΕ) τον Σεπτέμβριο του 2017 (EC, 2017a). Στο Διάγραμμα 3 παρατηρούμε ωστόσο ότι η μετάβαση αυτή υπήρξε εξαιρετικά επώδυνη. Είναι ενδεικτικό ότι, με εξαίρεση το 2016, την περίοδο 2012-2017 το μεγαλύτερο μέρος του ελλείμματος της Γενικής Κυβέρνησης οφειλόταν στη δυσμενή επίδραση του οικονομικού κύκλου (AMECO, Νοέμβριος, 2017).

Διάγραμμα 3. Ισοζύγιο της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό στο ΑΕΠ 2006-2018

Πηγή : AMECO, Νοέμβριος, 2017

Κατά το χρονικό διάστημα 2009-2017 (διάγραμμα 4), παρατηρούμε, ότι η διόρθωση των δημοσιονομικών ανισοροπιών της χώρας προήλθε αποκλειστικά από την περιστολή της τάξης των 32.285 εκατ. ευρώ των πρωτογενών δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης. Όσον αφορά τα δημόσια έσοδα, το ύψος τους το 2017 υπολείπεται κατά 4.690 εκατ. ευρώ συγκριτικά με το 2009, παρά τις εκτεταμένες φορολογικές και εισπρακτικές παρεμβάσεις την περίοδο εφαρμογής των ΠΟΠ (AMECO, Νοέμβριος, 2017).

Διάγραμμα 4. Έσοδα, πρωτογενείς δαπάνες και πρωτογενές ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης κατά ESA (2009-2018, δισ. ευρώ)

Πηγή: AMECO, Νοέμβριος 2017

Από το 2014 και μετά καταγράφεται μια αλλαγή του μείγματος της δημοσιοοικονομικής προσαρμογής της χώρας με το κύριο βάρος να δίνεται στο σκέλος των εσόδων. Ειδικότερα, σε σχέση με το 2014 τα έσοδα της Γενικής Κυβέρνησης εμφανίζονται το 2017 αυξημένα κατά 4.576 εκατ. ευρώ, ενώ αύξηση κατά 1.664 εκατ. ευρώ καταγράφουν και οι πρωτογενείς δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης (AMECO, Νοέμβριος, 2017).

Όσον αφορά το αποτέλεσμα του Κρατικού Προϋπολογισμού, αυτό –σε τροποποιημένη ταμειακή βάση– διαμορφώθηκε το δωδεκάμηνο Ιανουάριος-Δεκέμβριος 2017 σε έλλειμμα 4.267 εκατ. ευρώ, έναντι στόχου για έλλειμμα 5.123 εκατ. Ευρώ το 2017 και ελλείμματος 2.810 εκατ. ευρώ το αντίστοιχο διάστημα το 2016. Το πρωτογενές αποτέλεσμα του κράτους ανήλθε το ίδιο διάστημα σε πλεόνασμα ύψους 1.941 εκατ. ευρώ έναντι στόχου 877 εκατ. ευρώ, μειωμένο κατά 837 εκατ. ευρώ συγκριτικά με το 2016. Τονίζεται ότι το ύψος τόσο του συνολικού όσο και του πρωτογενούς ισοζυγίου παρουσιάζουν υστέρηση σε σχέση με τις εκτιμήσεις του ΜΠΔΣ 2018-2021 τον Ιούνιο του 2017 (AMECO, Νοέμβριος, 2017).

Η αύξηση του κρατικού ελλείμματος το διάστημα Ιανουάριος-Δεκέμβριος 2017 σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα το 2016 οφείλεται στη μείωση κατά 2.738 εκατ. ευρώ των καθαρών εσόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού, κυρίως στην πτώση των εισπράξεων από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) κατά 1.729 εκατ. ευρώ και στις υψηλότερες επιστροφές φόρων (κατά 2.097 εκατ. ευρώ). Οριακά θετική συμβολή στο ισοζύγιο του κρατικού τομέα είχαν τα φορολογικά έσοδα. Ειδικότερα, οι έμμεσοι φόροι διαμορφώθηκαν στα 26.942 εκατ. ευρώ, σημειώνοντας αύξηση 1.262 εκατ. ευρώ έναντι του 2016, ενώ οι άμεσοι φόροι ανήλθαν στα 20.622 εκατ. ευρώ, 1.217 εκατ. ευρώ χαμηλότερα συγκριτικά με το 2016. Το 2017 το ύψος των φορολογικών εσόδων είναι μειωμένο κατά 7,2% έναντι του 2010, ενώ υπερβαίνει κατά 7% τα επίπεδα του 2014 ως αποτέλεσμα των υψηλότερων εισπράξεων από έμμεσους φόρους (AMECO, Νοέμβριος, 2017).

6.6. Δημόσιο χρέος 2017 – Φερεγγυότητα Ελληνικού δημοσίου

Σύμφωνα με την τελευταία κοινοποίηση της ΕΛΣΤΑΤ, (2018), το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης ανήλθε το γ' τρίμηνο του 2017 στα 313,5 δισ. ευρώ, σημειώνοντας αύξηση 2,2 δισ. ευρώ έναντι του αντίστοιχου τριμήνου το 2016. Στο σύνολο του έτους, το δημόσιο χρέος αναμένεται να διαμορφωθεί στα 320,7 δισ. ευρώ, 5,7 δισ. ευρώ υψηλότερα σε σχέση με το 2016. Με δεδομένη την εκτίμηση για αύξηση 2,5% του ονομαστικού ΑΕΠ της χώρας το 2017, το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης εκτιμάται ότι θα κυμανθεί στο 179,6% του ΑΕΠ, καταγράφοντας οριακή υποχώρηση 1,2 ποσοστιαίων μονάδων συγκριτικά με το 2016. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των ευρωπαϊκών θεσμών, ο λόγος χρέος προς ΑΕΠ της χώρας αναμένεται να επιστρέψει στα επίπεδα του 2009 το 2030 (AMECO, Νοέμβριος, 2017).

Το Διάγραμμα 5 αποτυπώνει την επίπτωση του πλαισίου μακροοικονομικής διαχείρισης των ΠΟΠ στην αντιμετώπιση της κρίσης δημόσιου χρέους. Παρατηρούμε ότι κύριος υπεύθυνος για τη διατήρηση του ποσοστού του χρέους την περίοδο 2013-2017 σε υψηλά επίπεδα είναι η εξέλιξη του ΑΕΠ. Τα στοιχεία υποδεικνύουν την αποτυχία των εφαρμοζόμενων πολιτικών λιτότητας να συμβάλουν στην αντιμετώπιση της κρίσης χρέους. Υπογραμμίζουν επίσης την κρισιμότητα αλλαγής του υποδείγματος οικονομικής πολιτικής προκειμένου να αντιστραφεί η υφεσιακή δυναμική της λιτότητας, να διασφαλιστεί με όρους βιωσιμότητας η δημοσιονομική προσαρμογή της οικονομίας και να ανακτηθεί η πιστοληπτική ικανότητα της χώρας (AMECO, Νοέμβριος, 2017).

Διάγραμμα 6.
Εξέλιξη του χρέους της
Γενικής Κυβέρνησης
(2006-2018)

Πηγή: AMECO, Νοέμβριος
2017

Ωστόσο, παρά το υψηλό πρωτογενές πλεόνασμα, το πλαίσιο διαχείρισης των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας στηρίχτηκε και το 2017 σε νέο δανεισμό. Συγκεκριμένα, οι χρηματοδοτικές ανάγκες του Δημοσίου ανήλθαν το 2017 στα 21,4 δισ. ευρώ, μέρος των οποίων καλύφθηκε

από βραχυχρόνιο εσωτερικό δανεισμό (έντοκα γραμμάτια και σύναψη συμφωνιών repors), έκδοση ομολόγων στις αγορές και από την εκταμίευση δόσεων από τον ESM. Οι τελευταίες ανήλθαν στο ποσό των 8,5 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 6,9 δισ. ευρώ διατέθηκαν για την εξυπηρέτηση των δανειακών υποχρεώσεων του Δημοσίου και τα υπόλοιπα 1,6 δισ. ευρώ σε δύο δόσεις (Ιούλιο και Οκτώβριο) για την εξόφληση μέρους των ληξιπρόθεσμων οφειλών της Γενικής Κυβέρνησης.¹⁵ Τονίζεται ότι από τα 86 δισ. ευρώ που προέβλεπε αρχικά το τρίτο πρόγραμμα χρηματοδοτικής βοήθειας, μέχρι τον Δεκέμβριο του 2017 έχουν εκταμιευτεί τα 40,2 δισ. ευρώ, αυξάνοντας έτσι το συνολικό ύψος των δανειακών κεφαλαίων που έχει λάβει η χώρα από τους μηχανισμούς στήριξης στα 267 δισ. ευρώ. Από τα 40,2 δισ. ευρώ του τρίτου προγράμματος, τα 27,5 δισ. ευρώ διοχετεύθηκαν στην εξυπηρέτηση του χρέους, τα 7,3 δισ. ευρώ στην κάλυψη λοιπών δημοσιονομικών αναγκών και τα 5,4 δισ. ευρώ στην ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών (διάγραμμα 6) (EC, 2018).

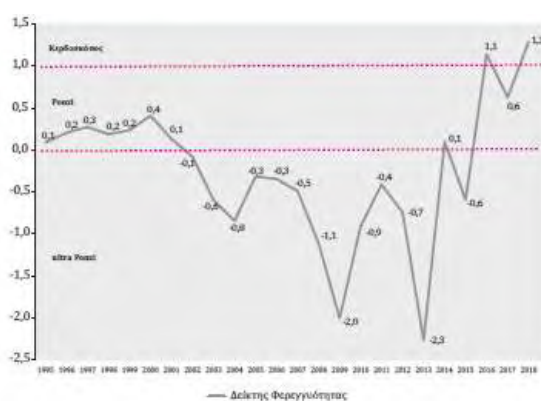

Διάγραμμα6:
Χρηματοδότηση της
Ελλάδας στο πλαίσιο
των προγραμμάτων
στήριξης (2010-2017,
σε δισ. ευρώ)
Πηγή: EC (2018)

Από τον Ιανουάριο του 2018 έως το τέλος του προγράμματος τον προσεχή Αύγουστο οι δανειακές ανάγκες του ελληνικού Δημοσίου εκτιμάται ότι θα ανέλθουν στα 10,7 δισ. ευρώ. Αυτές αναμένεται να καλυφθούν εν μέρει από τη δόση ύψους 6,7 δισ. ευρώ η οποία θα εκταμιευθεί αμέσως μετά την υλοποίηση του συνόλου των 15 εκκρεμοτήτων της τρίτης αξιολόγησης. Το διάστημα Ιανουάριος-Αύγουστος 2018, οι ευρωπαϊκοί θεσμοί εκτιμούν ότι το ύψος των δανειακών κεφαλαίων που θα λάβει η χώρα θα διαμορφωθεί στα 18,4 δισ. ευρώ, μέρος των οποίων θα συμβάλει στη δημιουργία ενός αποθεματικού ασφαλείας ταμειακών διαθεσίμων της Γενικής Κυβέρνησης ύψους 10,2 δισ. ευρώ. Το πόσο αυτό επαρκεί για την εξυπηρέτηση των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας ως τον Ιούνιο του 2019. Προϋπόθεση για την εκταμίευση αποτελεί βέβαια η ολοκλήρωση της τέταρτης αξιολόγησης του

προγράμματος, που περιλαμβάνει μια λίστα 88 προαπαιτούμενων, 18 εκ των οποίων τα 31 αφορούν το πεδίο των δημόσιων οικονομικών, όπως η κατάργηση του ειδικού καθεστώτος ΦΠΑ στα νησιά και πιθανόν η μείωση του αφορολογήτου το 2019.

Το Διάγραμμα 7 καταγράφει την εξέλιξη του Δείκτη Φερεγγυότητας του ελληνικού δημόσιου τομέα την περίοδο 1995-2018. Παρατηρούμε ότι το 2017 η υποχώρηση του πρωτογενούς πλεονάσματος της Γενικής Κυβέρνησης κατά 2.840 εκατ. ευρώ οδήγησε στην υποβάθμιση της χρηματοπιστωτικής της θέσης στο καθεστώς Ponzi. Η εξέλιξη αυτή συνεπάγεται αδυναμία κάλυψης του συνόλου των ετήσιων υποχρεώσεων του ελληνικού Δημοσίου για τόκους και άρα την αύξηση του πιστωτικού ρίσκου της οικονομίας.

Διάγραμμα 7. Δείκτης Φερεγγυότητας του ελληνικού δημόσιου τομέα (1995-2018)

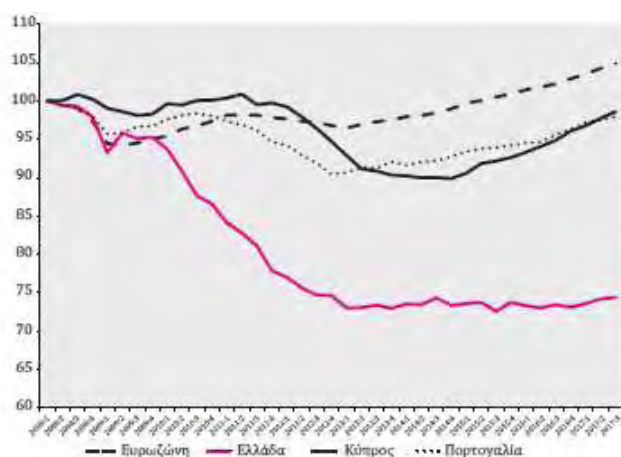
Πηγή: AMECO, Νοέμβριος 2017

6.7. Εξέλιξη του ΑΕΠ

Το Διάγραμμα 8 καταγράφει την πορεία του πραγματικού ΑΕΠ στο διάστημα α' τρίμηνο 2008-γ' τρίμηνο 2017 για την Ελλάδα, την Κύπρο, την Πορτογαλία και τον μέσο όρο της Ευρωζώνης. Παρατηρείται ότι η Ελλάδα βρίσκεται σε τροχιά απόκλισης από τα υπόλοιπα κράτη-μέλη, η οποία τείνει να λάβει πάγιο χαρακτήρα, δεδομένης της στασιμότητας της εγχώριας οικονομίας σε σχέση με την ήπια ανάκαμψη της Ευρωζώνης. Το γεγονός αυτό εδράζεται στην παραγωγική ανεπάρκεια

της ελληνικής οικονομίας και εντείνεται τόσο από τις συνθήκες αστάθειας που επικρατούν στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και στην αγορά εργασίας όσο και από τους υψηλούς δημοσιονομικούς στόχους. Υπ' αυτό το πλαίσιο, εκτιμούμε ότι η τάση απόκλισης θα διατηρηθεί τουλάχιστον στο βραχυπρόθεσμο μέλλον (Eurostat, 2018).

Αναλυτικότερα, το ΑΕΠ της Ευρωζώνης έχει ανακάμψει, ξεπερνώντας για πρώτη φορά το επίπεδο του 2008. Συγκεκριμένα, το γ' τρίμηνο του 2017 ήταν κατά 4,8% υψηλότερο του α' τριμήνου του 2008. Ο ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ τα τρία πρώτα τρίμηνα του 2017 κυμάνθηκε γύρω από το 2,5% σε σχέση με τα αντίστοιχα τρίμηνα του 2016 (Eurostat, 2018).

Διάγραμμα 2.1: Δείκτης μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ της Ευρωζώνης, της Ελλάδας, της Κύπρου και της Πορτογαλίας (2008:1-2017:3, σταθερές τιμές 2010)

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία

ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Αντιθέτως, η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να βρίσκεται σε στάσιμη κατάσταση από το 2013 και μετά, έχοντας απολέσει περισσότερο από το 25% του εθνικού προϊόντος της σε σχέση με το 2008. Συγκεκριμένα, το γ' τρίμηνο του 2017 το ΑΕΠ είναι κατά 25,6% χαμηλότερο από το α' τρίμηνο του 2008, ενώ παρουσιάζεται αυξημένο μόλις κατά 0,1% σε σχέση με το γ' τρίμηνο του 2014. Το β' και το γ' τρίμηνο του 2017 ο ρυθμός μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ ήταν 1,6% και 1,3% αντίστοιχα σε σχέση με το 2016. Όπως θα αναδείξουμε στη συνέχεια, υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα ως προς τη διατηρησιμότητα μιας θετικής δυναμικής της ελληνικής οικονομίας (Eurostat, 2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΛΛΑΔΑ – ΜΠΟΝΤΖΟΥΑΝΑ

Εικόνα 1. Ο παγκόσμιος χάρτης οικονομικής ελευθερίας

Πηγή :

<https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=greece/botswana&src=>

[country](#)

7.1. Οικονομική ελευθερία

Η οικονομική ελευθερία, αντιπροσωπεύει την ατομική οικονομική αυτονομία των πολιτών μιας χώρας, για την απόκτηση και χρήση οικονομικών αγαθών και πόρων. Η οικονομική ελευθερία έχει σχέση με την κοινωνική ευημερία (Srinivasan & Bhagwati, 2001).

Ο δείκτης μετρά τον βαθμό οικονομικής Ελευθερίας σε πέντε βασικούς τομείς (Srinivasan & Bhagwati, 2001).

- Το «μέγεθος» του Κράτους, δηλαδή κατά πόσο αυτό επιτρέπει, εμποδίζει ή καθορίζει την ατομική – ιδιωτική πρωτοβουλία και
- Την απονομή της Δικαιοσύνης και την ασφάλεια των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας: εξετάζεται η προστασία των προσώπων και της περιουσίας τους από επιθέσεις τρίτων
- Πόσο ισχυρό είναι το νόμισμα της χώρας
- Ελευθερία του διεθνούς εμπορίου
- Κανονισμούς, ρυθμίσεις και απαγορεύσεις στην πρόσβαση στην αγορά

7.2. Σύγκριση οικονομικής ελευθερίας Ελλάδας – Μποτσουάνας

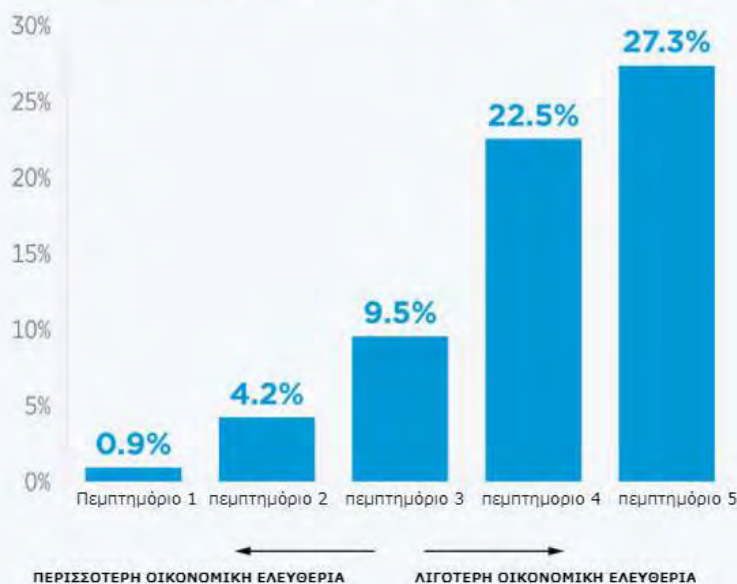
Συγκρίνοντας την Ελλάδα με την Μποτσουάνα, όσον αφορά την οικονομική ελευθερία, σύμφωνα με τα τελευταία οικονομικά στοιχεία από την παγκόσμια οικονομική βάση δεδομένων (World Economic Freedom Educators) παρατηρούμαι, ότι η Ελλάδα το 2018, βρίσκονταν στο 57,3% του παγκόσμιου χάρτη, η Μποτσουάνα στο 69,9% και η μέση παγκόσμια τιμή είναι το 60,8% (<https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=greece|botswana&src=country>). Η Ελλάδα κατατάσσεται στην 43η θέση μεταξύ 44 χωρών στην Ευρώπη και η συνολική της βαθμολογία παραμένει κάτω από τους περιφερειακούς και παγκόσμιους μέσους όρους. Ο δείκτης οικονομικής ελευθερίας της Ελλάδας για το 2019 είναι στο 57,7% και αυτό την καθιστά στην 106^η θέση. Το συνολικό αποτέλεσμα του έχει αυξηθεί κατά 0,4 μονάδες, με σημαντικές βελτιώσεις στην οικονομική ελευθερία και τη δημοσιονομική υγεία που υπερβαίνουν τη σημαντική μείωση της δικαστικής αποτελεσματικότητας. Η Ελλάδα κατατάσσεται στην 43η θέση μεταξύ 44 χωρών στην Ευρώπη και η συνολική της βαθμολογία παραμένει κάτω από τους περιφερειακούς και παγκόσμιους μέσους όρους (<https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=greece|botswana&src=country>).

Στην θέση αυτή, η Ελλάδα είναι πολύ πιο κάτω από την Κύπρο (18η θέση), τη Ρουμανία (20η), την Αλβανία (34η) ή και την Τουρκία ακόμη (86η). Η Ελλάδα το 2014 ήταν στην 88η θέση, αλλά το 2015 έπεσε στην 111η (capital controls) και το 2016 ανέβηκε τρεις θέσεις. Τελευταία και φέτος κατατάσσεται η Βενεζουέλα, ως 162η από τις 162 χώρες (<https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=greece|botswana&src=country>).

Το ποσοστό οικονομικής ελευθερίας της Μποτσουάνα είναι 69,5, καθιστώντας την οικονομία της 36η πιο ελεύθερη στον Δείκτη του 2019. Το συνολικό αποτέλεσμα του μειώθηκε κατά 0,4 μονάδες, ενώ η μείωση της δικαστικής αποτελεσματικότητας, της ακεραιότητας της κυβέρνησης και της φορολογικής υγείας υπερέβη τις βελτιώσεις στις βαθμολογίες για τη φορολογική επιβάρυνση, την ελευθερία εργασίας και τις κρατικές δαπάνες. Η Μποτσουάνα κατατάσσεται στην 3η θέση μεταξύ 47 χωρών στην περιοχή της υποσαχάριας Αφρικής και η συνολική της βαθμολογία υπερβαίνει τους περιφερειακούς και παγκόσμιους μέσους όρους (<https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=greece|botswana&src=country>).

Τα έθνη με περισσότερη οικονομική ελευθερία, έχουν λιγότερη φτώχεια

ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
Ο ΟΠΟΙΟΣ ΖΕΙ ΜΕ 1,90 ΔΟΛΑΡΙΑ ΤΗ ΜΕΡΑ

Σημείωση: Τα δεδομένα αφορούν 122 χώρες για τις οποίες υπάρχει μέτρηση της οικονομικής ελευθερίας το 2018, καθώς και στοιχεία της παγκόσμιας τράπεζας για τις χώρες με πληθυσμό που ζει με 1,90 δολάρια την ημέρα για τουλάχιστον μια χρονιά από το 2010 ως το 2015. Χρησιμοποιήθηκαν τα πιο πρόσφατα δεδομένα.

ΠΗΓΕΣ: Δείκτης Οικονομικής Ελευθερίας 2018 και Παγκόσμια Τράπεζα

(S)DailySignal.com

Εικόνα 2.
Παγκόσμιοι δείκτες
οικονομικής
ελευθερίας
Πηγή : Δείκτης
οικονομικής
ελευθερίας 2018 και
Παγκόσμια τράπεζα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΡΙΣΗΣ ΠΟΥ ΠΕΡΑΣΕ ΕΛΛΑΔΑ – ΜΠΟΤΣΟΥΑΝΑ

Η Ελλάδα βγήκε και επίσημα από την οικονομική κρίση και από τα μνημόνια ύστερα από οκτώ χρόνια περικοπών και αυστηρής λιτότητας για τον ελληνικό λαό. Αν και η χώρα βγήκε από την οικονομική κρίση αυτό δεν φαίνεται στην καθημερινότητα του ελληνικού λαού.

Η Ελλάδα βγήκε στις διεθνείς αγορές, αυτό δεν αφορά μόνο τις αγορές εργασίας, προϊόντων και υπηρεσιών, αλλά και την αγορά πίστωσης, δηλαδή το Ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα. Μια από τις βασικές αιτίες της ύφεσης που μαστίζει την Ελληνική οικονομία είναι η δυσκολία που έχουν οι επιχειρήσεις να δανειστούν από τις τράπεζες. Η αδυναμία των τραπεζών οφείλεται μερικώς στην κρίση δημοσίου χρέους, καθώς αυτή έχει προκαλέσει φυγή καταθέσεων στο εξωτερικό και αβεβαιότητα εξαιτίας της πιθανής μείωσης τις αξίας των Ελληνικών ομολόγων που κατέχουν οι τράπεζες.

Η Μποτσουάνα από την άλλη πλευρά, δεν είναι μια πλούσια χώρα, όμως κάνει αξιοπρόσεκτες προσπάθειες, μόλις το 1966 κατέκτησε την ανεξαρτησία της από τους Βρετανούς. Μέχρι τότε ήταν απλά μία από τις φτωχότερες χώρες του πλανήτη και σήμερα. Η κατάσταση όμως είναι εντελώς διαφορετική. Η χώρα αυτή της Νότιου Αφρικής κερδίζει διαρκώς έδαφος σε πολλούς τομείς και με 2,2 εκατ. πληθυσμό, γιόρτασε τον Οκτώβριο του 2016 τα 50 χρόνια της ανεξαρτησίας της.

Η πολιτική σταθερότητα, σε συνδυασμό με τη χρηστή διακυβέρνηση και τη συνετή διαχείριση των οικονομικών και φυσικών πόρων, συνέβαλε σε μια σταθερή οικονομική ανάπτυξη και την εξέλιξή της από τις πλέον φτωχές χώρες της Αφρικής σε μία χώρα μεσαίου εισοδήματος, με κατά κεφαλή ΑΕΠ 6.937 δολ. ΗΠΑ (το 2015). Η αύξηση του ΑΕΠ όμως δεν έχει κατανεμηθεί ομοιόμορφα σε όλες τις πληθυσμιακές ομάδες, ώστε να μειωθεί σημαντικά το ποσοστό φτώχειας ενώ και η ανεργία παραμένει ιδιαίτερα υψηλή (18,6% το 2016), πλήττοντας κυρίως γυναίκες και νέους (Moody's, 2017).

Συγκρίνοντας την Ελλάδα με την Μποτσουάνα, η ανεργία στην Ελλάδα έπεσε κάτω από 20% μετά από χρόνια, μόλις τον περασμένο Ιούλιο. Το ΑΕΠ της Μποτσουάνα το 2016 σημείωσε αύξηση κατά 4,6%, (έναντι μείωσης 0,3% το 2015 και αύξησης 3,2% το 2014) (Moody's, 2017).

Για την τόνωση της ανάπτυξης η Κυβέρνηση της Μποτσουάνα δημιούργησε ένα Αναπτυξιακό Ταμείο, με κεφάλαια ύψους 50 εκατ. δολ., με σκοπό την ομοιόμορφη κατανομή της χρηματοδότησης αναπτυξιακών προγραμμάτων στις 57 κοινότητες της χώρας (Moody's, 2017).

Η χώρα, παρουσιάζει ικανοποιητικά οικονομικά αποτελέσματα, αλλά εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις. Η οικονομία της Μποτσουάνα στηρίζεται κυρίως στον τομέα εξόρυξης (ιδίως διαμάντια), με συμβολή στην ανάπτυξη της χώρας περίπου 30%. Σημαντικό δημοσιονομικό πλεονέκτημα αποτελεί η πιστοληπτική ικανότητα της χώρας, όπως εκφράζεται από τους διεθνείς οίκους αξιολόγησης, η οποία παραμένει η καλύτερη ανάμεσα στο σύνολο των αφρικανικών χωρών (Moody's, 2017).

Η ανταγωνιστικότητα της Μποτσουάνα, η οποία το 2015 βρισκόταν στην 71η θέση (ανάμεσα σε 140 χώρες), σε όρους ευκολίας επιχειρηματικής δραστηριότητας και παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας, ενώ το 2016 έφθασε στην 64^η θέση. Ταυτόχρονα η χώρα χαρακτηρίζεται από ένα σταθερό φορολογικό σύστημα με σχετικά χαμηλούς φορολογικούς συντελεστές όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Ελληνο-Αφρικανικού Επιμελητηρίου Εμπορίου και Ανάπτυξης.4η (ανάμεσα σε 138 χώρες) (Moody's, 2017).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παρά την έξοδο από το τελευταίο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής το 2018, η Ελλάδα υπόκειται σε τεράστιους περιορισμούς πολιτικής και αντιμετωπίζει ένα τεράστιο επίπεδο δημόσιου χρέους. Η ανταγωνιστικότητα έχει διαβρωθεί σοβαρά. Η Ελλάδα έχει σημειώσει πρόοδο στην αποκατάσταση της μακροοικονομικής σταθερότητας και στην εφαρμογή των απαραίτητων αρχικών δημοσιονομικών προσαρμογών, αλλά ο δημόσιος τομέας εξακολουθεί να καταναλώνει υπερβολικά μεγάλο ΑΕΠ και μια άκαμπτη αγορά εργασίας εμποδίζει την παραγωγικότητα και την αύξηση της απασχόλησης. Η διαφθορά παραμένει πρόβλημα και η οικονομία είναι όμηρος ισχυρών δημοσίων συνδικάτων και το κρατικό μοντέλο κρατικών υπονομεύει τους επιχειρηματίες.

Μέσω δημοσιονομικής πειθαρχίας και ορθής διαχείρισης, η Μποτσουάνα έχει μεταμορφωθεί από μια από τις φτωχότερες χώρες του κόσμου σε μια χώρα μεσαίου εισοδήματος. Η οικονομική πολιτική καθοδηγείται από τις προσπάθειες της κυβέρνησης να διαφοροποιήσει την οικονομία από την εξάρτηση από τον ευμετάβλητο μεταλλευτικό τομέα και από τη γεωργία, τις υπηρεσίες και τη μεταποίηση. Το κανονιστικό περιβάλλον ενθαρρύνει την ανάπτυξη και το άνοιγμα στις ξένες επενδύσεις και το εμπόριο προάγει την ανταγωνιστικότητα και την ανοχή. Η ανεξάρτητη δικαιοσύνη παρέχει ισχυρή προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας.

Μπορούμε να πούμε λοιπόν, ότι η Μποτσουάνα που έδωσε το ΔΝΤ, έχει μια σταθερή ανάπτυξη, χωρίς διαφθορά και παραοικονομία, γιατί οι φορολογίες είναι μικρές, οι πολίτες της μπορούν να ανταπεξέλθουν και υπάρχει μια ισοκατανομή στα κοινωνικά στρώματα. Οι πολίτες είναι αισιόδοξοι για το μέλλον της χώρας τους.

Αντίθετα στην Ελλάδα, με την μεγάλη φορολογία οι πολίτες της δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν, δεν πληρώνουν τους φόρους, υπάρχει αύξηση της διαφοράς και τη παραοικονομίας, οι πολίτες δεν βλέπουν με αισιοδοξία το μέλλον της χώρας τους και υπάρχει αύξηση των αυτοκτονιών και των ασθενειών λόγω της οικονομικής κρίσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aman, Gerard P., Downey George K., and Panek Sharon D., 2005 “Comprehensive Revision of Gross State Product: Accelerated Estimates for 2003, Revised Estimates for 1977–2002,” *Survey of current business*, **85** (January): 80–106.

AMECO, Νοέμβριος, 2017 AMECO Database:
http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/SelectSerie.cfm

Arvate, P.R., Curi, A.Z., Rocha, F. and Miessi Sanches, F.A., (2010) “Corruption and the size of government: Causality tests for OECD and Latin American countries”, *Applied Economics Letters*, 17(10), pp. 1013-1017.

Βαβούρας Ι.Σ., Μανωλάς Γ.Α. (2004) «Η Παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο: προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος», *Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα*

Βαβούρας Ι., Μανωλάς Γ., Συρμαλή Μ.Ε., Σφακιανάκης Γ. (2010) «Διαφθορά, διακυβέρνηση και ανάπτυξη». Διαθέσιμο στο:

[http://www.panteion.gr/kediva/Vavouras WorkshopRethymno Final.pdf](http://www.panteion.gr/kediva/Vavouras%20WorkshopRethymno%20Final.pdf)

Ημερομηνία πρόσβασης 16/01/2019

Barro, R. (2008). *Macroeconomics: A modern approach*. Thomson South-Western. Ohio

Βελέντζας, Ι. (2004). *Οικονομικό και Φορολογικό Δίκαιο*. Εκδόσεις IuS, Θεσσαλονίκη

Blades, D. (1982), "The Hidden Economy and the National Accounts", OECD, Occasional Studies, Paris, p. 30

Blanchard, O. (2006). *Current Account Deficits in Rich Countries*. Mundell Fleming Lecture presented to the 7th Jacques Polak Annual Research Conference. November 9-10. Washington

Βλάχος Π., «Πώς η Μποτσουάνα πέρασε την Ελλάδα», (2019). Διαθέσιμο στο <http://www.kathimerini.gr/786978/opinion/epikairothta/politikh/pws-h-mpotsoyana-perase-thn-ellada>. Ημερομηνία πρόσβασης 16/01/2019

Γκίνογλου, Δ. (2004). Φορολογική Λογιστική. Εκδόσεις Ανικούλα, Θεσσαλονίκη
Clotfelter, C. T. (1983) "Tax evasion and tax rates: An analysis of individual returns", *The review of economics and statistics*, pp. 363-373.

Cowell, F. A., & Gordon, J. P. (1988) "Unwillingness to pay: Tax evasion and public good provision", *Journal of Public Economics*, 36(3), pp. 305-321.

De Grauwe P., 2005 "Τα Οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης, 6th edition", Oxford University Press

Δείκτες Οικονομικής Ελευθερίας. Διαθέσιμο στο <https://www.heritage.org/index/visualize?cnts=greece|botswana&src=country>. Ημερομηνία Πρόσβασης 16/01/2019

Dupont, C., Passy, F. (2012) Political responses to the economic crisis: Is it different this time? *Swiss Political Science Review* **18** , pp. 498-501

ΕΛΣΤΑΤ (2018). «Τριμηνιαίοι μη χρηματοοικονομικοί λογαριασμοί της Γενικής Κυβέρνησης 3ο Τρίμηνο 2017», Δελτίο Τύπου, 28 Ιανουαρίου.

Ευστράτογλου, Α. (2015). *Οικονομική κρίση, ευέλικτες μορφές απασχόλησης και παραγωγικότητα στους κλάδους της ελληνικής οικονομίας*, Μελέτη 36, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Ευστράτογλου, Α. (2017). *Απασχόληση και επαγγέλματα τον νέο αιώνα στην Ελλάδα*, ΙΝΕ ΓΣΕΕ (υπό δημοσίευση).

EC (2017β). *Study and reports on the VAT gap in the EU-28 member states: Final Report*, TAXUD/2015/CC/131.

Feige, E.L., (1979), "How Big is The Irregular Economy?", *Challenge*, Vol. 22, No 5, p. 6

Θεοχαρόπουλος, Α. (2002), *Φορολογικό Δίκαιο Γενικό*. Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.

ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2017α). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια Έκθεση 2017, Αθήνα.

ΙΝΕ ΓΣΕΕ (2017β). *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ενδιάμεση Έκθεση 2017, Αθήνα.

Kallianiotis, I.N. (2012) Global financial crisis and euro-zone's debt problems: The case of Greece *International Journal of Applied Business and Economic Research* **10**, pp. 131-162

Kendrick, John W. and Jaycox C. Milton, 1965 “The Concept and Estimation of Gross State Product.” *The Southern Economic Journal* **32** (October): 153–168.

Kotios, A., Pavlidis, G., Galanos, G. (2011) Greece and the Euro: The Chronicle of an expected Collapse *Intereconomics* **46**, pp. 263-269

Krugman, P. and Wells R., (2009). *Economics*. 2nd edition. Worth Publishers. New York

Landefeld, J. Steven and Grimm Bruce T., 2000 “A Note on the Impact of Hedonics and Computers on Real GDP,” *Survey of current business* **80** (December): 17–22.

Λεοντάρης Μιλτιάδη, (2008). Ανώνυμες εταιρείες..Εκδόσεις Πάμισος, Αθήνα

Λιανός Θ., Παπαβασιλείου Α., Χατζηανδρέου Α., 2011, "Αρχές Οικονομικής Θεωρίας", ΟΕΔΒ, Αθήνα.

Moulton, Brent R. and Seskin Eugene P., 1999 “A Preview of the 1999 Comprehensive Revision of the National Income and Product Accounts: Statistical Changes,” *Survey of current business* **79** (October): 6–17.

Moyer Brian C., Planting Mark A., Kern Paul V., and Kish Abigail M., 2004 “Improved Annual Industry Accounts for 1998–2003: Integrated Annual Input-Output Accounts and Gross-Domestic-Product-by-Industry Accounts,” *Survey of current business* **84** (June): 21–57.

Μπούρας Γ. & Λυκούρας Λ. (2011) «Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στη ψυχική υγεία», Εκδόσεις: Πατάκη

Μπιτζένη Α. (2003) «Η Δυναμική των Βαλκανικών Αγορών (τ.Β') & η Μετάβαση των Χωρών της Αν.Ευρώπης στην Οικονομία της Αγοράς», Εκδόσεις Σταμούλη Α.Ε., Αθήνα

Μπιτζένης Α. (2009) Εφημερίδα Μακεδονία, Η διαφθορά στην Ελλάδα ως κομμάτι της παραοικονομίας, Νοε, 21, 2009. Διαθέσιμο από:

www.makthes.gr/news/opinions/47347/ Ημερομηνία πρόσβασης 16/01/2019

Μποτσουάνα. Διαθέσιμο στο :

<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CF%80%CE%BF%CF%84%CF%83%CE%BF%CF%85%CE%AC%CE%BD%CE%B1>

Ημερομηνία πρόσβασης 16/01/2019

Παλαιολόγου Ι, Κασσάρ Γ (2003) «Εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα 1960-2000», «ΣΠΟΥΔΑΙ, Τόμος 53, Τεύχος 3^ο» Διαθέσιμο στο:

http://digilib.lib.unipi.gr/spoudai/bitstream/spoudai/105/1/t53_n3_14to36.pdf

Ημερομηνία πρόσβασης 16/01/2019

Παυλόπουλος Π. Γ. (2002) *Η παραοικονομία στην Ελλάδα .Έπανεξέταση*, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων.

Διαθέσιμο

στο:

<http://www.grhotels.gr/GR/xee/ITEP/DocLib2/Forms/itemview.aspx?ID=58>

Ημερομηνία πρόσβασης 16/01/2019

Parker, Robert P., 1997 “Note on Alternative Measures of Gross Product by Industry,” *Survey of current business* **77** (November): 84–85.

Parker, Robert P. and Seskin Eugene P., 1997 “Annual Revision of the National Income and Product Accounts: The Statistical Discrepancy,” *Survey of current business* **77** (August): 19.

Περδίκης, Κ. (1986). Η Θεωρία της Φορολογίας. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.

Πετράκη Κώττη Α., Κώττης Γ. Χρ., 2001, "Μακροοικονομική Θεωρία και Πολιτική", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Rady, D.A.M. (2012) Greece debt crisis: Causes, implications and policy options *Academy of Accounting and Financial Studies Journal* **16** , pp. 87-96

Renshaw, Vernon, Edward A. Trott, Jr., and Friedenber Howard L., 1988 “Gross State Product By Industry,” *Survey of current business* **68** (May): 39–46.

Srinivasan, T. N., and Jagdish Bhagwati. 2001. Outer-Orientation and 92 Development: Are Revisionists Right? In Trade, Development, and Political Economy: Essays in Honour of Anne O. Krueger, edited by Deepak Lal and Richard H. Snape, 3–26. Basingstoke: Palgrave.

Spring, Jr, John, Downey George K., and Kort John R., 2005 “Further Integrating BEA’s Economic Accounts: Introducing Annual Input-Output Estimates into the Gross State Product by Industry Accounts,” BEA Working Paper WP2005–04, April 18

Sakellariopoulos, S. (2012) On the causes and significance of the december 2008 social explosion in Greece *Science and Society* **76**, pp. 340-364

Suciu, M.-C., Imbrișcă, C., Picioruș, L. (2012) Knowledge management creativity: Cause and solution to the financial crisis Proceedings of the European Conference on Knowledge Management **2**, pp. 1127-1134

Τάτσος Ν., Ινστιτούτο Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (2001), «Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Tanzi V. (2000), «Policies, Institutions and the Dark Side of Economics», *Edward Elgar, Cheltenham, U.K.* The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Tax Haven Criteria Διαθέσιμο στο:

<http://www.oecd.org/ctp/harmfultaxpractices/taxhavencriteria.htm>

Ημερομηνία πρόσβασης 16/01/2019

Τάτσος, Ν. (2012). Θεωρία των Φόρων και Φορολογική Πολιτική. Εκδόσεις Κρητική, Αθήνα.

Tsarouhas, D. (2012) The political origins of the Greek crisis: Domestic failures and the EU factor *Insight Turkey* **14**, pp. 83-98

Τσουλφίδης, Ε. (2010) «Οικονομική ιστορία της Ελλάδος», Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Triplett, Jack E., 1992 “Economic Theory and BEA’s Alternative Quantity and Price Indexes,” *Survey of current business* **72** (April): 49–52.

Woodruff III, Clifford H., Sharon D. Panek, and Eric C. Erickson, 2006 “Gross State Product: Advance Estimates for 2005 and Revised Estimates for 1998–2004,” *Survey of current business* **86** (July): 108–132.

Xu, Z. 1996 *On the causality between export growth and GDP growth: An empirical reinvestigation*. *Review of International Economics*. 4. pp. 172-184